

ДНІПРОВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ВНУТРІШНІХ СПРАВ

Кваліфікаційна наукова праця
на правах рукопису

БАРЧУК АНЖЕЛІКА БОРИСІВНА

УДК 347.951.3

ДИСЕРТАЦІЯ

**АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ І СВОБОД
ЛГБТ+ СПІЛЬНОТИ В УКРАЇНІ**

081 «Право»

08 «Право»

Подається на здобуття наукового ступеня доктора філософії

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело

 А.Б. Барчук

Науковий керівник –
Логвиненко Борис Олексійович,
доктор юридичних наук, професор

Дніпро – 2025

АНОТАЦІЯ

Барчук А. Б. Адміністративно-правове забезпечення прав і свобод ЛГБТ+ спільноти в Україні. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 – Право. – Дніпровський державний університет внутрішніх справ, Дніпро, 2025.

Дисертація є одним із перших у вітчизняній науці адміністративного права комплексних досліджень особливостей адміністративно-правового забезпечення прав і свобод ЛГБТ+ спільноти в Україні.

З'ясовано, що права на сексуальну орієнтацію, гендерну ідентичність та корекцію (зміну) статевої належності як об'єкти адміністративно-правового забезпечення, представляють собою сукупність юридичних гарантій, які держава надає особам з різною сексуальною орієнтацією, гендерною ідентичністю та статевою належністю, забезпечуючи їм рівні права та свободи, недоторканність приватного життя, захист від дискримінації та насильства.

Запропоновано розуміти під нормативно-правовою основою забезпечення прав і свобод ЛГБТ+ спільноти в Україні систему законодавчих і підзаконних нормативних актів та міжнародних договорів, спрямованих на захист, реалізацію та відновлення прав і свобод осіб, незалежно від їхньої сексуальної орієнтації, гендерної ідентичності або статевої належності. Нормативно-правову основу забезпечення прав і свобод ЛГБТ+ спільноти в Україні розкрито у межах трьох рівнів: законодавчого, підзаконного та міжнародного. Доведено, що наявність певного права або свободи, закріпленої у нормативно-правовому акті не означають того що вони будуть забезпечуватись належним чином для кожного члена суспільства.

Проаналізовано науковий доробок щодо забезпечення прав і свобод ЛГБТ+ спільноти в Україні за результатами якого виокремлено три ключових підходи. Відповідно до першого підходу вивчалися власне права і свободи

ЛГБТ+ спільноти. Згідно з другим підходом дослідження щодо забезпечення прав і свобод ЛГБТ+ здійснювалися у розрізі принципу недискримінації та гендерної рівності. В межах третього підходу розгляд прав і свобод ЛГБТ+ здійснювався через розкриття соматичних прав людини. Наголошено, що з лютого 2022 року формується новий напрямок, присвячений проблемам забезпечення прав і свобод ЛГБТ+ спільноти в Україні в умовах особливого правового режиму воєнного стану. Підкреслено, що в Україні склалася ситуація, коли наукова думка значно випереджає розвиток національного законодавства. Поряд із цим наукові праці переважною мірою зосереджені на питаннях забезпечення принципу дискримінації, а також розгляді проблем ЛГБТ+ спільноти в Україні серед інших соціально уразливих груп населення.

Доведено, що адміністративно-правове забезпечення прав і свобод ЛГБТ+ спільноти в Україні становить собою сукупність юридичних засобів та інституцій, спрямовану на створення умов для реалізації прав і свобод ЛГБТ+ спільноти через сприяння, охорону та захист відповідних прав і свобод. Підкреслено, що стан і повнота забезпечення окремих прав і свобод істотно відрізняється від інших, що породжує загальну нестабільність правового статусу таких осіб.

З'ясовано, що суб'єктами адміністративно-правового забезпечення прав і свобод ЛГБТ+ спільноти в Україні є органи публічної адміністрації, юридичні та фізичні особи, на яких законодавством покладено повноваження щодо захисту, охорони, сприяння у реалізації та відновлення порушених прав і свобод ЛГБТ+ осіб в Україні. Наголошено, що: а) такими суб'єктами виступають органи публічної адміністрації; б) суб'єктів можна поділити на загальні та спеціальні виходячи із характеру їхніх повноважень; в) в Україні відсутній спеціальний суб'єкт щодо забезпечення прав і свобод ЛГБТ+ спільноти. За критерій диференціації суб'єктів адміністративно-правового забезпечення прав і свобод ЛГБТ+ осіб в Україні взято обсяг їх публічних повноважень у досліджуваному питанні. До них віднесені: Верховна Рада України (Уповноважений Верховної Ради України з прав людини,

парламентські комітети та тимчасові слідчі комісії); Президент України; органи виконавчої влади (КМУ, МОЗ); судові та правоохоронні органи; недержавні суб'єкти (ОМС, громадські об'єднання).

Встановлено, що засобами адміністративно-правового забезпечення прав ЛГБТ+ спільноти в Україні є сукупність інструментів нормативного, інституційного та процедурного характеру, що застосовуються суб'єктами публічного адміністрування для захисту, реалізації й відновлення порушених прав представників і представниць ЛГБТ+ спільноти в Україні. Адміністративно-правове забезпечення прав і свобод ЛГБТ+ спільноти здійснюється через: нормативно-правову основу → спеціально утворені органи та установи → наявність усталених процедур захисту, реалізації та відновлення відповідних прав і свобод. Для посилення ефективності цих засобів необхідно внести зміни і доповнення до національного законодавства щодо недопущення дискримінації за ознаками СОГІ, створити відповідні інституції та розробити механізми для їх практичної реалізації.

Доведено, що зарубіжні держави можна класифікувати не лише за наявністю нормативно-правової основи, а й за критерієм наявності інституцій, спрямованих на захист прав і свобод ЛГБТ+ спільноти. За таким критерієм виокремлені держави, у яких: 1) ЛГБТ+ особи не виступають дискримінованою групою, а їхні права і свободи закріплені нормативно (Аргентина, Бельгія, Данія); 2) права і свободи ЛГБТ+ спільноти закріплені нормативно, але забезпечуються переважним чином формально (Румунія, Україна, Польща); 3) ЛГБТ+ особи становлять дискриміновану групу, а їхні права і свободи не закріплені у законодавстві (Білорусь, Перу, Венесуела); 4) права і свободи ЛГБТ+ спільноти не захищені, а свобода СОГІ заборонена національним законодавством (Нігерія, Іран, Саудівська Аравія). З'ясовано, що за ступенем захисту прав ЛГБТ+ спільноти Україна належить до групи держав, де правовий статус представників ЛГБТ+ осіб є невизначеним. З одного боку, мають місце позитивні зміни у законодавстві, але з іншого – більш рішучі дії уряду стикаються із опором консервативних сил. Це

призводить до збереження *status quo* у питанні захисту прав і свобод ЛГБТ+ спільноти в Україні.

Окреслено перспективні напрямки удосконалення адміністративно-правового забезпечення прав і свобод ЛГБТ+ спільноти в Україні, до яких віднесені наступні: 1) удосконалення державної політики у сфері запобігання і протидії дискримінації (політичний); 2) внесення змін і доповнень до системи національного законодавства щодо удосконалення адміністративно-правового статусу ЛГБТ+ осіб (нормативно-правовий); 3) організаційні зміни, через трансформацію діяльності чинних публічних інституцій та створення нових (інституційний); 4) посилення стійкості до загроз, обумовлених надзвичайними обставинами внутрішнього і зовнішнього характеру (безпековий).

До найважливіших законодавчих новел віднесено доцільність запровадження інституту Уповноваженого з прав і свобод ЛГБТ+ спільноти та недискримінації, або ж, більш компромісного варіанту – запровадження посади представника Уповноваженого з прав і свобод ЛГБТ+ спільноти у складі інституту Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини. До сфери повноважень такого Уповноваженого запропоновано віднести: 1) розгляд скарг щодо будь-яких проявів дискримінації та перевірку викладених у них фактів; 2) отримання від будь-яких осіб, медіа та правоохоронних органів інформації про прояви дискримінації, зокрема з обмеженим доступом; 3) проведення збору та аналізу статистичних даних про випадки дискримінації; 4) безперешкодне відвідування органів публічної влади всіх рівнів незалежно від форми власності з метою оцінки стану дотримання прав і свобод ЛГБТ+ спільноти на місцях; 5) представлення інтересів особи у суді тощо; 6) проведення за згодою залучених сторін процесу медіації з можливістю врегулювання конфлікту у позасудовому порядку.

Результатом практичного впровадження положень дисертації є те, що вони можуть бути використані та використовуються у науковій діяльності – для подальшого розроблення наукових питань удосконалення теоретичних та

прикладних аспектів адміністративно-правового забезпечення прав і свобод людини в Україні; у законодавчій діяльності – для розробки й удосконалення нормативно-правових актів спрямованих на поліпшення стану захищеності прав і свобод ЛГБТ+ спільноти в Україні, а також запобігання будь-яких проявів дискримінації за ознаками сексуальної орієнтації та гендерної ідентичності; у практичній діяльності – для удосконалення функціонування органів державної влади та місцевого самоврядування в Україні щодо недопущення дискримінації ЛГБТ+ спільноти; у освітньому процесі – при підготовці навчально-методичних матеріалів, а також при викладанні навчальних дисциплін «Адміністративне право», «Актуальні проблеми захисту та дотримання прав і свобод людини в правоохоронній діяльності», «Право Європейського союзу» у Дніпровському державному університеті внутрішніх справ.

Ключові слова: гендер, гендерна рівність, сексуальна орієнтація, гендерна ідентичність, дискримінація, права людини, забезпечення, адміністративно-правові засоби, забезпечення прав і свобод, органи державної влади, органи місцевого самоврядування, воєнний стан, гарантії, ЛГБТ, законодавство, стаття.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Наукові праці, в яких опубліковані основні наукові результати дисертації:

1. Барчук А. Б. Сучасний стан нормативно-правового забезпечення прав представників і представниць ЛГБТ+ спільноти в Україні. Науковий вісник Ужгородського Національного Університету. Серія Право. 2023. Вип. 78. Ч. 1. С. 78–82. DOI <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2023.78.1.11>

2. Барчук А. Б. До проблеми визначення суб'єктів забезпечення прав і свобод представників і представниць ЛГБТ+ спільноти в Україні. Право і суспільство. 2023. № 4. С. 200–204. DOI <https://doi.org/10.32842/2078->

[3736/2023.4.29](#)

3. Барчук А. Б. Засоби адміністративно-правового забезпечення прав ЛГБТ+ осіб в Україні. Дніпровський науковий часопис публічного управління, психології, права. 2023. Вип. 6. С. 291–295.
DOI <https://doi.org/10.51547/ppp.dp.ua/2023.6.49>

4. Барчук А.Б. Перспективи удосконалення адміністративно-правового забезпечення прав ЛГБТ+ осіб в Україні. Проблеми сучасних трансформацій. Серія: право, публічне управління та адміністрування. 2024. Вип. 11.
DOI <https://doi.org/10.54929/2786-5746-2024-11-01-06>

Наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

1. Барчук А. Б. Забезпечення прав представників ЛГБТ спільноти у вимірі регіоналізації. Регіональна політика ЄС: концепції, напрямки, значення для України: тези доповідей Міжнародної науково-практичної конференції (м. Харків, 23 квітня 2021 р.). Харків: ХНУ імені В.Н. Каразіна, 2021. 293 с. С. 118–120.

2. Барчук А. Б. До проблеми забезпечення прав представників і представниць ЛГБТ+ спільноти в Україні під час дії воєнного стану. Стан, проблеми та перспективи розвитку науки, освіти і технологій: збірник тез доповідей міжнародної науково-практичної конференції (м. Кременчук, 29 серпня 2023 р.). Кременчук: ЦФЕНД, 2023. 71 с. С. 36–37.

3. Барчук А. Б. Принцип недискримінації в реалізації права на здобуття освітньо-наукового ступеня доктора філософії. Актуальні питання підготовки дисертацій в умовах воєнного стану : матеріали міжнародної науково-практичної конференції. Науково-дослідний інститут публічного права. (м. Львів – Торунь, 30 вересня 2023 р.). Львів: Liha-Pres, 2023. 256 с. С. 13–16.

4. Барчук А. Б. Правові аспекти подолання дискримінації та стигматизації ЛГБТ+ осіб у молодіжному середовищі. Безпека дитини: правовий, організаційний, психологічний, освітній та інформаційний виміри: матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Дніпро, 19 жовтня 2023 р.). Дніпро:

Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2023. 254 с. С. 10–14.

5. Барчук А. Б. Забезпечення рівності прав представників і представниць ЛГБТ+ спільноти у призмі цілей сталого розвитку в Україні. Цілі сталого розвитку в аспекті зміцнення національного та міжнародного правопорядку: тези доповідей Міжнародної науково-практичної конференції (м. Запоріжжя-Львів-Одеса-Ужгород-Харків-Чернівці, 27 жовтня 2023 р.). Харків: ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2023. 492 с. С. 132–135.

6. Барчук А. Б. Дискримінація за ознакою СОГІ в період воєнного стану: проблемні моменти. Міжнародна та національна безпека: теоретичні і прикладні аспекти: матеріали VIII Міжнар. наук.- практ. конф. (м. Дніпро, 15 березня 2024 р.); у 2-х ч. Ч. І. Дніпро: ДДУВС, 2024. 740 с. С. 193–195.

SUMMARY

Barchuk A. B. Administrative and legal enforcement of the rights and freedoms of the LGBT+ community in Ukraine. – Qualification scientific work on the rights of the manuscript.

Thesis for a Doctor of Philosophy, 081 – Law. – Dnipro State University of Internal Affairs, Dnipro, 2025.

The dissertation is one of the first comprehensive studies of the peculiarities of administrative and legal enforcement of the rights and freedoms of the LGBT+ community in Ukraine in the national science of administrative law.

The author establishes that the rights to sexual orientation, gender identity and gender reassignment (change) as objects of administrative and legal enforcement are a set of legal guarantees which the State provides to persons with different sexual orientation, gender identity and gender, ensuring them equal rights and freedoms, privacy, protection from discrimination and violence.

In dissertation suggests that the legal framework for ensuring the rights and freedoms of the LGBT+ community in Ukraine should be understood as a system

of legislative and by-law regulations and international treaties aimed at protecting, exercising and restoring the rights and freedoms of persons, regardless of their sexual orientation, gender identity or sex. The legal framework for ensuring the rights and freedoms of the LGBT+ community in Ukraine is disclosed within three levels: legislative, by-law and international. The author proves that the existence of a certain right or freedom enshrined in a legal act does not mean that it will be ensured properly for every member of society.

The thesis analyses the scientific work on ensuring the rights and freedoms of the LGBT+ community in Ukraine and identifies three key approaches. According to the first approach, the rights and freedoms of the LGBT+ community were studied. According to the second approach, research on ensuring the rights and freedoms of LGBT+ people was carried out in the context of the principle of non-discrimination and gender equality. Under the third approach, the rights and freedoms of LGBT+ people were considered through the disclosure of somatic human rights. It is noted that since February 2022, a new area has been formed dedicated to the problems of ensuring the rights and freedoms of the LGBT+ community in Ukraine under the special legal regime of martial law. The author emphasizes that Ukraine has a situation where scientific thought is far ahead of the development of national legislation. At the same time, scientific works are largely focused on the issues of ensuring the principle of discrimination, as well as on the problems of the LGBT+ community in Ukraine among other socially vulnerable groups.

It is proved that administrative and legal enforcement for the rights and freedoms of the LGBT+ community in Ukraine is a set of legal remedies and institutions aimed at creating conditions for the exercise of the rights and freedoms of the LGBT+ community through the promotion, protection and defense of the relevant rights and freedoms. The author emphasizes that the status and completeness of certain rights and freedoms differ significantly from others, which leads to a general instability of the legal status of such persons.

It is established that the subjects of administrative and legal enforcement of the rights and freedoms of the LGBT+ community in Ukraine are public administration bodies, legal entities and individuals vested with the powers by law to protect, safeguard, facilitate the implementation and restoration of violated rights and freedoms of LGBT+ persons in Ukraine. The author emphasizes that: a) such entities are public administration bodies; b) entities can be divided into general and special entities based on the nature of their powers; c) there is no special entity in Ukraine to ensure the rights and freedoms of the LGBT+ community. The criterion for differentiating the subjects of administrative and legal enforcement for the rights and freedoms of LGBT+ persons in Ukraine is the scope of their public powers in the issue under study. These include: The Verkhovna Rada of Ukraine (the Ukrainian Parliament Commissioner for Human Rights, parliamentary committees and temporary investigative commissions); the President of Ukraine; executive authorities (CMU, MoH); judicial and law enforcement bodies; non-state actors (local self-government bodies, public associations).

The dissertation establishes that the remedies of administrative and legal enforcement for the rights of the LGBT+ community in Ukraine are a set of regulatory, institutional and procedural instruments used by public administration entities to protect, implement and restore the violated rights of representatives of the LGBT+ community in Ukraine. Administrative and legal enforcement for the rights and freedoms of the LGBT+ community is provided through: the regulatory framework → specially established bodies and institutions → the existence of established procedures for the protection, exercise and restoration of the relevant rights and freedoms. To enhance the effectiveness of these remedies, it is necessary to amend and supplement national legislation on non-discrimination on the basis of SOGI, establish relevant institutions and develop mechanisms for their practical implementation.

It is proved that foreign countries can be classified not only by the existence of a legal framework, but also by the criterion of the existence of institutions aimed

at protecting the rights and freedoms of the LGBT+ community. According to this criterion, the states where: 1) LGBT+ people are not a discriminated group, and their rights and freedoms are enshrined in law (Argentina, Belgium, Denmark); 2) the rights and freedoms of the LGBT+ community are enshrined in law, but are mostly ensured formally (Romania, Ukraine, Poland); 3) LGBT+ persons are a discriminated group, and their rights and freedoms are not enshrined in the law (Belarus, Peru, Venezuela); 4) the rights and freedoms of the LGBT+ community are not protected, and freedom of SOGI is prohibited by national legislation (Nigeria, Iran, Saudi Arabia). It is considered that, in terms of the degree of protection of the rights of the LGBT+ community, Ukraine belongs to the group of countries where the legal status of LGBT+ persons is uncertain. On the one hand, there are positive changes in legislation, but on the other hand, more decisive government actions face resistance from conservative forces. This leads to the preservation of the status quo in the protection of the rights and freedoms of the LGBT+ community in Ukraine.

The author outlines promising areas for improving the administrative and legal enforcement for the rights and freedoms of the LGBT+ community in Ukraine, which include the following: 1) improvement of the State policy in the field of prevention and combating discrimination (political); 2) amendments and additions to the system of national legislation to improve the administrative and legal status of LGBT+ persons (regulatory); 3) organizational changes through transformation of the activities of existing public institutions and creation of new ones (institutional); 4) strengthening of resilience to threats caused by emergency circumstances of internal and external nature (security).

The most important legislative innovations include the expediency of introducing the institution of the Commissioner for the Rights and Freedoms of the LGBT+ Community and Non-Discrimination, or, more compromisingly, the introduction of the position of a representative of the Commissioner for the Rights and Freedoms of the LGBT+ Community as part of the institution of the Ukrainian Parliament Commissioner for Human Rights. The powers of such a Commissioner

are proposed to include: 1) consideration of complaints about any manifestations of discrimination and verification of the facts stated therein; 2) receiving information from any persons, media and law enforcement agencies about manifestations of discrimination, including restricted information; 3) collecting and analysing statistical data on cases of discrimination 4) unhindered access to public authorities of all levels, regardless of ownership, to assess the state of observance of the rights and freedoms of the LGBT+ community on the ground; 5) representation of the person's interests in court, etc.; 6) conducting a mediation process with the consent of the parties involved with the possibility of resolving the conflict out of court.

The result of the practical implementation of the provisions of the dissertation is that they can be used and are used in scientific activities – for further development of scientific issues of improving theoretical and applied aspects of administrative and legal enforcement of human rights and freedoms in Ukraine; in legislative activities – for the development and improvement of regulatory legal acts aimed at improving the state of protection of the rights and freedoms of the LGBT+ community in Ukraine, as well as preventing any manifestations of discrimination on the grounds of sexual orientation and gender identity; in practical activities – for improving the functioning of state authorities and local self-government bodies in Ukraine in preventing discrimination against the LGBT+ community; in the educational process – in the preparation of educational and methodological materials, as well as in teaching the academic disciplines "Administrative Law", "Current Problems of Protection and Observance of Human Rights and Freedoms in Law Enforcement Activities", "European Union Law" at the Dnipro State University of Internal Affairs.

Keywords: gender, gender equality, sexual orientation, gender identity, discrimination, human rights, enforcement, administrative and legal remedies, ensuring rights and freedoms, state authorities, local self-government bodies, martial law, guarantees, LGBT, legislation, sex.

LIST OF PUBLICATIONS OF THE APPLICANT ASSOCIATED WITH THE TOPIC OF THE THESIS

Research papers where main research results of the Thesis have been published:

1. Барчук А. Б. Сучасний стан нормативно-правового забезпечення прав представників і представниць ЛГБТ+ спільноти в Україні. Науковий вісник Ужгородського Національного Університету. Серія Право. 2023. Вип. 78. Ч. 1. С. 78–82. DOI <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2023.78.1.11>
2. Барчук А. Б. До проблеми визначення суб'єктів забезпечення прав і свобод представників і представниць ЛГБТ+ спільноти в Україні. Право і суспільство. 2023. № 4. С. 200–204. DOI <https://doi.org/10.32842/2078-3736/2023.4.29>
3. Барчук А. Б. Засоби адміністративно-правового забезпечення прав ЛГБТ+ осіб в Україні. Дніпровський науковий часопис публічного управління, психології, права. 2023. Вип. 6. С. 291–295. DOI <https://doi.org/10.51547/ppp.dp.ua/2023.6.49>
4. Барчук А. Б. Перспективи удосконалення адміністративно-правового забезпечення прав ЛГБТ+ осіб в Україні. Проблеми сучасних трансформацій. Серія: право, публічне управління та адміністрування. 2024. Вип. 11. DOI <https://doi.org/10.54929/2786-5746-2024-11-01-06>

Research papers certifying the approbation of the results of the Thesis:

1. Барчук А. Б. Забезпечення прав представників ЛГБТ спільноти у вимірі регіоналізації. Регіональна політика ЄС: концепції, напрямки, значення для України: тези доповідей Міжнародної науково-практичної конференції (м. Харків, 23 квітня 2021 р.). Харків: ХНУ імені В.Н. Каразіна, 2021. 293 с. С. 118–120.
2. Барчук А. Б. До проблеми забезпечення прав представників і представниць ЛГБТ+ спільноти в Україні під час дії воєнного стану. Стан,

проблеми та перспективи розвитку науки, освіти і технологій: збірник тез доповідей міжнародної науково-практичної конференції (м. Кременчук, 29 серпня 2023 р.). Кременчук: ЦФЕНД, 2023. 71 с. С. 36–37.

3. Барчук А. Б. Принцип недискримінації в реалізації права на здобуття освітньо-наукового ступеня доктора філософії. Актуальні питання підготовки дисертацій в умовах воєнного стану : матеріали міжнародної науково-практичної конференції. Науково-дослідний інститут публічного права. (м. Львів – Торунь, 30 вересня 2023 р.). Львів: Liha-Pres, 2023. 256 с. С. 13–16.

4. Барчук А. Б. Правові аспекти подолання дискримінації та стигматизації ЛГБТ+ осіб у молодіжному середовищі. Безпека дитини: правовий, організаційний, психологічний, освітній та інформаційний виміри: матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Дніпро, 19 жовтня 2023 р.). Дніпро: Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2023. 254 с. С. 10–14.

5. Барчук А. Б. Забезпечення рівності прав представників і представниць ЛГБТ+ спільноти у призмі цілей сталого розвитку в Україні. Цілі сталого розвитку в аспекті зміцнення національного та міжнародного правопорядку: тези доповідей Міжнародної науково-практичної конференції (м. Запоріжжя-Львів-Одеса-Ужгород-Харків-Чернівці, 27 жовтня 2023 р.). Харків: ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2023. 492 с. С. 132–135.

6. Барчук А. Б. Дискримінація за ознакою СОГІ в період воєнного стану: проблемні моменти. Міжнародна та національна безпека: теоретичні і прикладні аспекти: матеріали VIII Міжнар. наук.- практ. конф. (м. Дніпро, 15 березня 2024 р.); у 2-х ч. Ч. І. Дніпро: ДДУВС, 2024. 740 с. С. 193–195.

ЗМІСТ

Перелік умовних позначень.....	17
ВСТУП.....	18-25
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ І СВОБОД ЛГБТ+ СПІЛЬНОТИ В УКРАЇНІ АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВИМИ ЗАСОБАМИ	
1.1 Права на сексуальну орієнтацію, гендерну ідентичність та корекцію (зміну) статевої належності, як об'єкти адміністративно-правового забезпечення	26-41
1.2 Нормативно-правова основа забезпечення прав і свобод ЛГБТ+ спільноти в Україні.....	42-57
1.3 Науковий доробок щодо забезпечення прав і свобод ЛГБТ+ спільноти в Україні.....	57-71
Висновки до розділу 1.....	71-73
РОЗДІЛ 2. РЕАЛІЗАЦІЯ АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ І СВОБОД ЛГБТ+ СПІЛЬНОТИ В УКРАЇНІ	
2.1 Поняття і зміст адміністративно-правового забезпечення прав і свобод ЛГБТ+ спільноти в Україні.....	74-88
2.2 Основні суб'єкти адміністративно-правового забезпечення прав і свобод ЛГБТ+ спільноти в Україні	89-116
2.3 Засоби адміністративно-правового забезпечення прав і свобод ЛГБТ+ спільноти в Україні.....	116-133
Висновки до розділу 2.....	133-136
РОЗДІЛ 3. УДОСКОНАЛЕННЯ АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ І СВОБОД ЛГБТ+ СПІЛЬНОТИ В УКРАЇНІ	
3.1 Зарубіжний досвід захисту прав і свобод ЛГБТ+ спільноти: інституційний вимір.....	137-154
3.2 Перспективні напрямки удосконалення адміністративно-правового забезпечення прав і свобод ЛГБТ+ спільноти в Україні.....	154-172

Висновки до розділу 3.....	172-174
ВИСНОВКИ.....	175-180
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	181-207
ДОДАТКИ.....	208-214

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ

АР Крим – Автономна Республіка Крим

ВРУ – Верховна Рада України

ЄС – Європейський Союз

ЄСПЛ – Європейський суд з прав людини

ЗСУ – Збройні Сили України

КМУ – Кабінет Міністрів України

КК України – Кримінальний кодекс України

КУпАП – Кодекс України про адміністративні правопорушення

ЛГБТ+ – самоназва людей, які об'єднуються на основі їхньої сексуальної орієнтації та гендерної ідентичності

МВС – Міністерство внутрішніх справ

МОЗ – Міністерство охорони здоров'я

НПУ – Національна поліція України

ОМС – органи місцевого самоврядування

ООН – Організація об'єднаних націй

РЄ – Рада Європи

СОГІ – сексуальна орієнтація та гендерна ідентичність

ВСТУП

Обґрунтування вибору теми дослідження. Сьогодні в Україні тривають процеси, спрямовані на входження нашої держави у Європейський Союз на правах рівноправної держави – учасниці. Серед іншого, це передбачає досягнення загальноєвропейських стандартів, у тому числі й щодо створення мультикультурного інклюзивного суспільства, недискримінації та рівності громадян у реалізації прав та свобод. У цьому аспекті все більше увагу міжнародної спільноти, громадських та благодійних організацій, органів публічного адміністрування та населення України, привертають до себе проблеми удосконалення правового статусу ЛГБТ+ спільноти. Звичайно, уявлення про громадську мораль, межі особистої свободи людини та прав на сексуальну орієнтацію, гендерну ідентичність та зміну (корекцію) статевої належності стрімко змінюються у сучасних умовах. У свою чергу, ефективне забезпечення нових категорій прав і свобод людини потребує наявності сучасної нормативно-правової основи та злагодженої діяльності державних і недержавних інституцій.

Примітно, що ратифікація Україною Європейської Конвенції з прав людини та протоколу № 12 у 1997 році встановили заборону дискримінації за будь-якою ознакою. Крім викладеного, євроінтеграційні процеси, що тривають у різноманітних сферах суспільного життя, передбачають удосконалення адміністративно-правового забезпечення прав і свобод людини в Україні. Разом із тим, повномасштабна військова агресія розв'язана Російською Федерацією проти України у лютому 2022 року, призвела до масштабних порушень прав і свобод людини у цілому та ЛГБТ+ осіб зокрема.

Недосконалість вітчизняного законодавства у сукупності з дестабілізуючими чинниками (проживання на тимчасово окупованій території, полон, внутрішнє переміщення, виїзд за межі держави з метою отримання притулку тощо) та обмеженою кількістю наукових праць присвячених проблемам ЛГБТ+ спільноти в Україні, справляють негативний

вплив на реалізацію прав і свобод такими особами. Поряд із цим потребують удосконалення правові та організаційні засоби недопущення дискримінації ЛГБТ+ спільноти в Україні. Наведені передумови пояснюють актуальність та надзвичайну важливість обраної теми дисертаційного дослідження.

Теоретико-правову основу дисертації склали праці вітчизняних фахівців у галузі права, присвячені проблемам захисту прав та свобод людини: Г. О. Блінової, В. О. Боняк, О. Ю. Дрозда, Є. В. Дуліби, Т. О. Коломоєць, Є. В. Курінного, Ю. О. Лєгеzi, Б. О. Логвиненка, А. А. Манжули, О. А. Моргунова, Р. В. Миронюка, Л. Р. Наливайко, Р. М. Опацького, О. П. Світличного, І. Я. Сенюти, А. О. Собакаря, В. І. Теремецького, О. О. Терзі, Н. В. Уварової, О. С. Юніна та багатьох інших.

Безпосереднім підґрунтям для виконання роботи стали дисертації Я. К. Товпеко «Реалізація конституційно-правових норм про права людини щодо сексуальних меншин: порівняльно-правове дослідження» (Київ, 2017), В. С. Гербут «Право на сексуальну орієнтацію та гендерну ідентичність: сутнісний зміст та гарантії захисту» (Ужгород, 2018), І. В. Янковець «Дискримінація та інституційний механізм її подолання в Україні» (Одеса, 2020), а також інші вітчизняні та зарубіжні праці наукового та публіцистичного характеру щодо проблем ЛГБТ+ спільноти.

Незважаючи на вагомий науковий доробок, присвячений окремим аспектам забезпечення прав і свобод людини, системного аналізу забезпечення прав і свобод ЛГБТ+ спільноти у адміністративно-правовому аспекті в Україні не проводилось, чим і обумовлено актуальність обраної теми дослідження.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Роботу виконано відповідно до Указу Президента України від 30 вересня 2020 р. № 722/2019 «Про Цілі сталого розвитку України на період до 2030 року, Розпорядження Кабінету Міністрів України від 16 вересня 2020 р. № 1128 «Про схвалення Концепції комунікації у сфері гендерної рівності», п. 1.1 Розділу 1 Пріоритетних напрямків фундаментальних та прикладних наукових досліджень у галузі права, затверджених постановою загальних зборів

Національної академії правових наук України від 26 березня 2021 р. № 12-21.

Тему дисертаційного дослідження затверджено Вченою радою Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ 29 жовтня 2020 року, протокол № 2.

Мета і завдання дослідження. Метою роботи є поглиблений аналіз законодавства, наукових та літературних джерел, узагальнення практики Європейського суду з прав людини, діяльності вітчизняних правоохоронних органів. Це дозволить встановити риси, що характеризують стан адміністративно-правового забезпечення прав і свобод ЛГБТ+ спільноти в Україні та визначити перспективи поліпшення його ефективності. Основна мета дослідження полягає у вдосконаленні адміністративно-правового забезпечення прав і свобод ЛГБТ+ спільноти в Україні.

Відповідно до мети дослідження були сформовані основні завдання:

- розкрити сутність прав на сексуальну орієнтацію, гендерну ідентичність та корекцію (зміну) статевої належності як об'єктів адміністративно-правового забезпечення;
- визначити нормативно-правову основу забезпечення прав і свобод ЛГБТ+ спільноти в Україні;
- охарактеризувати науковий доробок щодо забезпечення прав і свобод ЛГБТ+ спільноти в Україні;
- детермінувати поняття і зміст адміністративно-правового забезпечення прав і свобод ЛГБТ+ спільноти в Україні;
- класифікувати основних суб'єктів адміністративно-правового забезпечення прав і свобод ЛГБТ+ спільноти в Україні;
- визначити засоби адміністративно-правового забезпечення прав і свобод ЛГБТ+ спільноти в Україні;
- проаналізувати та узагальнити зарубіжний досвід захисту прав і свобод ЛГБТ+ спільноти у інституційному вимірі;
- систематизувати напрямки удосконалення адміністративно-правового забезпечення прав і свобод ЛГБТ+ спільноти в Україні.

Об'єктом дослідження є суспільні відносини, що виникають у сфері адміністративно-правового забезпечення прав і свобод людини в Україні.

Предметом дослідження є адміністративно-правове забезпечення прав і свобод ЛГБТ+ спільноти в Україні.

Методологічну основу дисертації складає сукупність загальнонаукових, філософських та спеціальних методи наукового пізнання, застосування яких сприяло досягненню визначених у роботі мети та завдань, а також всебічному висвітленню досліджуваної проблематики. У основу дисертації був покладений діалектичний метод пізнання. Поряд із ним були застосовані логіко-семантичний, структурно-логічний, аналітичний, порівняльно-правовий, статистичний та класифікаційний методи, а також методи аналізу і синтезу, порівняння, абстрагування. Зокрема, діалектичний метод дав можливість розкрити досліджувані у дисертації проблеми в єдності їхньої форми та змісту. Використання логіко-семантичного методу дало змогу визначити поняття і зміст забезпечення прав та свобод ЛГБТ+ спільноти в Україні (підрозділ 2.1), поглибити понятійний апарат наукового доробку щодо забезпечення їх прав та свобод, а також нормативно-правової основи такого забезпечення (підрозділи 1.2, 1.3). Порівняльно-правовий метод (підрозділи 1.2, 3.1) був використаний для аналізу національного законодавства, а також порівняльно-правового аналізу відповідних норм зарубіжного законодавства й міжнародних актів. Структурно-логічний метод був застосований для характеристики окремих засобів адміністративно-правового забезпечення прав і свобод ЛГБТ+ спільноти в Україні (підрозділ 2.3). Методи класифікації та групування використано для упорядкування адміністративно-правових засобів, а також суб'єктів адміністративно-правового забезпечення прав і свобод ЛГБТ+ спільноти в Україні (підрозділи 2.2, 2.3). Статистичний метод дозволив опрацювати емпіричні дані щодо стану забезпечення прав і свобод ЛГБТ+ спільноти в Україні (підрозділи 1.1, 2.2). Аналітичний метод сприяв окресленню перспектив удосконалення адміністративно-правового забезпечення прав і свобод ЛГБТ+ спільноти в Україні (підрозділ 3.2).

Нормативна основа дослідження утворена Конституцією України, актами міжнародного права, законами України, указами Президента України, постановами й розпорядженнями Кабінету Міністрів України, нормативно-правовими актами міністерств та інших центральних органів виконавчої влади України, які стосуються питань забезпечення прав людини.

Інформаційну та емпіричну основу дослідження утворюють практика діяльності Європейського суду з прав людини, статистичні дані правоохоронних органів України, публікації правозахисних громадських організацій у вітчизняних та зарубіжних медіа з питань пов'язаних із забезпеченням прав і свобод ЛГБТ+ спільноти, аналіз політико-правової публіцистики, а також довідкових видань.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що дисертація є одним із перших у вітчизняній науці адміністративного права комплексних досліджень особливостей адміністративно-правового забезпечення прав і свобод ЛГБТ+ спільноти в Україні. У результаті підготовленого дослідження здобувачкою сформульовано низку нових теоретичних положень, обґрунтовано висновки, рекомендації та пропозиції щодо вдосконалення законодавства України. Основними з них стали такі:

вперше:

- обґрунтовано необхідність і доцільність запровадження інституту Уповноваженого з прав і свобод ЛГБТ+ спільноти та недискримінації в Україні як спеціалізованого суб'єкта до основних повноважень якого має входити запобігання та своєчасне реагування на порушення прав і свобод та прояви дискримінації таких осіб;

- визначено поняття адміністративно-правового забезпечення прав і свобод ЛГБТ+ спільноти в Україні як сукупність юридичних засобів та інституцій, спрямована на створення умов для реалізації прав і свобод ЛГБТ+ спільноти через сприяння, охорону та захист відповідних прав і свобод;

- розкрито засоби адміністративно-правового забезпечення прав ЛГБТ+ спільноти в Україні як сукупність інструментів нормативного,

інституційного та процедурного характеру, що застосовуються суб'єктами публічного адміністрування для захисту, реалізації й відновлення порушених прав представників і представниць ЛГБТ+ спільноти в Україні;

удосконалено:

– систему суб'єктів адміністративно-правового забезпечення прав і свобод ЛГБТ+ спільноти в Україні залежно від обсягу їх публічних повноважень. До таких суб'єктів віднесені: Верховна Рада України (Уповноважений Верховної Ради України з прав людини, парламентські комітети та тимчасові слідчі комісії), Президент України, органи виконавчої влади (КМУ, МОЗ), судові та правоохоронні органи, недержавні суб'єкти (ОМС, громадські об'єднання);

– поняття і зміст прав на сексуальну орієнтацію, гендерну ідентичність та корекцію (зміну) статевої належності як об'єктів адміністративно-правового забезпечення, що представляють собою сукупність юридичних гарантій, які держава надає особам з різною сексуальною орієнтацією, гендерною ідентичністю та статевою належністю, забезпечуючи їм рівні права та свободи, недоторканність приватного життя, захист від дискримінації та насильства;

дістало подальшого розвитку:

– класифікація зарубіжних держав за критерієм наявності інституцій, спрямованих на захист прав і свобод ЛГБТ+ спільноти. За таким критерієм виокремлені держави, у яких: 1) ЛГБТ+ особи не виступають дискримінованою групою, а їхні права і свободи закріплені нормативно; 2) права і свободи ЛГБТ+ спільноти закріплені нормативно, але забезпечуються формально; 3) ЛГБТ+ особи становлять дискриміновану групу, а їхні права і свободи не закріплені у законодавстві; 4) права і свободи ЛГБТ+ спільноти не захищені, а свобода СОГІ заборонена національним законодавством;

– систематизація нормативно-правової основи забезпечення прав і свобод ЛГБТ+ спільноти в Україні у межах трьох рівнів: законодавчого,

підзаконного та міжнародного. У межах міжнародного рівня приділено увагу актам «м'якого права»;

– визначення перспективних напрямків удосконалення адміністративно-правового забезпечення прав і свобод ЛГБТ+ спільноти в Україні, а саме: 1) політичного – удосконалення державної політики у сфері запобігання і протидії дискримінації; 2) нормативно-правового – внесення змін і доповнень до системи національного законодавства щодо удосконалення адміністративно-правового статусу ЛГБТ+ осіб; 3) інституційного – організаційних змін через трансформацію діяльності чинних публічних інституцій та створення нових; 4) безпекового – посилення стійкості до загроз, обумовлених надзвичайними обставинами внутрішнього і зовнішнього характеру.

Практичне значення одержаних результатів визначається можливістю їх використання у:

– науковій діяльності – для подальшого розроблення наукових питань удосконалення теоретичних та прикладних аспектів адміністративно-правового забезпечення прав і свобод людини в Україні довідка про впровадження результатів дослідження у науково-дослідну діяльність Науково-дослідного інституту публічного права від 02.05.2025 № 2025/05-02);

– у законодавчій діяльності – для розробки й удосконалення нормативно-правових актів спрямованих на поліпшення стану захищеності прав і свобод ЛГБТ+ спільноти в Україні, а також запобігання будь-яких проявів дискримінації за ознаками сексуальної орієнтації та гендерної ідентичності;

– у практичній діяльності – для удосконалення функціонування органів державної влади та місцевого самоврядування в Україні щодо недопущення дискримінації ЛГБТ+ спільноти;

– у освітньому процесі – при підготовці навчально-методичних матеріалів, а також при викладанні навчальних дисциплін «Адміністративне

право», «Актуальні проблеми захисту та дотримання прав і свобод людини в правоохоронній діяльності», «Право Європейського союзу» у Дніпровському державному університеті внутрішніх справ (акт впровадження в освітній процес Дніпровського державного університету внутрішніх справ від 19.05.2025 № 3/05-2025).

Апробація результатів дисертації. Результати дослідження, його основні висновки і рекомендації оприлюднювалися на науково-практичних конференціях міжнародного рівня, зокрема: «Регіональна політика ЄС: концепції, напрямки, значення для України» (м. Харків, 23 квітня 2021 р.), «Стан, проблеми та перспективи розвитку науки, освіти і технологій» (м. Кременчук, 29 серпня 2023 р.), «Актуальні питання підготовки дисертацій в умовах воєнного стану» (м. Львів – Торунь, 30 вересня 2023 р.), «Безпека дитини: правовий, організаційний, психологічний, освітній та інформаційний виміри» (м. Дніпро, 19 жовтня 2023 р.), «Цілі сталого розвитку в аспекті зміцнення національного та міжнародного правопорядку» (м. Запоріжжя-Львів-Одеса-Ужгород-Харків-Чернівці, 27 жовтня 2023 р.), «Міжнародна та національна безпека: теоретичні і прикладні аспекти» (м. Дніпро, 15 березня 2024 р.).

Публікації. Основні положення роботи знайшли відображення у 10 наукових публікаціях, з яких 4 – у вітчизняних виданнях, віднесених до фахових наукових видань категорії «Б» з юридичних наук, а також у 6 тезах доповідей на науково-практичних заходах різного рівня організації.

Структура та обсяг дисертації. Робота складається з основної частини (вступу, трьох розділів, які об'єднують вісім підрозділів, висновків), списку використаних джерел та додатків. Загальний обсяг дисертації становить 214 сторінок, з яких 180 – основного тексту. Список використаних джерел складається із 254 найменувань і займає 27 сторінок, 4 додатки викладено на 7 сторінках.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ І СВОБОД ЛГБТ+ СПІЛЬНОТИ В УКРАЇНІ АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВИМИ ЗАСОБАМИ

1.1 Права на сексуальну орієнтацію, гендерну ідентичність та корекцію (зміну) статевої належності, як об'єкти адміністративно-правового забезпечення

Сьогодні перед Україною сьогодні стоїть надскладне завдання, яке полягає в успішній реалізації входження до Європейського Союзу (далі – ЄС) на правах держави-учасниці. Позитивне розв'язання цієї проблеми вимагає належного правового забезпечення та практичної реалізації реформ у багатьох ключових сферах суспільного життя. При цьому такі зміни і трансформації відбуваються в умовах триваючого воєнного стану, коли Україна виборює право на вільний розвиток серед європейських демократій.

Збереження євроінтеграційного вектору у зовнішній політиці України обумовлює низку новацій у системі національного законодавства, водночас «сприйняття» українським суспільством ЛГБТ+ осіб досі лишається неоднозначним. Поряд із тим, що частина ЛГБТ+ спільноти України долучилася до сил безпеки і оборони, а інша займається волонтерською діяльністю, права і свободи ЛГБТ+ осіб в Україні досі не захищені на належному рівні. Проблеми цієї соціально вразливої групи осіб часто оминаються у публічному просторі, а наявні здобутки у правовій царині зводяться до формалізму. Багато в чому це пов'язано із прагненням влади догодити домінуючій більшості, тоді як справжня демократія передбачає врахування прав, свобод та інтересів кожного члена суспільства.

За таких обставин прогресивні європейські практики можуть слугувати дороговказом для здійснення відповідних трансформацій в Україні та сприяти розбудові по справжньому толерантного, мультикультурного громадянського суспільства.

Загалом, проблема адміністративно-правового забезпечення окремих прав і свобод людини не є новою. Її розв'язання нагадує апорію (парадокс) Зенона Елейського про швидконогого Ахіллеса та черепаху. Її сутність полягає у тому, що наздоганяючи черепаху вона так само рухатиметься вперед і між ними завжди буде певна відстань. Так само створюючи інструменти адміністративно-правового забезпечення прав і свобод людини, держава не в змозі випередити сам розвиток прав людини, кількість і сутність яких має постійну тенденцію до збільшення.

Виходячи з викладеного, у представленому підрозділі будуть розкриті права на сексуальну орієнтацію, гендерну ідентичність та корекцію статі як об'єкти адміністративно-правового забезпечення. Цьому сприятиме вирішення таких завдань, як: а) визначення поняття об'єкту адміністративно-правового забезпечення; б) характеристика прав на сексуальну орієнтацію, гендерну ідентичність та корекцію (зміну) статевої належності; в) окреслення ключових проблем адміністративно-правового забезпечення таких прав в умовах сьогодення.

Переходячи до вирішення першого завдання, об'єкт правовідносин у теорії права розуміється О. Ф. Скакун як матеріальні і нематеріальні блага, з приводу яких суб'єкти вступають у правовідносини, здійснюють свої суб'єктивні юридичні права і суб'єктивні юридичні обов'язки [1, с. 400].

М. І. Козюбра називає об'єктом правового регулювання поведінку людей та їх об'єднань у суспільстві, яка через свою соціальну значущість регулюється нормами права (юридично значуща поведінка) [2, с. 95].

У свою чергу, П. М. Рабінович вважає об'єктом юридичного відношення певне особисте або суспільне благо, для здобуття і використання якого встановлюються взаємні юридичні права та обов'язки суб'єктів [3, с. 134].

У адміністративно-правовій площині, Н. В. Коваленко визначає об'єкт адміністративно-правового регулювання як певну систему управлінських відносин, що здійснюють опосередкування процесу організації й функціонування таких правових відносин [4, с. 23].

Натомість, даючи визначення правам громадян як об'єкту адміністративно-правового забезпечення, П. О. Шорський слушно наголошує на тому, що сам прикметник «адміністративно-правове» вказує на необхідність проведення аналізу управлінських процесів у зазначеній сфері прав і свобод громадян, визначення змісту адміністративно-правових норм, відносин, методів та їх подальшого співвідношення із суспільними відносинами під час реалізації громадянами відповідних прав [5, с. 74].

О. М. Гумін та Є. В. Пряхін зазначають, що адміністративно-правове забезпечення передбачає упорядкування суспільних відносин уповноваженими на те державою органами, їх юридичне закріплення за допомогою правових норм, охорону, реалізацію і розвиток [6, с. 48].

Звертаючи увагу на певну розбіжність наукових підходів наведемо ще два визначення адміністративно-правового забезпечення, що найбільш вдало відображають наш підхід у досліджуваній проблемі.

Так, О. М. Дручек, пропонує розуміти під адміністративно-правовим забезпеченням прав та свобод здійснення державою за допомогою сукупності спеціального механізму упорядкування суспільних відносин, їхнє юридичне закріплення, охорону, реалізацію та розвиток» [7, с. 126].

Розглядаючи адміністративно-правове забезпечення прав і свобод неповнолітніх, Т. Г. Корж-Ікаєва називає його сукупністю адміністративно-правових заходів, спрямованих на створення відповідних умов для ефективної реалізації, охорони, захисту й відновлення порушених прав і свобод неповнолітніх. Крім цього, вчена наводить ознаками такого забезпечення, до яких вона відносить: 1) сукупність адміністративно-правових заходів і засобів; 2) систему гарантій; 3) відповідні умови реалізації, їх охорону, захист та відновлення; 4) регулювання здебільшого нормами адміністративного та конституційного права [8, с. 7-8].

Викладене свідчить про полісемічний характер об'єкту адміністративно-правового забезпечення, що проявляється у широті наукових поглядів щодо його змісту та особливостей. Виходячи із проведеного аналізу наукових

підходів і позицій, слід підтримати думку про те, що під адміністративно-правовим забезпеченням слід розуміти сукупність юридичних інструментів (гарантій, заходів, засобів, форм та методів), спрямованих на врегулювання суспільних відносин для захисту, охорони, реалізації та відновлення досліджуваних прав – на сексуальну орієнтацію, гендерну ідентичність та корекцію (зміну) статевої належності.

З'ясувавши сутність адміністративно-правового забезпечення, потрібно перейти до характеристики прав, які виступають об'єктом адміністративно-правового забезпечення.

У теорії права є поширеною концепція виокремлення поколінь прав людини. Тут слід погодитись із тезою про те, що підхід у віднесенні права до якогось покоління є не єдиною спробою розмежувати права у світлі їх значного збільшення. За надзвичайних обставин деякі права можуть бути обмежені, а інші – ніколи. Деякі права визначають як «*jus cogens*», або норми, які визнано міжнародною спільнотою держав як норми, відхилення від яких не дозволяється. Прикладом може бути заборона геноциду, рабства та систематичної расової дискримінації. Деякі права – «абсолютні», вони не можуть бути предметом зневаги або обмеження у своєму прояві, наприклад, заборона катувань. «Мінімально основні» зобов'язання було визначено стосовно конкретних економічних та соціальних прав, наприклад, надання первинної медичної допомоги, притулку та освіти. Деякі можуть припустити, що колективні права є основними в тому сенсі, що вони встановлюють ті захисні рамки, у яких можуть бути реалізовані індивідуальні права людини. Не існує консенсусу або єдиної теорії щодо цього, а більшість фахівців підтверджують свою думку важливістю наголошення на універсальності, неподільності та взаємозалежності прав [9, с. 409].

У зазначеному аспекті В. С. Політанський відмічає, що покоління прав людини розвивалися у відповідь на певні загрози. Так, на першій хвилі права були громадянськими та політичними. На другому та третьому етапах – економічними, соціальними, культурними та екологічними. Сьогодні (як

злиття матеріальних, біологічних та цифрових технологій) виникає питання про те, що означає бути людиною, та настає час для виникнення четвертого покоління прав людини [10, с. 47].

Так само Т. О. Коваль наголошує, що факт існування четвертого покоління прав людини є загальновизнаним, але досі не існує узгодженої позиції щодо переліку прав і свобод, які його формують (розпочинаючи з права на аборти й евтаназію та завершуючи правами, пов'язаними з дослідженням та освоєнням космічного простору). Відповідно, подальший розвиток концепції покоління прав людини пов'язаний не лише з теоретичною, а й з практичною складовою, розробкою відповідних нормативно-правових актів не лише міжнародного, а й національного характеру [11, с. 21]. Дійсно, права людини четвертого покоління вирізняються своєю багатовекторністю, а отже проведення їхньої систематизації може лягти у основу виокремлення наступних поколінь таких прав (космічних, біоетичних, гендерних тощо).

Досліджуючи права людини четвертого покоління, О. Бунчук, визнає, що поява принципово нового покоління людських прав є фактом, який має безліч реальних проявів. Вчена констатує, що правове регулювання інституту четвертого покоління людських прав як в Україні, так і за її межами є проблемним. По-перше, це пов'язано з особливостями самих прав; по-друге, серед більшості громадян досі простежується негативне ставлення до такого роду прав; по-третє, недостатнє правове регулювання таких прав призводить до виникнення проблем у процесі їх практичної реалізації [12]. Ми не погоджуємось з тезою про негативне сприйняття суспільством прав четвертого покоління, адже це є справедливим стосовно окремих із таких прав у окремих традиційних суспільствах.

Відповідно, необхідно зупинитися на сутнісному наповненні прав людини четвертого покоління в цілому та правах на сексуальну орієнтацію, гендерну ідентичність та корекцію статі зокрема.

Наприклад, Т. П. Попович та А. Т. Шаварин виділяють серед прав четвертого покоління дві найголовніші групи: соматичні права (можливість самостійно розпоряджатися своїм тілом) та права, пов'язані з розвитком цифрових технологій, у тому числі Інтернету [13, с. 267].

Більш диференційовано до прав четвертого покоління підходить О. В. Мартинюк та Я. С. Шеремет, які поділяють їх на біологічні права або соматичні (право на клонування, право на смерть, евтаназію, репродуктивні права, трансплантацію, зміну статі тощо), соціальні права (право на одностатеві шлюби, вільну від дитини сім'ю, незалежне від державного втручання життя та ін.), а також інформаційні права (використання віртуальної реальності, вільний доступ до мережі Інтернет). Фахівці відмічають, що перераховані права об'єднує те, що вони є новими й стали доступними людству завдяки науково-технічному прогресу, глобальним змінам у суспільстві щодо ролі людини [14, с. 73].

В. А. Концевич пропонує відносити до четвертого покоління право на ядерну безпеку, право на космос, екологічні, інформаційні права, право на мир. Правами четвертого покоління називають ті, які пов'язані з розвитком біомедицини та біотехнологій, генетики, хімії. Стосуються такі права особистості, її тіла, органів та їх частин і часто класифікуються як соматичні права. Вони ґрунтуються на доктрині свободи особи розпоряджатися власним тілом. Такими правами є право на смерть, право на використання сучасних репродуктивних технологій, право на аборт та стерилізацію, на зміну статі, на терапевтичне клонування, трансплантацію, зміну зовнішності, право на розпорядження своїм тілом після смерті, так звані «сексуальні права» тощо [15, с. 179].

Вказаний науковець виокремлює серед прав четвертого покоління соматичні права – самостійну групу прав нового покоління, яка відповідає інтересам та потребам сучасної людини. Увага акцентується на тому, що такі права належать до особистих суб'єктивних прав людини, які забезпечують свободу дій особи стосовно власного тіла і нерозривно пов'язані з науково-

технічним прогресом в галузі медицини та техніки. Він називає соматичні права вираженням людиноцентричної правової ідеології, а також наголошує, що можливості людини на власний розсуд використовувати та розпоряджатися своїм тілом мають бути схвалені і визнані сучасною державою [15, с. 182].

Насамкінець, автори колективної монографії «Четверте покоління прав людини: особливості правового регулювання, проблеми та перспективи розвитку в сфері охорони здоров'я» зауважують, що при несформованості загальновизнаних підходів і досить інтенсивній зміні правового регулювання аспектів соціального життя, охоплюваних категорією соматичних прав людини, потенціал цієї концепції варто використовувати [16, с. 20].

Ми визнаємо доцільність і необхідність класифікації прав людини четвертого покоління. Водночас, спроба об'єднати такі права поняттям «соматичні права» не відповідає як духу таких прав, так і етимології поняття «соматика» у цілому. Наголосимо, що у великому тлумачному словнику сучасної української мови під редакцією В.Т. Бусела, «соматичний» визначається як такий, що стосується тіла, тілесний [17, с. 1356]. Відповідно, розвиток у вітчизняних наукових колах концепції «соматичних прав», уведеної у науковий обіг та підтримуваної низкою російських науковців, вбачається нелогічним та недоцільним. Аргументами на користь нашої позиції слугує те, що досліджувані нами права на сексуальну орієнтацію, гендерну ідентичність не передбачають трансформацію тіла, а стосуються психічного ставлення особи до себе та своїх сексуальних уподобань. Так само право на евтаназію пов'язаний не з тілом, а зі свідомим вибором завершити власне життя.

Замість реалізації прагнення об'єднати поняттям соматичних прав різноманітні права людини четвертого покоління, варто зосередити увагу на диференціації та класифікації таких прав. Приміром, замість поняття «соматичні права», пропонуємо використовувати термін «біоетичні права», як більш широке поняття, що кореспондується із предметом біоетики – охороною

життя і здоров'я людини від запліднення до моменту смерті, а також розрізняти «сексуальні права» як самостійну категорію.

Констатуючи недосконалість існуючих у вітчизняній науці підходів до розуміння прав людини четвертого покоління, пропонуємо зосередитись на розумінні сутності досліджуваних у дисертації прав.

Право на сексуальну орієнтацію. Провівши аналіз законодавчих положень, О. Кенева вказує на те, що право на вільний вибір сексуальної орієнтації в Україні не заборонене, але в той же час і не передбачене Конституцією України. Учена вважає важливим положення про те, що заборона дискримінації, загалом передбачає гарантування прав всіх категорій осіб, у тому числі й сексуальних меншин. Однак, вона наголошує на фактичній незахищеності ЛГБТ+ осіб та їхній нездатності реалізувати свої права, наводячи як приклад право на шлюб (цивільне партнерство) [18, с. 30].

У рішенні Європейського Суду з прав людини (далі – ЄСПЛ) від 17.11.2020 у справі «B and C v. Switzerland» (заяви № 889/19 та 43987/16) вказано, що сексуальна орієнтація є основною частиною життя людини, а тому ніхто не може бути зобов'язаним приховувати свою орієнтацію [19, 20].

Також, ЄСПЛ ухвалив рішення проти Польщі та визнав дискримінацію національними судами жінки, у якої після розлучення відібрали право опікуватися дітьми через її сексуальну орієнтацію та передали це право ексклюзивно чоловікові [21].

У ресурсному посібнику «Охорона здоров'я і права людини» за науковою редакцією І. Я. Сенюти, під сексуальною орієнтацією розуміється одна зі складових сексуальності, що відрізняється міцною емоційною, романтичною, сексуальністю до особи певної статі. Орієнтація відрізняється від сексуальної поведінки почуттями і самооцінкою. Особи, можуть чи не можуть висловлювати свою сексуальну орієнтацію в своїй поведінці. Основні терміни, що використовуються для опису сексуальної орієнтації це гомосексуалісти, геї, лесбійки, гетеросексуали, і бісексуали. Натомість, сексуальні права вони визначають як визнані на рівні національних законів,

міжнародних документів у галузі прав людини та інших документів права людей, до яких належать: право на медичну допомогу у сфері сексуального та репродуктивного здоров'я, сексуальну освіту, повагу до особистої недоторканності, права на особисте життя, недискримінацію та свободу самовираження, у тому числі права на вибір сексуального партнера, статеві відносини за взаємною згодою та шлюб без дискримінації та засобів впливу на такі рішення [22].

У широкому значенні А. А. Герц називає сексуальну орієнтацію однією з природних властивостей людської особистості, яка полягає у спрямованості психоемоційної сфери людини, її еротичного (чуттєвого) потягу та сексуальних потреб на представників виключно або майже виключно протилежного гендеру (гетеросексуальність), виключно або майже виключно свого гендеру (гомосексуальність) або на представників обох гендерів (бісексуальність) [23, с. 79]. Потрібно звернути увагу на те, що у цитованому вище визначенні авторка фактично ототожнює стать і гендер, з чим ми не погоджуємось. Більш прийнятним для уявлення про сексуальну орієнтацію людини слід вважати потяг до осіб своєї статі (гомосексуальність), протилежної статі (гетеросексуальність) або обох статей (бісексуальність).

Крім викладеного, О. Л. Львова пропонує розглядати право на сексуальну орієнтацію як право нового покоління, що потребує подальшої регламентації в законодавстві України, зокрема, щодо його включення до основних конституційних ознак, за якими заборонена дискримінація [24].

Таким чином, розглядаючи зазначене право, можна констатувати, що за своєю природою воно є комплексним та охоплює наступні складові: а) право на вільний вибір сексуальної орієнтації та статеве життя; б) право на добровільний вибір партнера/партнерки; в) право на добровільний вступ у статевий акт та заборона примушування до статевого контакту; г) право на захист від дискримінації за ознакою сексуальної орієнтації.

Наступним, є *право на гендерну ідентичність*. Воно уособлює внутрішнє відчуття особи до сприйняття себе, яке може відрізнятися від біологічної статі.

Гендерну ідентичність визначають як особисту ідентичність, яку кожна людина створює залежно від свого внутрішнього особистого відчуття власної приналежності до чоловічої чи жіночої статі або усвідомлення себе особистістю, в якій поєднуються фізіологічні ознаки обидвох статей чи деякі їх аспекти, які можуть і не стосуватися фізіології [22].

Посилаючись на Джок'якартські принципи, гендерну ідентичність називають глибоким усвідомленням тією чи іншою особою внутрішніх та індивідуальних особливостей гендерної приналежності, яка може як співпадати, так і не співпадати зі статтю при народженні, включаючи індивідуальне відчуття свого тіла (при наявності вільної волі може супроводжуватися змінами зовнішності чи фізіологічних функцій медичними, хірургічними чи іншими засобами) та інші прояви, такі, як одяг, мова та особливості поведінки [14, с. 262].

А. А. Герц розглядає гендерну ідентичність ще більш ґрунтовно, визнаючи її особливим видом соціальної ідентичності, що співіснує в самосвідомості людини з професійним, сімейним, етнічним, освітнім та іншими статусами. Вона починає формуватися з народження дитини, коли на підставі будови її зовнішніх статевих органів визначається паспортна стать малюка. З цього починається процес гендерної соціалізації, у ході якого дитину цілеспрямовано виховують таким чином, щоб вона відповідала прийнятим у даному суспільстві уявленням про «чоловіче» та «жіноче». Саме на підставі існуючих у суспільстві еталонів формуються уявлення дитини про власну гендерну ідентичність та ролі, поведінку, а також самооцінку [23, с. 88].

Примітно, що В. С. Гербут розглядає право на сексуальну орієнтацію та гендерну ідентичність у їх поєднанні. Це включає право вибору особи стосовно того, чи виражати свої гендерні та сексуальні характеристики, чи ні.

Основним елементом права на сексуальну орієнтацію та гендерну ідентичність вчена називає «сексуальну та гендерну автономію людини» [25, с. 85-86].

Не менш цікаво звернути увагу на дефініцію, наведену Л. Струс, яка визначає право на гендерну ідентичність як закріплену нормами права можливість особи самостійно визначатися з тим, до якої статі себе відносити, в разі потреби здійснювати дії юридичного та медичного характеру для врівноваження своєї самоідентичності [26, с. 55].

Ми не поділяємо наведені думки, адже право на сексуальну орієнтацію стосується сексуальної свободи людини, тоді як право гендерної ідентичності стосується самосприйняття людиною себе як жінки, чоловіка або іншої особистості. Гендер і стать не є тотожними поняттями, як і гендер та сексуальність.

Примітно, що Т. П. Попович пов'язує право на гендерну ідентичність з іншим правом – на корекцію статі. Так, вона відмічає, що право на гендерну ідентичність передбачає можливість особи вчиняти правомірні дії, які слугуватимуть для її самоідентифікації на основі статевої приналежності. Відповідно до цього йдеться про дії юридичного (реалізація відповідних прав та обов'язків) та медичного характеру (можливість зміни (корекції) біологічної статі) [27, с. 66].

Так само на кореспондування гендерної ідентичності та корекції статі вказує А. С. Шалиганова. Вона розкриває право на гендерну ідентичність як особисте немайнове право фізичної особи, якому властива подвійна природа, яка визначається тим, що перша частина цього права – право на зміну (корекцію) біологічної статі – має чітко виражений характер забезпечення природного існування фізичної особи, а друга частина – право на зміну соціальної статі – забезпечує соціальне буття особи [28, с. 276].

Наведений підхід вбачається доволі цікавим, тим більше право на сексуальну орієнтацію так само пов'язують з гендерною ідентичністю. З цього випливає висновок про те, що сексуальна орієнтація, гендерна ідентичність та

корекція статі є самостійними категоріями. З іншого боку, вказані поняття можна розглядати у їх триєдиному значенні.

Насамкінець, зауважимо про те, що сьогодні набуває все більшого поширення небінарний підхід до гендеру. «Небінарний» – це гендер, що не належить ні до чоловічої, ні до жіночої статі. Деякі люди дуже мало чули про небінарну гендерну ідентичність і погано розуміють таких людей. Небінарні люди нічого не плутають, ідентифікуючи себе саме так. Гендерна ідентичність небінарних людей не вписується у поділ на чоловіків та жінок. Такі люди можуть не мати гендерної ідентичності чи не визнавати гендерного поділу як такого. Саме тому вони уникають займенників, які вказують на рід – «він/вона». Натомість вони часто обирають займенник «вони/їх» – за аналогом до англійських they/them [29].

Противники такого підходу вказують на те, що з наукової точки зору існує лише дві статі. Біологічна стать визначається гаметами (тобто яйцеклітинами або спермою). Це стосується людей, які виробляють той чи інший тип гамет і, як правило, воліють жити як жінки чи чоловіки, а не десь посередині. Відносно статі, більше 99 % людей ідентифікують свою природжену стать. Приблизно 1 % є трансгендером (та / або інтерсексуалом) і визначає себе як протилежну стать. Тому і стать, і гендер вони вважають бінарними категоріями. Водночас, гендерна ідентичність (наскільки чоловік чи жінка себе відчуває) та гендерна експресія (як люди зовні виражають свою гендерну ідентичність за допомогою одягу та зачіски тощо) співвідносяться – тобто, більшість чоловіків мають чоловічий вигляд, а більшість жінок – жіночий. Однак, згідно з небінарним рухом, гендерна ідентичність повністю відрізняється від гендерного вираження. Така відсутність логіки пояснює, чому люди, які ідентифікують себе як небінарні, часто нічим не відрізняються від тих, хто цього не робить. Наприклад, той, хто народився жінкою, але визначив її третьою статтю, у багатьох випадках буде виглядати стереотипно жіночо, нічим не відрізняючись від середньої жінки, яка визначає себе як

жінка. Це пов'язано з тим, що, на їхню думку, люди можуть відчувати себе недвозначними, висловлюючись відповідно до статі [30].

Таким чином, характеризуючи право на гендерну ідентичність у першу чергу слід вести мову про право особи на сприйняття себе жінкою, чоловіком або іншою особистістю, а також зовнішнє вираження себе відповідно до такого сприйняття (ідентифікації).

Право на корекцію (зміну) статевої належності. Ще одним суперечливим правом з точки зору традиційного погляду на права людини є право на корекцію (зміну) статевої належності, забезпечене гарантією невтручання держави у приватне життя, тобто фактично діє принцип непрямого дозволу. у нашій державі законодавчо регламентовано, хоча і частково, лише форму зміни статі, пов'язану з операційним втручанням, щодо безопераційного втручання жодної згадки немає. Утім, А. А. Поліщук та Д. О. Гуденко зазначають про потребу законодавчого врегулювання цих питань та прийняття спеціального нормативно-правового акту, який би визначав процедуру з корекції статі та правові наслідки, що неминуче виникнуть для особи, яка зазнала такого медичного втручання [31, с. 40-41].

Стосовно цього права О. І. Маложон зазначає, що Рада Європи у тематичній доповіді «Права людини та гендерна ідентичність» закликає викорінити стерилізацію та інші форми обов'язкового медичного лікування як необхідну вимогу для юридичного визнання гендерної ідентичності особи в законах, що регулюють процес корекції імені та статі [32, с. 43].

У свою чергу, Н. В. Уварова наголошує на тому, що в Україні періодично відбуваються масові заходи на підтримку прав осіб, які пройшли процедуру зміни (корекції) статі. Серед основних вимог учасників заходу – визнання транссексуальності (трансгендерності) не медичним діагнозом, а відповідним правом. З іншого боку, вчена відмічає, що корекція (зміна) статевої належності неоднозначно сприймається у медичному та правовому аспектах. Правове регулювання реалізації цього права має перебувати у фокусі наукових досліджень з огляду на те, щоб дати можливість одним особам бути

щасливими та застерегти інших від необдуманих кроків, що завдають ще більшої шкоди фізичному і психічному здоров'ю особи. Авторка вдало відмічає, що вирішення цієї проблеми має полягати у більш чіткому визначенні показань до корекції статі та наявності ефективного правового механізму для його реалізації [33, с. 126-129].

Варто погодитись із тим, що в Україні залишаються недостатньо регламентованими питання процедури зміни статі та її юридичного визнання для громадян, що проживають за кордоном, а також іноземців на території України. Ніяким прямим чином не регламентовані інтереси українських громадян та їх можливість доступу до процедури зміни (корекції) статевої приналежності, якщо вони проживають за кордоном. Так само, немає прямих згадок у вітчизняній нормативно-правовій базі про доступ до процедури іноземних громадян, у тому числі біженців. Окрім цього, згідно дослідження громадської організації «Інсайт», шукачі притулку та затримані негромадяни не мають доступу до тимчасових положень негайної дії на час процедури отримання притулку або перебування під вартою. Ніяких тимчасових документів посвідчення особи, в яких визнавалася б їх гендерна ідентичність їм не надається. Те саме стосується і визнання на території України іноземних рішень, які не мають чіткого регулювання в українському законодавстві [14, с. 286].

Важливо вказати на те, що міжнародно-правового акту, який би прямо регламентував забезпечення права на зміну статі не існує. Однак тут діє принцип непрямого дозволу, а саме, право на зміну статі опосередковано забезпечується гарантією невтручання держави в приватне життя. Крім цього, Комітет ООН з економічних, соціальних і культурних прав, який відповідає за Пакт про громадянські та політичні права офіційно заявляє про спорідненість гендерної ідентичності із забороненими ознаками дискримінації. Аналогічну позицію відстоює ЄСПЛ, який у окремих своїх рішеннях заявляє, що держави повинні надавати трансгендерам можливість пройти хірургічну операцію для повної зміни статі і гендеру, і що така хірургічна операція повинна

покриватися системою страхування як «необхідне за медичними показаннями лікування» [34, с. 123].

Потрібно наголосити на тому, що процедура корекції статевої належності є доволі складною. Щодо характеристики зміни (корекції) статевої належності, А. А. Герц виділяє наступні її особливості як різновиду послуги у пластичній хірургії: а) це діяльність, яку здійснюють лише певні суб'єкти; б) ця діяльність здійснюється як для задоволення естетичних потреб, так і для покращення психологічного стану людини. Варто наголосити, що найважливішою і найважчою проблемою діагнозу «Транссексуалізм» залишається психічна сфера людини; в) результатом послуги виступає певна зміна зовнішнього вигляду тіла людини чи його частини, проте зважаючи на специфіку цієї послуги кінцевим результатом лікування повинні бути не лише анатомічні зміни, а й суттєве покращення психологічного стану людини [23, с. 266].

На наше переконання, право на корекцію (зміну) статевої належності являє собою здатність особи: а) юридично змінити свою стать у документах, що посвідчують особу, відповідно до внутрішнього відчуття своєї особистості яке може відрізнитися від біологічної статі; б) реалізувати право на корекцію (зміну) статевої належності через медичне втручання.

Третім завданням для розкриття змісту підрозділу було визначено окреслення ключових проблем адміністративно-правового забезпечення таких прав в сучасних умовах. Тут, погоджуючись з Ю. І. Турянським слід наголосити на винятковій складності досліджуваної сфери, яку здебільшого регулюють соціальні норми. Вони засвоюються та приймаються як загально громадський спосіб поведінки і мислення. Соціальні норми, на противагу правовим, не так легко змінити чи викоренити [35, с. 302].

Відповідно, розглядаючи права на сексуальну орієнтацію, гендерну ідентичність та корекцію (зміну) статевої належності, як об'єкти адміністративно-правового забезпечення, треба виходити з наступних

обставин: а) вагома роль соціальних норм; б) фрагментарність правового врегулювання; в) недостатня термінологічна упорядкованість.

Права на сексуальну орієнтацію, гендерну ідентичність та корекцію (зміну) статевої належності як об'єкти адміністративно-правового забезпечення, представляють собою сукупність юридичних гарантій, які держава надає особам з різною сексуальною орієнтацією, гендерною ідентичністю та статевою належністю, забезпечуючи їм рівні права та свободи, недоторканність приватного життя, захист від дискримінації та насильства.

Адміністративне право виступає основним регулятором у забезпеченні відповідних прав. Як зазначалося вище, роль права тут поєднується із вагомими значенням соціальних норм, які компенсують законодавчі прогалини та визначають концептуальне ставлення до таких прав у тому чи іншому суспільстві.

Об'єкт адміністративно-правового забезпечення має вирізнитися чітким змістом. Відповідно, перераховані права характеризуються наступними особливостями: а) належність до четвертого покоління прав людини; б) взаємозв'язок, проте не поєднання; в) стосуються кожної особи; г) залежність від соціальних норм; г) комплексний характер; д) антидискримінаційна спрямованість.

Насамкінець, слід визнати те, що такі права становлять собою важливий компонент адміністративно-правового статусу людини і громадянина для формування справедливого та інклюзивного суспільства.

1.2 Нормативно-правова основа забезпечення прав і свобод ЛГБТ+ спільноти в Україні

Ведучі мову про забезпечення прав і свобод ЛГБТ+ осіб в Україні слід розглядати його у поєднанні правової, організаційної та інституційної складових. Без їхнього поєднання таке забезпечення втрачає свій сенс.

Водночас будь-які організаційні зміни та формування системи уповноважених суб'єктів розпочинається з норм, закріплених у нормативно-правових актах.

Визначення поняття і сутності нормативно-правової основи забезпечення прав і свобод ЛГБТ+ спільноти в Україні доцільно здійснити через систему нормативно-правових актів, дія яких спрямована на забезпечення прав і свобод ЛГБТ+ спільноти в Україні.

Розкриття змісту підрозділу слід розпочати із висвітлення нормативно-правових актів, що врегульовують суспільні відносини у досліджуваній сфері.

У більшості наукових праць класифікація нормативно-правових актів передбачає поділ нормативно-правових актів на дві групи: закони та підзаконні нормативно-правові акти. Перша група включає Закони України, а саме: 1) Конституцію України як Основний закон та закони про внесення змін до Конституції України; 2) закони України. Друга група охоплює підзаконні нормативно-правові акти України: 1) постанови Верховної Ради України нормативно-правового змісту; 2) укази Президента України; 3) постанови та розпорядження Кабінету Міністрів України; 4) накази міністерств; 5) накази центральних органів виконавчої влади й інші нормативно-правові акти, що ними приймаються, які торкаються прав та обов'язків людини і громадянина; 6) розпорядження голів місцевих державних адміністрацій нормативно-правового змісту; 7) рішеннях місцевих референдумів нормативно-правового змісту; 8) рішення місцевих рад і їхніх виконавчих органів нормативно-правового змісту; 9) розпорядження сільських, селищних, міських голів, голів районних у містах, обласних рад нормативно-правового змісту; 10) локальні нормативно-правові акти [36].

Загалом, критерії класифікації таких актів різноманітні (за предметом правового регулювання, за суб'єктом видання, за юридичною силою тощо). З-поміж інших класифікацій найбільш вдалою вбачається закріплена у частині 2 статті 9 Закону України «Про правотворчу діяльність» від 24.08.2023 № 3354-ІХ. Згідно з нею, законодавство України включає:

- 1) Конституцію України – Основний Закон України;
- 2) закони;
- 3) підзаконні нормативно-правові акти: а) постанови Верховної Ради України, що містять норми права; б) укази Президента України, що містять норми права; в) постанови Кабінету Міністрів України, що містять норми права; г) накази міністерств, що містять норми права; ґ) акти інших державних органів, що містять норми права; д) постанови Верховної Ради Автономної Республіки Крим, постанови Ради міністрів Автономної Республіки Крим, накази міністерств Автономної Республіки Крим, що містять норми права; е) розпорядження голів місцевих державних адміністрацій, накази керівників структурних підрозділів місцевих державних адміністрацій, що містять норми права; є) акти органів місцевого самоврядування, що містять норми права.

Крім викладеного, частиною законодавства України є чинні міжнародні договори, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України [37].

Подібно до законодавчого переліку класифікують норми науковці (О. Ф. Долженков, І. П. Козаченко, Т. В. Матієнко), обираючи за критерій розрізнення їхню юридичну чинність: 1) закони й інші нормативні акти, прийняті законодавчими органами влади; 2) підзаконні правові акти вищих виконавчо-розпорядницьких органів держави; 3) відомчі підзаконні правові акти (накази, положення, настанови та Інструкції) [38]. Науковий підхід штучно спрощує систему законодавства, але не деталізує документи, які стосуються предмету дослідження та залишає осторонь міжнародні акти.

Разом із тим, складність досліджуваного питання полягає у тому, що табування проблем ЛГБТ+ осіб у вітчизняному суспільстві призводить до того, що сексуальна орієнтація та гендерна ідентичність не виокремлюються як захищені ознаки. Звісно, можна вести мову про те, що будь-який законодавчий акт поширює свою дію на кожну особу, громадян України або певну групу людей (дітей, військовослужбовців, осіб з інвалідністю, ветеранів, внутрішньо переміщених осіб тощо). Однак, наявність певного права або

свободи, закріпленої у нормативно-правовому акті не означають того що вони будуть забезпечуватись належним чином для кожного члена суспільства.

Зважаючи на широту досліджуваного питання визначити ступінь доступності й ефективності реалізації кожного права або свободи ЛГБТ+ осіб неможливо у межах цього дослідження, ми зупинимось на сексуальній орієнтації, гендерній ідентичності (далі – СОГІ), а також корекції статевої належності. Таким чином, доцільно проаналізувати норми, що стосуються забезпечення прав і свобод ЛГБТ+ спільноти в Україні більш детально.

При цьому слід спростити нормативно-правову основу забезпечення прав і свобод ЛГБТ+ спільноти в Україні до трьох рівнів: законодавчого, підзаконного та міжнародного.

Законодавчий рівень. Відповідно до статті 24 Конституції України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР, громадяни мають рівні конституційні права і свободи та є рівними перед законом. Не може бути привілеїв чи обмежень за ознаками раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, етнічного та соціального походження, майнового стану, місця проживання, за мовними або іншими ознаками. Рівність прав жінки і чоловіка забезпечується: наданням жінкам рівних з чоловіками можливостей у громадсько-політичній і культурній діяльності, у здобутті освіти і професійній підготовці, у праці та винагороді за неї; спеціальними заходами щодо охорони праці і здоров'я жінок, встановленням пенсійних пільг; створенням умов, які дають жінкам можливість поєднувати працю з материнством; правовим захистом, матеріальною і моральною підтримкою материнства і дитинства, включаючи надання оплачуваних відпусток та інших пільг вагітним жінкам і матерям [39].

Потрібно відмітити, що Конституція України та закони про внесення змін до її змісту, не містять положень, що безпосередньо передбачають свободу СОГІ, а також пов'язані з недопущенням дискримінації у зв'язку із цим. Тут варто погодитись із Я. К. Товпеко у тому, що відсутність сексуальної орієнтації серед ознак, за якими згідно з ч. 2 статті 24 Конституції України

забороняється дискримінація, породжує ситуацію правової невизначеності щодо захищених чинним законодавством ознак. Водночас, закріплення на законодавчому рівні прямої заборони дискримінації за ознакою сексуальної орієнтації, на думку фахівчині, становить важливу гарантію реалізації фундаментальних прав та свобод людини і громадянина [40, с. 12-13].

Серед кодифікованих законів ситуація із забезпеченням прав і свобод ЛГБТ+ осіб не вбачається набагато кращою. СОГІ не вирізняються серед підстав, які не допускають або унеможливають дискримінацію. Наприклад у п. 7) ч. 2 статті 2 «Завдання та основні засади адміністративного судочинства» Кодексу адміністративного судочинства України від 06.07.2005 № 2747-IV (далі – КАСУ) вказано: «з дотриманням принципу рівності перед законом, запобігаючи всім формам дискримінації» [41]. У свою чергу, положення статті 161 «Порушення рівноправності громадян залежно від їх расової, національної, регіональної належності, релігійних переконань, інвалідності та за іншими ознаками» передбачають: «Умисні дії, спрямовані на розпалювання національної, регіональної, расової чи релігійної ворожнечі та ненависті, на приниження національної честі та гідності, або образа почуттів громадян у зв'язку з їхніми релігійними переконаннями, а також пряме чи непряме обмеження прав або встановлення прямих чи непрямих привілеїв громадян за ознаками раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, інвалідності, етнічного та соціального походження, майнового стану, місця проживання, за мовними або іншими ознаками» [42].

Сексуальна орієнтація, гендерна ідентичність так само не виокремлені у Кодексі України про адміністративні правопорушення від 07.12.1984 № 8073-X (далі – КУпАП), Кримінальному процесуальному кодексі України від 13.04.2012 № 4651-VI (далі – КАСУ), Цивільному кодексі України від 16.01.2003 № 435-IV (далі – ЦКУ) тощо.

Приміром, у статті 248 КУпАП закріплено, що розгляд справи про адміністративне правопорушення здійснюється на засадах рівності перед законом і органом (посадовою особою), що розглядає справу, всіх громадян

незалежно від раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, етнічного та соціального походження, майнового стану, місця проживання, мови та інших обставин [43].

Не можна позитивно оцінити те, що поряд із широкою суспільною кампанією спрямованою на підтримку законодавчих змін (визнання цивільного партнерства), в Україні досі офіційно не визнано одностатеві союзи, що створює низку моральних і матеріальних загроз для осіб, які перебувають у таких відносинах. Натомість, спираючись на статтю 51 Конституції України [39] та ч. 1 статті 21 «Поняття шлюбу» Сімейного кодексу України від 10.01.2002 № 2947-III (далі – СКУ), шлюбом визнається сімейний союз жінки та чоловіка, зареєстрований у органі державної реєстрації актів цивільного стану [44].

У аспекті реалізації права на усиновлення законодавство так само містить прямо передбачені обмеження для ЛГБТ+ спільноти. У статті 211 «Особи, які можуть бути усиновлювачами» СКУ прямо передбачені критерії для таких осіб. Зокрема, ч. 4 цієї статті закріплює, що особи, які не перебувають у шлюбі між собою, не можуть усиновити одну і ту ж дитину [44].

З-поміж інших кодифікованих актів законодавства позитивне виключення становить Кодекс законів про працю України від 10.12.1971 № 322-VIII (далі – КЗпП), у ч. 1 статті 2-1 «Рівність трудових прав громадян України, недопущення дискримінації у сфері праці» якого з листопада 2015 року передбачено заборону будь-якої дискримінації у сфері праці, зокрема й щодо «... гендерної ідентичності, сексуальної орієнтації» [45]. Тут важливо наголосити на використанні зазначених ознак як окремих категорій, що відповідає висновку, наведеному нами у першому підрозділі дослідження.

Переходячи до законодавчих актів слід зупинитися на Законі України «Про засади запобігання та протидії дискримінації в Україні» від 06.09.2012 № 5207-VI, яким визначені організаційно-правові засади запобігання та протидії дискримінації з метою забезпечення рівних можливостей щодо

реалізації прав і свобод людини та громадянина. У п. 2 ч. 1 статті 1 «Визначення термінів» цього Закону закріплено, що дискримінація є ситуацією, за якої особа та/або, група осіб за їх ознаками раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, віку, інвалідності, етнічного та соціального походження, громадянства, сімейного та майнового стану, місця проживання, мовними або іншими ознаками, які були, є та можуть бути дійсними або припущеними, зазнає обмеження у визнанні, реалізації або користуванні правами і свободами в будь-якій формі, встановленій цим Законом, крім випадків, коли таке обмеження має правомірну, об'єктивно обґрунтовану мету, способи досягнення якої є належними та необхідними [46].

Не менш важливим є Закон України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків» від 08.09.2005 № 2866-IV, метою якого є досягнення паритетного становища жінок і чоловіків у всіх сферах життєдіяльності суспільства шляхом правового забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків, ліквідації дискримінації за ознакою статі та застосування спеціальних тимчасових заходів, спрямованих на усунення дисбалансу між можливостями жінок і чоловіків реалізовувати рівні права, надані їм Конституцією і законами України [47]. У цілому, позитивно оцінюючи законодавче закріплення недопущення дискримінації за ознакою статі, слід критично віднестися до ігнорування статусу трансгендерних людей.

Так само проблемним залишається домашнє насильство, запобігання і протидія якому закріплені Законом України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» від 07.12.2017 № 2229-VIII [48]. Складність поточної ситуації полягає у тому, що статус ЛГБТ+ осіб так само не визнаний офіційно. Тобто дефініція домашнього насильства, наведена у п. 3) ч. 1 статті 1 передбачає, що ним є діяння (дії або бездіяльність) фізичного, сексуального, психологічного або економічного насильства, що вчиняються в сім'ї чи в межах місця проживання або між родичами, або між колишнім чи теперішнім подружжям, або між іншими особами, які спільно проживають (проживали) однією сім'єю, але не перебувають (не перебували) у родинних відносинах чи

у шлюбі між собою, незалежно від того, чи проживає (проживала) особа, яка вчинила домашнє насильство, у тому самому місці, що й постраждала особа, а також погрози вчинення таких діянь [48]. З наведеного випливає, що особи, які перебувають у одностатевих стосунках фактично не захищені дією цього закону через відсутність офіційного визнання цивільного партнерства.

У ч. 2 статті 5 Закону України «Про основні засади державної політики у сфері утвердження української національної та громадянської ідентичності» від 13.12.2022 № 2834-IX закріплено, що відсутність дискримінації передбачає рівний доступ усіх суб'єктів до участі у проєктах у сфері утвердження української національної та громадянської ідентичності [49].

У свою чергу, в пунктах 2, 3 статті 36 Закону України «Про медіа» від 13.12.2022 № 2849-IX закріплено, що на території України в медіа та на платформах спільного доступу до відео забороняється поширювати висловлювання, що розпалюють ненависть, ворожнечу чи жорстокість до окремих осіб чи груп осіб за ознакою етнічного чи соціального походження, громадянства, національності, раси, релігії та вірувань, віку, статі, сексуальної орієнтації, гендерної ідентичності, інвалідності. Також заборона поширюється на висловлювання, що підбурюють до дискримінації чи утисків стосовно окремих осіб чи груп осіб за ознакою етнічного чи соціального походження, громадянства, національності, раси, релігії та вірувань, віку, статі, сексуальної орієнтації, гендерної ідентичності, інвалідності або за іншими ознаками [50].

Також, у п. 2 ч. 1 статті 100 Закону України «Про всеукраїнський референдум» від 26.01.2021 № 1135-IX містяться положення про те, що під час агітації всеукраїнського референдуму забороняється поширювати у будь-який спосіб матеріали, які містять ознаки або підбурюють до дискримінації чи утисків окремих осіб та груп осіб за ознаками етнічного та соціального походження, громадянства, раси, релігії та віросповідання, віку, статі, сексуальної орієнтації, гендерної ідентичності, інвалідності або за іншою ознакою [51].

У підсумку можна констатувати, що нормативно-правова основа забезпечення прав і свобод ЛГБТ+ спільноти в Україні на законодавчому рівні не є належно сформованою. Очевидно, що чинних норм недостатньо для того щоб вести мову про ефективне забезпечення прав та відсутність дискримінації ЛГБТ+ спільноти. Тут слід погодитись із тезою Б. О. Логвиненка у тому, що суспільству необхідно визнати факт існування сімейних відносин, утворених особами однієї біологічної статі, так як останні також мають підпадати під дію законодавства, спрямованого на запобігання і протидію насильству. Адже, відповідно до статті 21 Конституції України, усі люди є вільні і рівні у своїй гідності та правах [52, с. 138; 39].

Більш вдалою у частині забезпечення вбачається ситуація із зміною (корекцією) статевої належності. Так, відповідно до статті 51 «Зміна (корекція) статевої належності» Основ законодавства України про охорону здоров'я від 19.11.1992 № 2801-ХІІ, на прохання пацієнта відповідно до медико-біологічних і соціально-психологічних показань, які встановлюються центральним органом виконавчої влади, що забезпечує формування державної політики у сфері охорони здоров'я, йому може бути проведено шляхом медичного втручання в закладах охорони здоров'я зміну (корекцію) його статевої належності. Особі, якій було здійснено зміну статевої належності, видається медичне свідоцтво, на підставі якого надалі вирішується питання про відповідні зміни в її правовому статусі [53].

У цьому аспекті Б. О. Логвиненко відмічає, що з травня 2019 року через висновок ВООЗ та згідно нової версії Міжнародної класифікації хвороб ВООЗ (МКХ-11), «розлади гендерної ідентичності» стали вважатися «гендерною невідповідністю», а не «психічним розладом» (МКХ-10). Депатологізація є частиною ще більш широкої тенденції, коли трансгендерність сприймається вже не як суто медичний чи біологічний феномен, як це було раніше, а як соціальний, що висуває на перший план контекст пов'язаних з нею прав людини [54, с. 176-177].

Підзаконний рівень. Переходячи до розгляду підзаконних нормативно-правових актів слід визнати, що такі акти доповнюють і уточнюють законодавчі положення, забезпечують їхню дієвість, не змінюючи при цьому норм вищого ієрархічного рівня. Тут необхідно звернути увагу на наступні моменти: з одного боку, на місцевому (локальному) рівні уповноваженими суб'єктами можуть прийматися документи, що визнають СОГІ підставою для недопущення будь-яких проявів дискримінації. З іншого боку, нормативно-правові акти підзаконного рівня не можуть виходити за межі законодавчих норм. У зазначеному аспекті Н. В. Уварова наводить приклад, коли особистий огляд особи належної до ЛГБТ+ спільноти проводить поліцейський (чоловік) або поліцейська (жінка), а особа, яка підлягає огляду ідентифікує себе, як жінку, хоча за документами є чоловіком. Подібна проблема стосується відбування адміністративного арешту. Сьогодні не можна дати однозначну відповідь, до якого приміщення належить відправити особу для відбування адміністративного арешту – для жінок чи для чоловіків, якщо така особа, наприклад, ще не оформила відповідні документи, або перебуває у процесі корекції статевої належності. На сьогоднішній день, поліцейські виходять із паспортних даних затриманої особи, не враховуючи, зокрема, і її гендерну самоідентифікацію [55, с. 258]. Цей приклад яскраво відображає всю повноту проблем з якими стикаються ЛГБТ+ особи в Україні, прагнучі до рівності у правах та свободах.

Одним із базових документів на підзаконному рівні слід вважати Постанову Верховної Ради України від 17.06.1999 № 757-XIV «Про Засади державної політики України в галузі прав людини». Хоча цей документ не присвячений правам і свободам ЛГБТ+ осіб безпосередньо, він встановлює принципи та основні напрями державної політики в галузі прав людини [56].

Серед Указів Президента України слід вказати на прийнятий 30.09.2019 № 722/2019, яким були затверджені Цілі сталого розвитку України на період до 2030 року. Так, підтримуючи проголошені резолюцією Генеральної Асамблеї ООН від 25 вересня 2015 року № 70/1 глобальні цілі сталого

розвитку до 2030 року та результати їх адаптації з урахуванням специфіки розвитку України, викладені у Національній доповіді «Цілі сталого розвитку: Україна», п'ятою ціллю було визначено забезпечення гендерної рівності, розширення прав і можливостей усіх жінок та дівчат [57].

Серед актів Уряду України важливим документом є Розпорядження Кабінету Міністрів України від 23.11.2015 № 1393-р «Про затвердження плану дій з реалізації Національної стратегії у сфері прав людини на період до 2020 року» [58], але не всі передбачені ним пункти державі вдалося імплементувати у реальність станом на 2024 рік.

Звертаючись до цієї проблеми О. Расулова відмічає, що Національна стратегія з прав людини передбачає розроблення Порядку здійснення заміни офіційних документів особам, яким встановлено клінічний діагноз «транссексуальність». Відповідальними за виконання цього заходу є МОЗ України та МВС України, а консультації має надавати громадська організація «Інсайт». Попри те, що у звіті Міністерства юстиції України про виконання Національної стратегії за 2018 рік зазначено, що захід з розроблення Порядку заміни документів уже виконаний, насправді його досі не існує. Зроблені лише окремі зміни у нормативних актах [59].

Не маючи змоги висвітлити всі нормативно-правові акти, пов'язані із Національним планом дій з виконання резолюції Ради Безпеки ООН 1325 «Жінки, мир, безпека» на період до 2025 року, затвердженого розпорядженням Кабінету Міністрів України від 28.10.2020 № 1544-р в межах цієї дисертації, наведемо приклади закріплення СОГІ як захищених ознак у окремих із них. Наприклад, у абз. 7 п. 1 розділу II Наказу МВС України від 09.11.2016 № 1179 «Про затвердження Правил етичної поведінки поліцейських» закріплено обов'язок поліцейського під час виконання службових обов'язків виявляти повагу до гідності кожної людини, справедливо та неупереджено ставитися до кожного, незважаючи на расову чи національну приналежність, мову, стать, вік, віросповідання, політичні чи інші переконання, майновий стан, соціальне

походження чи статус, освіту, місце проживання, сексуальну орієнтацію або іншу ознаку, не допускати дискримінації в будь-якій формі [60].

Стосовно права на зміну (корекцію) статевої належності необхідно виокремити наказ МОЗ України від 05.10.2016 № 1041 «Про встановлення медико-біологічних та соціально-психологічних показань для зміни (корекції) статевої належності та затвердження форми первинної облікової документації й інструкції щодо її заповнення». Так, медико-біологічними показаннями для зміни (корекції) статевої належності наказом визнаний психічний і поведінковий розлад «транссексуалізм» за Міжнародною класифікацією хвороб десятого перегляду. Натомість соціально-психологічними показаннями для зміни (корекції) статевої належності є дискомфорт або дистрес, що обумовлені розбіжністю між статевою ідентичністю індивідуума і статтю, встановленою йому при народженні (і пов'язаними з цим гендерною роллю та/або первинними і вторинними статевими ознаками) [61].

Таким чином, за умови відсутності законодавчого закріплення вичерпного і конкретного переліку ознак за якими не допускається дискримінація ЛГБТ+ спільноти, вести мову про належний стан забезпечення прав і свобод таких осіб неможливо.

Міжнародний рівень. Варто підтримати Н. І. Ценклер у тому, що створюючи національну правову систему відповідно до норм ЄС, необхідно одночасно із адаптацією вже наявних законів приймати нові, узгоджені з правовим полем європейського співтовариства законодавчі акти [62, с. 194].

З одного боку це дійсно так, але з іншого національні традиції можуть ставати на заваді новаціям законодавства щодо формування толерантного громадянського суспільства.

Окрім викладеного, слушною є думка В. В. Плиски, що важливим напрямком реалізації прав і свобод громадян у сфері запобігання та протидії корупції є ратифікація міжнародних нормативно-правових актів, що визнані світовою спільнотою та акумулюють зусилля великої кількості незалежних держав у боротьбі з цим негативним явищем [63, с. 126]. Це саме твердження

є справедливим для досліджуваної нами теми, адже у питанні нормативно-правового забезпечення прав і свобод ЛГБТ+ осіб в Україні важливу роль відіграють акти міжнародного права.

На рівні ООН, А. А. Герц за вказує на окремі з багатьох прийнятих документів, розроблених у останні роки та спрямованих на боротьбу із дискримінацією за ознакою СОГІ. Назвемо окремі із них: а) Резолюція 17/19 Ради ООН з прав людини від червня 2011 р. – перша резолюція з прав людини у контексті СОГІ; б) Доповідь Офісу Верховного комісара ООН щодо прав людини в аспекті СОГІ. Доповіддю було зафіксовано докази систематичного насильства й дискримінації, які спрямовано на людей через їхню сексуальну орієнтацію чи гендерну ідентичність – починаючи від дискримінації на робочому місці, у системі охорони здоров'я й в освіті і завершуючи криміналізацією одностатевих відносин, а також насильством, яке вчиняється лише на тій підставі, що особа має відповідну сексуальну орієнтацію або є трансгендером; в) Спільна заява про припинення актів насильства і пов'язаних з ними порушень прав людини на основі сексуальної орієнтації та гендерної ідентичності від 22 березня 2011 р. в Раді ООН з прав людини; г) Резолюція Ради ООН з прав людини 27/32 «Права людини, сексуальна орієнтація і гендерна ідентичність» від 2 жовтня 2014 р. і 32/2 «Захист від насильства і дискримінації за ознакою сексуальної орієнтації і гендерної ідентичності» від 30 червня 2016 р.; д) Буклет, виданий під егідою ООН, який розкриває зобов'язання держави щодо забезпечення прав людини від їх порушення внаслідок дискримінації за ознакою СОГІ [23, с. 144-145].

На наше переконання найбільшу роль на міжнародному рівні відіграють не міжнародні акти, а документи так званого «м'якого права» та прецедентне право – практика ЄСПЛ у справах про порушення прав ЛГБТ+ осіб.

Приміром Європейська соціальна хартія (переглянута), прийнята Радою Європи 03.05.1996 закріплює, що Сторони визнають метою своєї політики, яку вони запроваджуватимуть усіма відповідними засобами як національного, так і міжнародного характеру, досягнення умов, за яких можуть ефективно

здійснюватися права та принципи, що серед іншого, включають недискримінацію та рівність кожної людини [64].

На користь ефективно діючого національного законодавства говорить те, що у державах, де процедури визнання гендеру не визначені законом, а впливають з усталеної практики або прецедентного права, можуть виникати сумніви щодо доцільності ініціювання законодавчих змін. Однак непрописані процедури визнання гендеру мають кілька недоліків. Найсуттєвіший із них полягає в тому, що заявник не має законного права вимагати гендерного визнання. У разі затримок чи негативних рішень правова основа для їх оскарження відсутня. Подальшими наслідками відсутності законодавства можуть бути збільшення термінів а, отже, і витрат на процедури. Розпливчасті вимоги або нечіткі механізми виконання норм відкривають можливості для зловживань. У результаті можуть знадобитися додаткові правові дії, щоб прояснити ситуацію [65, с. 14].

Європейський Суд з прав людини (далі – ЄСПЛ) зазначає, що визнання «нової» статі у транссексуала має бути повним і включати в себе, зокрема, відповідні норми про пенсійний вік. У справі «Грант проти Великобританії» ЄСПЛ вважає порушенням статті 8 Конвенції відмову органів влади визнати за особою, що змінила стать з чоловічої на жіночу, пенсійний вік, передбачений для жінок. В цілому слід відмітити, що питання, пов'язані зі зміною статі в Україні, не є вирішеними повністю, існує велика кількість прогалин у правовому регулюванні цих відносин. В даному випадку слід брати до уваги справу «L. проти Литви», в якій ЄСПЛ визнав наявність порушення державою статті 8 Конвенції в умовах, коли затримка прийняття нормативного акта, необхідного згідно з литовським законодавством для реалізації механізму корекції статі, становила чотири роки [66].

В. С. Гербут зупиняється на тому, що рішення та тлумачення Європейського суду з прав людини набувають для України особливого значення саме у сфері захисту прав ЛГБТ+ осіб. Таку думку можна обґрунтувати твердженням, що право на свободу сексуальної орієнтації та

гендерної ідентичності, хоч і є визнаним у вітчизняному праві, однак воно аж ніяк не є захищеним та забезпеченим ані нормами права, ані практикою правореалізації, в той же час, залишаючись однією з найактуальніших причин дискримінації на соціальному рівні. Проблематика прав сексуальних та гендерних меншин надзвичайно рідко виступає предметом пошуків та досліджень у сфері юридичної науки і розвивається, здебільшого, лише за рахунок недоктринальних публікацій неурядових громадських організацій із прав ЛГБТ+. Така ситуація виправдовує заслужену роль практики ЄСПЛ як чи не єдиного джерела права та правової культури у сфері сексуальної орієнтації та гендерної ідентичності [25, с. 166-167].

При цьому, А. А. Герц зауважує, що типовий випадок дискримінації за ознакою сексуальної орієнтації – це коли особа зазнає відмінності у ставленні через свою гомосексуальну чи бісексуальну орієнтацію. Однак ця підстава охоплює також і дискримінацію за ознакою гетеросексуальності [23, с. 62].

Про поточні проблеми, що відбиваються на рівні забезпечення прав і свобод людини в Україні, свідчить рішення ЄСПЛ, ухвалене 01.06.2023 у справі Андрія Маймулахіна й Андрія Марківа (Заява № 75135/14 [67]), які 2014 року звернулися до ЄСПЛ через неможливість легалізувати свої стосунки в Україні. Суд визнав, що відсутність в Україні законодавчого регулювання одностатевих відносин є порушенням статті 8 (право на особисте сімейне життя) та 14 (заборона дискримінації) Європейської конвенції з прав людини [68]. Кожному заявникові судом було присуджено компенсацію у розмірі 5000 євро [69].

Вітчизняні науковці В. С. Гербут, Я. В. Лазур, та Н. В. Шелевер вказують на вплив прецедентного права ЄСПЛ на забезпечення права на СОГІ. Цей вплив стосується як визначення й тлумачення змісту та меж цього права людини, так і більш вірогідної та швидкої практичної імплементації подібних положень до національних законодавств держав-членів Ради Європи після того, як таке положення було закріплене у рішенні цієї міжнародної інстанції. Вчені виділяють декілька особливостей: по-перше, ЄСПЛ найчастіше

виносить позитивне рішення щодо тієї чи іншої правомочності у межах права на СОГІ лише після того, як серед країн-членів Ради Європи вже було досягнуто консенсусу з даного питання. По-друге, рішення ЄСПЛ мають найбільший вплив на нормотворчість та забезпечення прав людини тих країн, у яких суспільний рівень толерантності до прав ЛГБТІ-спільноти і так на високому рівні. А у країнах де спостерігається високий рівень дискримінації та ненависті до ЛГБТ+ осіб, ця проблема залишається невирішеною, оскільки стикається із супротивом всередині країни [70, с. 677-678].

Провівши аналіз прийнятого Радою Європи законодавства, автори колективної монографії за загальною редакцією С. Б. Булеци та М. В. Менджул, зосереджують увагу на наступних документах, спрямованих на захист трансгендерних людей від дискримінації, а також на максимальне забезпечення прав трансгендерних осіб в сфері зміни (корекції) статевої приналежності: 1) Рекомендації CM/Rec(2010)5, прийняті Комітетом Міністрів стосовно заходів боротьби з дискримінацією на основі сексуальної орієнтації та гендерної ідентичності; 2) Резолюція Парламентської Асамблеї Ради Європи 2048 (2015) стосовно дискримінації трансгендерних осіб в Європі; 3) Резолюція Парламентської Асамблеї Ради Європи 2191 (2017) щодо забезпечення прав людини та боротьби з дискримінацією щодо інтерсексуальних людей; 4) З'їзд місцевих та регіональних влад Ради Європи: Резолюція 380 (2015), що гарантує права лесбійок, геїв, бісексуалів та трансгендерів: зобов'язання європейських міст та регіонів; 5) Резолюція 230 (2007) щодо свободи зібрання та вираження для ЛГБТ осіб [14, с. 264-265].

Завершуючи необхідно погодитись із В. С. Гербут у тому, що права і свободи ЛГБТ+ спільноти в Україні, зокрема, щодо свободи сексуальної орієнтації і гендерної ідентичності виступають одним із центральних елементів концепції гідності людини, неповага до якого порушує, в першу чергу, гідність кожної окремої особи [71, с. 231].

Переконані, що у зазначеному аспекті надважливого значення набуває практика ЄСПЛ та акти «м'якого права», які виступають своєрідним

каталізатором для виправлення ситуації щодо забезпечення прав і свобод ЛГБТ+ осіб на національному рівні.

Ведучі мову про реальне, а не декларативне забезпечення державою законних прав, свобод та інтересів людини і громадянина, не можна оминати увагою проблеми ЛГБТ+ спільноти в Україні через відсутність, а також недостатню дієвість чинних законодавчих норм. Таким чином, сучасний стан нормативно-правового забезпечення прав і свобод ЛГБТ+ спільноти в Україні слід визнати незадовільним [72].

Отже, під нормативно-правовою основою забезпечення прав і свобод ЛГБТ+ спільноти в Україні слід розуміти систему законодавчих і підзаконних нормативних актів та міжнародних договорів, спрямованих на захист, реалізацію та відновлення прав і свобод осіб, незалежно від їхньої сексуальної орієнтації, гендерної ідентичності або статевої належності.

До ознак нормативно-правової основи забезпечення прав і свобод ЛГБТ+ спільноти в Україні можна віднести: а) залежність від соціальних норм, домінуючих у суспільстві; б) зв'язок із актами міжнародного «м'якого права»; в) антидискримінаційний та правозахисний характер; г) фрагментарність закріплення антидискримінаційних норм; ґ) відсутність виокремлення СОГІ як захищеної ознаки; д) велика роль прецедентного права; е) швидка еволюція правових норм.

1.3 Науковий доробок щодо забезпечення прав і свобод ЛГБТ+ спільноти в Україні

Розмірковуючи над проблемою розбудови громадянського суспільства в Україні не можна залишити осторонь формування культури толерантності й недискримінації. Рівність прав і свобод для кожної особи має гарантуватися національним законодавством та забезпечуватись ефективно діючими механізмами. Поряд із цим, важливу роль у впровадженні змін та доповнень

до чинного законодавства відіграє юридична наука, адже обґрунтовані наукові позиції та підходи інтенсифікують новели правового масиву.

Відповідно, у межах представленого підрозділу буде проведено характеристику наукового доробку, присвяченого проблемам забезпечення прав і свобод ЛГБТ+ спільноти в Україні. Для досягнення цієї мети пропонується здійснити умовний поділ наукових поглядів керуючись предметом наукового пошуку, а також шляхом виокремлення експертних думок, публікацій громадських і міжнародних організацій та дописів у медіа.

Отже, проведений нами аналіз наукового доробку щодо забезпечення прав і свобод ЛГБТ+ спільноти в Україні дозволяє виокремити три ключових підходи. Відповідно до першого підходу вивчаються власне права і свободи ЛГБТ+ спільноти. Головним чином це стосується СОГІ. Згідно з другим, дослідження про забезпечення прав і свобод ЛГБТ+ здійснюються у розрізі принципу недискримінації та гендерної рівності. Що стосується третього підходу, то тут розгляд прав і свобод ЛГБТ+ здійснюється через розкриття соматичних прав людини.

Перший підхід. Реалізацію конституційно-правових норм про права людини щодо сексуальних меншин у порівняльно-правовому аспекті досліджувала Я. К. Товпеко. У дисертаційному дослідженні (Київ, 2017) вченою було розглянуто: 1) понятійний апарат дослідження правового захисту сексуальних меншин від дискримінації; 2) проблеми конституційного регулювання заборони дискримінації за ознакою сексуальної орієнтації; 3) міжнародний досвід становлення правового захисту сексуальних меншин від дискримінації; 4) становлення і тенденції розвитку антидискримінаційного законодавства України в контексті сексуальної орієнтації; 5) видова характеристика принципів застосування конституційно-правових норм про права людини щодо сексуальних меншин; 6) гарантії захисту від дискримінації та переслідування за ознакою сексуальної орієнтації у законодавстві держав світу та Європейського Союзу; 7) проблеми реалізації конституційно-правових норм про права людини щодо сексуальних меншин в

Україні у контексті зарубіжного досвіду [40]. Погоджуючись із важливістю піднятих у дослідженні тем, не можна не звернути увагу на оперування авторки словосполученням «сексуальні меншини», що є не вбачається нами коректним.

Так, Я. Пукало наводить тезу правозахисника Р. Мілевського, що поняття «сексуальні меншини» є некоректним. Воно походить від англійського терміну «sexual minorities». Проте в англійській мові «sex» перекладається не тільки як сексуальний контакт, а і як стать. Натомість у «Словнику української мови» слово «секс» має одне значення – статевий потяг, тому воно пов'язане лише з темою сексу [73].

Так само у курсі для журналістів «Як писати про ЛГБТ» зазначається, що вживати слова «голубі», «рожеві» чи «секс-меншини» як синоніми до слів «геї» і «лесбійки» є некоректним. Ці евфемізми, які виникли в радянському суспільстві та є негативно забарвленими [74, с. 35].

У свою чергу, А. Л. Свящук у навчальному посібнику «Правовий захист ЛГБТ-спільноти» (Київ, 2018) визначив метою однойменного навчального курсу підвищення загального рівня культури слухачів та допомогу у вивченні й розумінні важливості у законодавчому закріпленні національних державних механізмів забезпечення рівних прав та можливостей та недоторканості приватного життя; форм гендерної та сексуальної демократії та формування відповідної національної культури в контексті культури сучасної цивілізації; гендерної складової в публічній політиці країн світу та в діяльності міжнародних організацій, політичних партій та громадських організацій [75, с. 7].

Розділ 8 «ЛГБТ, здоров'я та права людини» ресурсного посібника «Охорона здоров'я і права людини» за науковим редагуванням І.Я. Сенюти присвячений основним питанням та джерелам у сфері сексуального здоров'я та прав людини, із акцентом на правах лесбіянок, геїв, бісексуалів, транссексуалів та інтерсексуалів (Львів, 2011). Авторами розкрито: 1) ЛГБТ та права людини у сфері охорони здоров'я; 2) Міжнародні та регіональні

стандарти з прав людини у сфері охорони здоров'я, що пов'язані з ЛГБТ; 3) Підхід, що базується на правах людини в адвокації, судових процесах і стратегічному плануванні; 4) Захист прав людини у сфері охорони здоров'я. Крім того, запропоновано список рекомендованих джерел та укладено глосарій [22].

У свою чергу, В. С. Гербут присвятила своє дослідження сутнісному змісту та гарантіям захисту права на сексуальну орієнтацію та гендерну ідентичність (Ужгород, 2018). У науковій праці були розкриті: 1) право на сексуальну орієнтацію та гендерну ідентичність; 2) основні сучасні напрямки дослідження права на сексуальну орієнтацію та гендерну ідентичність; 3) людська гідність та сутнісний зміст права на свободу сексуальної орієнтації та гендерної ідентичності; 4) принцип рівності та заборони дискримінації та право на свободу сексуальної орієнтації та гендерної ідентичності; 5) співвідношення права на особисте та сімейне життя та права на свободу сексуальної орієнтації та гендерної ідентичності; 6) захист права на свободу сексуальної орієнтації та гендерної ідентичності у практиці Європейського суду з прав людини; 7) захист права на свободу сексуальної орієнтації та гендерної ідентичності у судовій практиці України [71, с. 17]. Примітно, що авторка розглядає право на сексуальну орієнтацію та гендерну ідентичність в межах одного поняття – СОГІ (*такий підхід є доволі поширеним у науковій думці – прим. наша*), а також визначає його як елементарні свободи та пов'язані з цим вимоги, можливості особи задовольняти потреби, пов'язані з власними сексуальною орієнтацією та гендерною ідентичністю, вимагати від адресатів даного права відповідних дій, а від держави – адекватного захисту у разі необхідності [71, с. 3].

Також, А. А. Герц у навчальному посібнику «Права людини, сексуальна орієнтація та гендерна рівність» (Київ, 2018) розглядає основні положення гендерної рівності у різних сферах в Україні та ЄС, висвітлює питання дискримінації, гендерного насильства, фемінізму. Також, авторка наводить

теоретичні та практичні аспекти законодавчого регулювання сімейних відносин та відносин ЛГБТ+ в Україні та інших країнах [23].

Другий підхід. У кваліфікованій науковій праці Н. В. Лях «Адміністративно-правові засади реалізації гендерної рівності Національною поліцією України» (Київ, 2022) висвітлює такі складові, як: 1) зародження, становлення і розвиток інституту запобігання та протидії правопорушенням за ознакою гендера; 2) адміністративно-правове регулювання гендерної політики в діяльності поліції; 3) принципи гендерної політики та впровадження їх у діяльність поліції; 4) діяльність підрозділів поліції в забезпеченні гендерної рівності; 5) діяльність спеціальних мобільних груп поліції щодо протидії насильству за гендерною ознакою; 6) взаємодію поліції з державними органами, установами та громадськістю щодо забезпечення гендерної рівності; 7) міжнародно-правові стандарти у сфері забезпечення гендерної рівності Національною поліцією України та 8) передові зарубіжні практики гендерної політики в діяльності поліцейських [76, с. 15-16]. Вельми цікавими ідеями у роботі є пропозиції з проведення для поліцейських тренінгів із формування толерантного ставлення та неприпустимості порушення прав представників ЛГБТ+, недопущення гомофобії/трансфобії, а також налагодження комунікації з представниками сексуальних меншин, систематичне проведення зустрічей з представниками інституцій, які забезпечують захист прав представників ЛГБТ+, з метою обговорення стану дотримання прав і свобод людини для ЛГБТ+, інформування про превентивні заходи, яких вживають у цій сфері [76, с.23; 129].

Дисертаційне дослідження І. В. Янковець розкриває проблему дискримінації та інституційного механізму її подолання в Україні (Одеса, 2020). Дослідниця торкається таких аспектів, як: 1) розвиток уявлень про дискримінацію (нерівність) як правове явище; 2) поняття та сутність дискримінації; 3) дискримінація як порушення цінностей вільності, рівності та гідності; 4) види та форми дискримінації, їх класифікації; 5) нові види дискримінації та їх конституційно-правовий аналіз; 6) позитивна та зворотна

дискримінація; 7) теоретико-правові засади визначення інституційного механізму подолання дискримінації в Україні; 8) позасудовий інституційний механізм подолання дискримінації в Україні; 9) судовий інституційний механізм подолання дискримінації в Україні; 10) міжнародний захист від дискримінації та вплив міжнародних інституцій з питань дискримінації на інституційний механізм подолання дискримінації в Україні [77, с. 13-14].

Питання протидії дискримінації за ознакою сексуальної орієнтації фахівчиня розкриває у таких площинах: по-перше, через попередження та розкриття злочинів, вчинених на ґрунті нетерпимості; по-друге, через підвищення толерантності суспільства до участі ЛГБТ+ осіб у всіх видах суспільних відносин; по-третє через зміну чинних норм законодавства для врахування специфіки реалізації ЛГБТ+ спільнотою майнових та особистих немайнових прав [77, с. 128].

О. Р. Башук в межах кваліфікаційної наукової праці досліджував адміністративно-правові засади протидії проявів дискримінації дільничними офіцерами поліції в Україні (Київ, 2021). Завданнями дослідження науковець визначив: 1) окреслення дискримінації як теоретико-правової категорії та основного змісту запобігання та протидії цьому явищу; 2) визначення системи та повноважень суб'єктів владних повноважень у сфері протидії дискримінації; 3) характеристику сучасного стану державної антидискримінаційної політики України в умовах трансформації правоохоронної функції держави; 4) розкриття адміністративно-правового підґрунтя з питань протидії дискримінації органами публічної влади; 5) з'ясування особливостей реалізації адміністративно-правового статусу дільничними офіцерами поліції у сфері протидії дискримінації; 6) висвітлення адміністративно-правових засад взаємодії дільничних офіцерів поліції з органами публічної влади та громадянами у сфері протидії дискримінації; 7) розгляд та систематизацію міжнародно-правових актів щодо протидії дискримінації у сфері поліцейської діяльності; 8) виокремлення напрямів

удосконалення адміністративно-правових засад протидії дискримінації дільничними офіцерами поліції [78, с. 18].

Потрібно відмітити, що наведений вище фахівець взагалі не торкається проблеми дискримінації ЛГБТ+ спільноти в Україні, хоча саме дільничний офіцер поліції є особою, яка першою реагує на побутові прояви дискримінації, а стосовно ЛГБТ+ спільноти такі випадки є непоодинокими і вимагають практичного вирішення саме через діяльність правоохоронних органів

У дисертації В. В. Медведської «Правові засади захисту жінок від домашнього насильства» (Київ, 2022) авторка комплексно досліджує правові засади захисту жінок від домашнього насильства з позиції євроінтеграційних намірів України та взятих на себе зобов'язань щодо імплементації Стамбульської конвенції [79]. Авторка підтримує гендерний підхід до вирішення проблем домашнього насильства та відкидає гендерно нейтральний підхід як такий, що може призвести до прогалин у захисті жінок, які зазнають сімейного насильства та надання їм недостатньої підтримки, що, у свою чергу, сприятиме повторній віктимізації жінок [79, с. 206]. Водночас, у роботі не звернуто увагу на проблеми захисту від проявів домашнього насильства осіб, які перебувають у фактичних сімейних відносинах, але особами однієї статі. Ця проблема також актуальна для транссексуальних жінок, зокрема таких, які перебувають на стадії переходу.

У зазначеному аспекті, Б. О. Логвиненко слушно зауважує, що найбільшій уваги потребує вирішення питання про «акти насильства стосовно жінок за гендерною ознакою», як це закріплено у ст. 3 Стамбульської конвенції [80]. На думку вченого дія цього положення поширюється на всіх осіб, які виконують властиві жіночим ролі в суспільстві. Водночас за статевою належністю, тобто біологічно, такі особи можуть бути жінками, але можуть і не бути ними (жінками) біологічно. Отже, він пропонує суспільству нарешті прийняти факт існування сімейних відносин, утворених особами однієї біологічної статі, адже останні також мають підпадати під дію законодавства, спрямованого на запобігання і протидію насильству [52, с. 138].

Кандидатська дисертація З. П. Равлінко на тему «Заборона дискримінації: загальнотеоретичне дослідження» (Львів, 2016), присвячена вирішенню наукового завдання з виявлення загальнотеоретичних властивостей принципу заборони дискримінації. Для цього авторкою з'ясовано зміст поняття дискримінації, встановлено її причини і види, розкрито істотні риси, захищені від дискримінації ознаки, виявлено ознаки та сформульовано поняття принципу недискримінації, а також розкрито особливості його реалізації в юридичній діяльності [81, с. 9]. Важливо відмітити, що вчена вирізняє з-поміж інших підстав дискримінацію за критерієм сексуальної орієнтації у роботі, але не розкриває її детально.

Важливо вказати на публікацію «Захист від гендерної дискримінації в судових рішеннях українських судів: звіт за результатами моніторингу» (Харків, 2016). Видання представляє собою узагальнений огляд підсумків аналізу судових рішень на предмет дотримання стандартів гендерної рівності та ефективності захисту від дискримінації за ознакою статі, сексуальної орієнтації та гендерної ідентичності. Укладачками було вивчено рівень обізнаності суддів та захисників/захисниць (адвокатів/адвокаток) із проблематикою гендерної рівності та стандартами прав людини у цій сфері, їх ставлення до можливості застосування універсальних підходів прав людини у справах, що стосуються рівності жінок і чоловіків або мають аспекти проблематики гендерної дискримінації [82].

Н. В. Сербин досліджувала правове регулювання недопущення дискримінації у сфері праці за трудовим законодавством України (Харків, 2018). При цьому її дисертаційна робота названа однією з перших спроб комплексно, на основі узагальнення наукових праць вчених, аналізу норм трудового законодавства та міжнародних нормативно-правових актів, з використанням сучасних методів пізнання, визначити сутність та особливості правового регулювання недопущення дискримінації у сфері праці за трудовим законодавством України, а також окреслити можливі шляхи удосконалення та розвитку відповідного законодавства [83, с. 6]. Визнаючи позитивні здобутки

з розкриття принципу недискримінації у трудовому законодавстві, багато аспектів недопущення дискримінації за ознаками СОГІ у сфері трудових правовідносин залишилися поза увагою авторки.

Тут справедливою є теза Н. В. Уварової, яка відмічає, що поряд із іншими галузями права в нормах трудового законодавства прямо передбачена заборона будь-якої дискримінації у сфері праці за ознакою СОГІ. Втім, за інформацією правозахисного центру «Наш світ», попри нормативну заборону такої дискримінації, її поширеними проявами у трудовій сфері є: відмова в прийомі на роботу; психологічний тиск і цькування з боку колег; відмова керівництва відреагувати належним чином на цькування ЛГБТ+ робітника з боку колег; менша заробітна платня порівняно з рівними за посадою співробітниками; відмова у просуванні ЛГБТ+ робітника по службі без об'єктивних причин; доведення до звільнення за особистим бажанням; незаконне звільнення або відмова у прийомі на роботу через ознаки сексуальної орієнтації та гендерної ідентичності [84, с. 29].

Не можна обійти увагою докторську дисертацію Г. С. Журавльової «Принцип рівності та заборони дискримінації у конституційному праві» (Ужгород, 2018). У одному із висновків вчена наголошує на тому, що за будь-яких умов, права ЛГБТ+ осіб стосуються їхньої самоідентичності, які виражають їхній внутрішній світ, динаміку їхнього розвитку як особистості в умовах змінюваного суспільства. Така самоідентифікація може бути також рефлексією на внутрішній світ цієї особи, а також на змінювані умови життя суспільства, кола його життєвих інтересів та соціальних зв'язків. Тому інтерпретація чи заперечення прав ЛГБТ+ спільноти, їхня штучна стигматизація, зокрема через певні законодавчі обмеження чи дискримінаційні практики, порушують також і цілісність особистості, що складає основу права на приватне життя особи [85, с. 25].

О.-М. І. Бачинська також присвятила своє дослідження теоретико-правовим аспектам принципу недискримінації і механізмам його реалізації (Київ, 2019). У зазначеній роботі здійснено теоретико-правовий аналіз

принципу недискримінації, його нормативно-правового забезпечення, реалізації, судової практики, а також міжнародного досвіду з питань протидії дискримінації, розроблення науково-теоретичних рекомендацій та пропозицій щодо удосконалення законодавства України, зокрема спрямованих на механізм реалізації принципу недискримінації та сформульовано відповідні висновки й пропозиції [86]. Утім, дослідниця називає захист прав людини від дискримінації надається за правом ЄС найвужчим, пояснюючи це тим, що нормативно-правовими актами визначений закритий перелік захищених ознак, серед яких також є і сексуальна орієнтація. Крім того, з огляду на законодавчі повноваження органів ЄС, заборона дискримінації поширюється на обмежене коло сфер суспільних відносин: зайнятість, добробут населення, соціальне забезпечення та доступ до товарів і послуг [86, с. 13]. Ми не поділяємо зазначену думку, адже питання полягає не у широті законодавчого закріплення, а у ефективності самих механізмів правового забезпечення тих чи інших прав і свобод.

У адаптованій І. Ірискіною праці «Юридичне визнання гендеру в Європі» (Київ, 2021) розглядається проблема визнання гендеру шляхом офіційного визнання гендерної ідентичності транс-людини. Визнання гендеру є більше ніж суто адміністративним актом: воно має важливе значення для багатьох транс-людей, даючи їм можливість бути частиною суспільства і жити життям, сповненим гідності і поваги. Поданий у роботі інструментарій включає у себе стандарти у галузі прав людини, які реалізуються або мають бути реалізовані європейськими державами [65, с. 2].

Третій підхід. Ю. І. Турянський обрав напрямком наукового пошуку теоретико-правове дослідження соматичних прав людини в сучасній доктрині конституціоналізму (Львів, 2020). Наукова робота включає наступні складові: 1) методологічні аспекти дослідження та його джерельна база; 2) конверсія теоретико-правових підходів до розуміння сутності конституціоналізму; 3) сучасна доктрина конституціоналізму як ідеологічна основа прав людини; 4) еволюційно-правовий аналіз становлення інституту прав людини в

контексті глобальних трансформацій; 5) передумови становлення групи соматичних права та її місце в матриці прав людини; 6) соматичні права як новітня теоретико-правова категорія: понятійно-категоріальний апарат, ознаки та види; 7) колізійні аспекти у сфері закріплення соматичних прав людини; 8) соматичне право людини на власний геном; 9) дискусійні аспекти клонування як соматичного права людини; 10) соматичні права людини у сфері донорства та трансплантації; 11) репродуктивні права людини (право жінки на аборт, право на стерилізацію людини, право людини на використання новітніх методів репродукції, сурогатне материнство як новітній метод репродукції); 12) сексуальні права людини; 13) соматичне право на зовнішню ідентичність: право на модифікацію свого тіла; 14) соматичне право людини на гідну смерть; 15) право особи на вживання наркотичних та психотропних засобів як способу полегшення фізичних страждань [35, с. 18-19]. Раніше нами наголошувалось на тому, що поняття «соматичні права» не слід використовувати для узагальненого розуміння прав людини четвертого покоління, а тому ми не повною мірою погоджуємось із включенням до соматичних прав зазначеного науковцем переліку.

Наступною є праця Т. Ю. Тарасевич на тему: «Реалізація соматичних прав людини в Україні та зарубіжних країнах: конституційно-правові засади» (Київ, 2024). У роботі науковиця пропонує класифікувати соматичні права наступним чином: констатація смерті; права людини щодо її органів і тканин; сексуальні права людини (можливість шукати, отримувати й передавати інформацію, що стосується сексуальності, сексуальна освіта, вибір партнера, можливість вирішувати, чи бути людині сексуально активною, самостійно вирішувати питання про добровільні сексуальні контакти, одруження; право на легалізацію проституції; правове регулювання становища сексуальних меншин); репродуктивні права людини (штучне запліднення); право на зміну статі; право на клонування і всього організму, і окремих органів [87, с. 4]. Примітно, що у роботі авторка так само оперує поняттям «сексуальні меншини», який є нетолерантним і не рекомендованим для вживання.

Варто зазначити, що у науковому доробку з лютого 2022 року формується новий напрямок, присвячений проблемам забезпечення прав і свобод ЛГБТ+ спільноти в умовах воєнного стану.

До праць у зазначеному напрямку слід віднести роботу Н. В. Шелевер «Захист прав ЛГБТ-спільноти під час війни в Україні» (Ужгород, 2024) у якій авторка доходить висновку про те, що першочерговим завданням України, яка прагне стати членом ЄС, є прийняття Закону стосовно запровадження інституту зареєстрованого цивільного партнерства, який значно розширить права ЛГБТ-спільноти і забезпечить гендерну рівність в Україні, яка є показником демократичності держави. Дослідниця називає це обов'язковою умовою для вступу України в ЄС. Окрім цього, вона називає необхідним навчання суддів практиці ЄСПЛ щодо захисту прав ЛГБТ+, а також міжнародного досвіду з даного питання [88, с. 154].

У онлайн-публікації «Український ЛГБТІК-рух у російській пропаганді зображують як «західних агентів». Як війна вплинула на виклики спільноти» (<https://shotam.info/>, 2023), Д. Щерба зазначає, що вітчизняна ЛГБТ+ спільнота залишається фактично невидимою для національного законодавства, а тисячі людей не мають можливості укласти шлюб і мати рівні права з гетеросексуальними сім'ями. У той час, як у 2022 році кількість шлюбів зросла порівняно з 2021 роком, ЛГБТ+ люди в Україні досі залишаються юридично «ніким» через неможливість одружитися. Зокрема, це стосується і ЛГБТ+ військових. Попри всі виклики та проблеми, українські ЛГБТ+ особи є частиною національного спротиву російській військовій агресії – волонтерського руху, Збройних сил України, руху опору в умовах окупації. На світових Маршах Рівності можна побачити українські колони з жовто-синіми прапорами та закликами підтримувати Україну. За даними опитування КМІС, 67 % респондентів погоджуються з тим, що ЛГБТ+ особи мають мати рівні права з іншими громадянами. Україна зробила і щодня робить свій вибір на користь демократичних цінностей, поваги до прав людини і людської гідності та незалежності. Аналіткиня зауважує, що у цьому майбутньому мають бути

безпека і рівні права для ЛГБТ+ спільноти, адже гомофобія і нетерпимість – це те, що намагається нав'язати Російська Федерація, зокрема й на тимчасово окупованих українських територіях [89].

Голова ГО «Інсайт», О. Шевченко у онлайн-публікації «Захист та реалізація прав ЛГБТ+ людей: західний досвід, який необхідно перейняти Україні» (<https://shotam.info/>, 2023) відмічає, що після повномасштабного вторгнення Російської Федерації в Україну, велика частина ЛГБТ+ людей пішла на фронт захищати свою країну, інша – почала надавати волонтерську та гуманітарну підтримку постраждалим від війни, але й досі такі особи не мають жодного захисту від своєї держави на законодавчому рівні. Фахівчиня наголошує, що шлях до рівності ЛГБТ+ є безперервним шляхом, де зміни мають відбуватися на двох рівнях – законодавчому та суспільному. Україна вже продемонструвала значний зсув у зміні суспільної думки щодо підтримки рівності для ЛГБТ+ людей, але все ще зволікає впровадити зміни на законодавчому рівні [90].

Насамкінець, І. Павлій у публікації «Україну боронять не тільки гетеро»: як (не) захищають права ЛГБТ-військових» (<https://rubryka.com/>, 2022) наголошує, що в Україні є організації, які займаються винятково питаннями захисту прав ЛГБТ+ військових. Зокрема, це громадська організація «Українські ЛГБТ+ військові за рівні права», яка була заснована у 2018-му році В. Пилипенком, українським військовим, учасником АТО, парамедиком, який перший у країні зробив камінг-аут перед суспільством. Підняття теми та пояснення, чому вона важлива, є важливою запорукою розвитку українського суспільства взагалі, особливо на шляху до Євроінтеграції [91].

Ми також переконані у тому, що проблема дискримінації в період воєнного стану є надзвичайно важливою, оскільки вона стосується проявів порушення прав людини та може спричинити серйозні наслідки для суспільства в цілому. Під час дії особливого правового режиму воєнного стану різноманітні прояви дискримінації мають тенденцію до зростання. Жертвами дискримінації можуть бути не лише жінки, діти, особи з інвалідністю,

внутрішньо переміщені особи або представники інших соціально вразливих груп населення. Зазнати проявів насильства, обмеження прав і свобод може будь-хто, і у період воєнного стану відповідні ризики збільшуються.

На наше переконання, проблема забезпечення прав і свобод ЛГБТ+ спільноти в період воєнного стану посилюється через такі обставини й чинники: а) у період воєнного стану можуть бути тимчасово обмежені окремі права і свободи людини, що робить представників ЛГБТ+ спільноти більш вразливими до дискримінації; б) дискримінація може набувати форми відмови у прийнятті таких осіб на роботу, звільненні з роботи або проявлятися на робочому місці за ознакою СОГІ; в) це може стосуватися комбатантів, адже певний їхній відсоток належить до ЛГБТ+ спільноти; г) за ознакою СОГІ особи можуть стикатися з труднощами при евакуації та доступі до гуманітарної допомоги; г) існування стигматизації та дискримінації за ознакою СОГІ у суспільстві до введення воєнного стану; д) неприйнятність і додаткові загрози для ЛГБТ+ осіб під час перебування в окупації або у полоні.

Ми переконані, що для ефективного захисту прав і свобод ЛГБТ+ осіб у період дії воєнного стану в Україні необхідно використовувати комплексний підхід, який має включати: а) конкретизацію змін і доповнень у національному законодавстві; б) підвищення обізнаності про проблему дискримінації за ознакою СОГІ; в) надання ЛГБТ+ особам доступу до інформації та ресурсів державної і громадської підтримки; г) ефективне реагування правоохоронних органів на випадки дискримінації за ознакою СОГІ; г) підтримку громадських організацій, які займаються проблемами дискримінації в Україні [92, с. 194].

На підставі проведеного нами аналізу наукового доробку щодо забезпечення прав і свобод ЛГБТ+ спільноти в Україні, можна зробити висновок про те, що в Україні склалася ситуація, коли наукова думка значно випереджає розвиток національного законодавства. Поряд із цим наукові праці переважною мірою зосереджені на питаннях забезпечення принципу дискримінації, а також розгляді проблем ЛГБТ+ спільноти в Україні серед інших соціально уразливих груп населення. Вельми цікаво відмітити той факт,

що дослідження за цією тематикою здійснюються науковицями-жінками, тоді як чоловіки значно рідше обирають цю проблематику предметом свого наукового пошуку.

Наукові дослідження з проблем забезпечення прав і свобод ЛГБТ+ спільноти зосереджуються в межах трьох умовних напрямків: перший – щодо прав і свобод ЛГБТ+ спільноти; другий – у розрізі принципу недискримінації та гендерної рівності; третій – через розкриття соматичних прав людини. Крім викладеного, можна стверджувати про формування четвертого напрямку наукових досліджень присвячених забезпеченню прав і свобод ЛГБТ+ спільноти під час дії воєнного стану в Україні.

Висновки до розділу 1

Під адміністративно-правовим забезпеченням слід розуміти сукупність юридичних інструментів (гарантій, заходів, засобів, форм та методів), спрямованих на врегулювання суспільних відносин для захисту, охорони, реалізації та відновлення досліджуваних прав – на сексуальну орієнтацію, гендерну ідентичність та корекцію (зміну) статевої належності.

Наголошено, що право на сексуальну орієнтацію стосується сексуальної свободи людини, тоді як право на гендерну ідентичність стосується самосприйняття людиною себе як жінки, чоловіка або іншої особистості. Гендер і стать не є тотожними поняттями, як і гендер та сексуальність. Розглядаючи права на сексуальну орієнтацію, гендерну ідентичність та корекцію (зміну) статевої належності, як об'єкти адміністративно-правового забезпечення, треба виходити з наступних обставин: а) вагома роль соціальних норм; б) фрагментарність правового врегулювання; в) недостатня термінологічна упорядкованість.

Об'єкт адміністративно-правового забезпечення має вирізнятися чітким змістом. Відповідно, перераховані права характеризуються наступними

особливостями: а) належність до четвертого покоління прав людини; б) взаємозв'язок, проте не поєднання; в) стосуються кожної особи; г) залежність від соціальних норм; ґ) комплексний характер; д) антидискримінаційна спрямованість.

Поняття і сутність нормативно-правової основи забезпечення прав і свобод ЛГБТ+ спільноти в Україні здійснено через систему нормативно-правових актів, дія яких спрямована на забезпечення прав і свобод ЛГБТ+ спільноти в Україні, шляхом виокремлення законодавчого, підзаконного та міжнародного рівнів.

Констатовано, що нормативно-правова основа забезпечення прав і свобод ЛГБТ+ спільноти в Україні на законодавчому рівні не є належно сформованою. Очевидно, що чинних норм недостатньо для того щоб вести мову про ефективне забезпечення прав та відсутність дискримінації ЛГБТ+ спільноти. Поряд із цим звернуто увагу на те, що найбільшу роль на міжнародному рівні відіграють не міжнародні акти, а документи так званого «м'якого права» та прецедентне право – практика ЄСПЛ у справах про порушення прав ЛГБТ+ осіб.

До ознак нормативно-правової основи забезпечення прав і свобод ЛГБТ+ спільноти в Україні віднесені: а) залежність від соціальних норм, домінуючих у суспільстві; б) зв'язок із актами міжнародного «м'якого права»; в) антидискримінаційний та правозахисний характер; г) фрагментарність закріплення антидискримінаційних норм; ґ) відсутність виокремлення СОГІ як захищеної ознаки; д) велика роль прецедентного права; е) швидка еволюція правових норм.

Наукові дослідження з проблем забезпечення прав і свобод ЛГБТ+ спільноти зосереджуються в межах трьох умовних напрямків: перший – щодо прав і свобод ЛГБТ+ спільноти; другий – у розрізі принципу недискримінації та гендерної рівності; третій – через розкриття соматичних прав людини. Крім викладеного, можна стверджувати про формування четвертого напрямку

наукових досліджень присвячених забезпеченню прав і свобод ЛГБТ+ спільноти під час дії воєнного стану в Україні.

Проблема забезпечення прав і свобод ЛГБТ+ спільноти в період воєнного стану посилюється через такі обставини й чинники: а) у період воєнного стану можуть бути тимчасово обмежені окремі права і свободи людини, що робить представників ЛГБТ+ спільноти більш вразливими до дискримінації; б) дискримінація може набувати форми відмови у прийнятті таких осіб на роботу, звільненні з роботи або проявлятися на робочому місці за ознакою СОГІ; в) це може стосуватися комбатантів, адже певний їхній відсоток належить до ЛГБТ+ спільноти; г) за ознакою СОГІ особи можуть стикатися з труднощами при евакуації та доступі до гуманітарної допомоги; ґ) існування стигматизації та дискримінації за ознакою СОГІ у суспільстві до введення воєнного стану; д) неприйнятність і додаткові загрози для ЛГБТ+ осіб під час перебування в окупації або у полоні.

Для ефективного захисту прав і свобод ЛГБТ+ спільноти у період дії воєнного стану в Україні вбачається необхідним використовувати комплексний підхід, який має включати: а) конкретизацію змін і доповнень у національному законодавстві; б) підвищення обізнаності про проблему дискримінації за ознакою СОГІ; в) надання ЛГБТ+ особам доступу до інформації та ресурсів державної і громадської підтримки; г) ефективне реагування правоохоронних органів на випадки дискримінації за ознакою СОГІ; ґ) підтримку громадських організацій, які займаються проблемами дискримінації в Україні.

РОЗДІЛ 2. РЕАЛІЗАЦІЯ АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ І СВОБОД ЛГБТ+ СПІЛЬНОТИ В УКРАЇНІ

2.1 Поняття і зміст адміністративно-правового забезпечення прав і свобод ЛГБТ+ спільноти в Україні

Забезпечення прав і свобод ЛГБТ+ спільноти в Україні становить собою надскладне завдання, виконання якого потребує застосування комплексу заходів, спрямованих на протидію дискримінації, боротьбу з насильством та запобігання стигматизації таких осіб. Захисний характер такого забезпечення означає те, що його мета полягає не у здобутті пріоритету над іншими групами населення, а у досягненні рівності прав і свобод для кожного.

Порівнюючи етимологію поняття «забезпечення» із суміжними категоріями, Б. О. Логвиненко вказує, що цей термін включає постачання чогось у достатній кількості, задоволення кого-небудь у яких-небудь потребах; створення надійних умов для здійснення чого-небудь; гарантування чогось; захист і охорону кого-небудь або що-небудь від небезпеки. Вчений наголошує, що поняття «охорона» є вузьким за своїм змістом [93, с. 24].

Отже, говорячи про проблеми ЛГБТ+ осіб в Україні потрібно вести мову саме про забезпечення їхніх прав і свобод, а не про охорону.

О. П. Струневич справедливо вказує на те, що цілковита визначеність поняття «забезпечення» призвела до поступового його використання в доктрині юридичної науки та зарахування до правової термінології, внаслідок чого як науковці, так і практики почали акцентувати свою увагу на категорії «правове забезпечення». Однак, інтегроване до сфери юриспруденції «правове забезпечення» розглядається фахівцями у царині права по-різному [94, с. 15].

Розглянемо наукові підходи до змісту адміністративно-правового забезпечення прав і свобод ЛГБТ+ спільноти в Україні більш детально.

Так, А. Є. Голубов зазначає, що визнання на рівні держави людини, її життя і здоров'я, честі і гідності, прав і свобод найвищими соціальними

цінностями, а також, проголошення головним обов'язком держави утвердження і забезпечення прав і свобод людини, передбачає необхідність вжиття певної системи дій, спрямованих на належну реалізацію цих положень. Вчений зауважує, що конституційний рівень закріплення вказаних або подібних за змістом положень, як правило, дає підстави визнавати їх засадами (принципами) функціонування держави, а також її органів та їх посадових осіб [95]. Дійсно, говорячи про проблеми ЛГБТ+ спільноти в Україні потрібно зважати не лише на зміни у законодавстві, а й на діяльність держави в особі її органів та їх посадових осіб.

Наведена теза підтверджується тим, що у Каталозі юридичних позицій Конституційного Суду України (за рішеннями, висновками) відносно забезпечення прав і свобод закріплено, що воно потребує, зокрема, законодавчого закріплення механізмів (процедур), які створюють реальні можливості для здійснення кожним громадянином прав і свобод (абз. 4 пп. 3.2 п. 3 мотивувальної частини Рішення Конституційного Суду України від 24.12.2004 № 22-рп/2004). До таких механізмів належить структурована система судів і види судового провадження, встановлені державою. Судовий захист вважається найбільш дієвою гарантією відновлення порушених прав і свобод людини і громадянина (речення друге – четверте абз. 1 пп. 3.2 п. 3 мотивувальної частини Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням Верховного Суду України щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо підвідомчості справ, пов'язаних із соціальними виплатами» від 09.09.2010 № 19-рп/2010) [96].

Отже, забезпечення прав і свобод ЛГБТ+ спільноти в Україні має забезпечуватись на законодавчому рівні, а відновлення порушених прав гарантуватися через механізми судового захисту.

Грунтовно розглядає правове забезпечення прав і свобод О. І. Косілова. Вона пропонує розуміти під ним систему їх гарантування, створення

сприятливих умов для їх здійснення, охорону, захист суб'єктивних свобод від правопорушення, регламентацію порядку дій суб'єктів права з метою недопущення порушення гарантованих прав, усунення можливостей такого порушення або порядку відновлення порушених прав шляхом закріплення відповідних прав, повноважень цих суб'єктів та органів.

Вчена також зазначає, що забезпечення прав і свобод людини та громадянина передбачає комплекс суспільних відносин, які виникають з метою реалізації, охорони, захисту та відновлення порушених прав і свобод. Важливе місце в цій системі посідають адміністративно-правові відносини, оскільки обов'язок держави забезпечити права та свободи і створити сприятливі умови для їх реалізації людиною, який походить з пріоритету прав і свобод людини та громадянина в державі, наділяє органи публічного управління (зокрема правоохоронні органи як органи виконавчої влади) владно-розпорядчими функціями задля реалізації прав і свобод людини та громадянина, що передбачають адміністративно-правові норми [97, с. 156-157].

У свою чергу, О. В. Прієшкіна влучно називає забезпеченням прав і свобод людини створення відповідних умов для здійснення прав і свобод людини, що має такі три телеологічні домінанти (цілеспрямовані напрями) державної діяльності: 1) сприяння реалізації прав і свобод людини (шляхом позитивного впливу на формування їх загальносоціальних гарантій); 2) охорона прав і свобод людини (шляхом вжиття заходів, зокрема юридичних, для запобігання правопорушенням); 3) захист прав і свобод людини (у разі їх порушення з боку будь-якого суб'єкта) [98, с. 110].

Говорячи про права і свободи ЛГБТ+ спільноти в Україні справедливо вести мову про важливість всіх трьох домінант: сприяння, охорони та захисту.

Так само Д. В. Ковінько називає гарантії захисту прав і свобод людини системою заходів по відновленню порушеного права чи свободи, притягнення порушників до юридичної відповідальності, які включають в себе: встановлення заходів відповідальності винних за порушення прав і свобод громадян,

встановлення судових та адміністративно-правових заходів захисту, відновлення порушеного права (відшкодування шкоди незаконними діями тощо) [99, с. 50]. Примітно, що вищевказаний вчений не розглядає сприяння у реалізації прав та свобод частиною правового забезпечення.

Я. Троян веде мову про дві групи забезпечення прав і свобод людини. На думку одних авторів, це стадія реалізації прав людини, тобто забезпечення виконує допоміжну роль по відношенню до реалізації. Прибічники іншого підходу тлумачать забезпечення прав людини більш широко, як систему їх гарантування. Під забезпеченням прав і свобод вони розуміють систему загальних (політичних, економічних, духовних та ін.) і спеціально юридичних засобів та інститутів, спрямованих на створення умов для реалізації прав людини, а також забезпечення їх всебічної охорони та захисту від порушень [100, с. 211]. Ми також поділяємо думку про те, що забезпечення прав і свобод становить собою систему засобів та інститутів.

Переходячи до адміністративно-правового забезпечення, можна стверджувати про його похідний характер відносно правового забезпечення, адже домінантну роль тут відіграють норми адміністративного права.

На думку І. О. Ієрусалімової, адміністративно-правове забезпечення прав і свобод людини та громадянина є повнотою регулювання за допомогою норм адміністративного права суспільних відносин, що виникають задля та у процесі їхньої реалізації, а також надання за допомогою цих норм відповідних гарантій, які разом з іншими правовими та неправовими гарантіями створюють стійку систему можливостей користування правовими цінностями в державі [101, с. 84]. Отже, І. О. Ієрусалімова так само веде мову про реалізацію прав і свобод людини та пов'язані із ними гарантії, зупиняючись на ключовій ролі адміністративно-правових норм.

Доволі вдало, на наше переконання визначає поняття адміністративно-правового забезпечення Д. Г. Мулявка, який визначає його як структурування державою суспільних відносин для досягнення найвищої мети – забезпечення прав, свобод, інтересів людини та громадянина, а також захисту інтересів

держави, її органів, суб'єктів господарювання, громадських організацій тощо [102, с. 54].

З іншого боку О. С. Пацинський пропонує розглядати адміністративно-правове забезпечення у двох аспектах: широкому та вузькому (спеціальному). З приводу широкого визначення адміністративно-правового забезпечення вчений доходить висновку, що це юридичне закріплення державою правових норм, які регулюють суспільні відносини, їх реалізація, охорона та розвиток. Що стосується спеціального розуміння, вчений наголошує, що воно має властивість змінюватися в залежності від суспільних відносин, які досліджуються [103, с. 189]. Це твердження так само видається нам вдалим, адже забезпечення прав і свобод ЛГБТ+ спільноти в Україні є аналогічним за своїм змістом, приміром забезпеченню прав і свобод внутрішньо переміщених осіб. Проте, відмінності тут полягають не у змісті правового забезпечення, а у засобах та інституціях – тобто особливостях його здійснення.

Коментуючи конституційне забезпечення прав і свобод людини в Україні, І. М. Кушнір, А. В. Новак наголошують, що гарантовані ст. 3 Конституції України цінності, врегульовані неоднаково. Так, зокрема, у ст. 28 Конституції вказується, що кожен має право на повагу до його гідності, але про право людини на повагу до честі не йдеться. Натомість про честь людини йдеться у загальному значенні лише у ст. 68 Конституції, яка визначає обов'язок не посягати на честь і гідність інших людей [104, с. 103]. Дійсно, говорячи про адміністративно-правове забезпечення прав і свобод ЛГБТ+ спільноти в Україні необхідно зупинитися на аналізі кожного права та свободи, адже ступінь їхньої гарантованості державою може суттєво відрізнятися.

Вельми цікавою з цього приводу є думка О. В. Негодченка, що забезпечення реалізації конституційних прав, свобод та обов'язків людини і громадянина з боку держави характерне для усього масиву зазначених суб'єктивних прав, однак для окремих свобод особливостями забезпечення їх реалізації є те, що держава (її органи та посадові особи) не втручаються у

процес реалізації до того часу, доки не виникає загроза його порушення чи незаконного обмеження [105, с. 201].

Отже, під адміністративно-правовим забезпеченням прав і свобод ЛГБТ+ спільноти в Україні слід розуміти сукупність юридичних засобів та інституцій, спрямовану на створення умов для реалізації прав і свобод ЛГБТ+ спільноти через сприяння, охорону та захист відповідних прав і свобод.

Розглядаючи стан адміністративно-правового забезпечення окремих прав і свобод ЛГБТ+ спільноти в Україні, важливо спиратися на аналіз та розкриття основних проблем таких осіб в сучасних умовах. Наведений підхід дозволяє не просто зупинитися на конституційно визначених правах і свободах, а й пов'язати їхнє забезпечення із поточними проблемами.

Поширена класифікація конституційних прав і свобод передбачає їхній поділ на шість груп: 1) особисті (ст. 27-35, 51-52 Конституції України); 2) політичні (ст. 36-40 Конституції України); 3) економічні (ст. 41-45 Конституції України); 4) соціальні (ст. 46-49 Конституції України); 5) екологічні (ст. 50 Конституції України); 6) культурні (ст. 53-54 Конституції України). Але такий розгляд залишає осторонь права, які не входять до закріплених Конституцією України, наприклад, це стосується права на зміну (корекцію) статевої належності. Тому проблемний підхід буде виходити за межі конституційно гарантованих прав і свобод.

У дослідженні Національного інституту стратегічних досліджень 2013 року серед актуальних проблем ЛГБТ+ спільноти в Україні названі наступні: а) «гомофобізація» українського суспільства; б) маніпуляції та спекуляції тематики, пов'язаної з СОГІ; в) виправдання дискримінації через культуру, традиції та релігію; г) байдужість та ворожість з боку державних органів влади до потреб ЛГБТ+ спільноти. Крім того, аналітики визначають типові перепони у діяльності ЛГБТ+ організацій, а саме: численні порушення прав, дискримінація та фізичне насилля над представниками/представницями ЛГБТ+ спільноти; постійне відчуття маргіналізації групи, «загнання у гетто», хронічна відсутність відчуття безпеки за своє здоров'я; незаконні початкова

відмова та затягування в подальшому державної реєстрації ЛГБТ+ організації; ігнорування практично всіх їхніх пропозицій до органів влади, незалучення до консультацій при ухваленні рішень, що безпосередньо стосуються інтересів ЛГБТ+ спільноти; небажання донорів та органів влади працювати з новоствореними організаціями та організаціями, які не ставлять боротьбу з ВІЛ-інфекцією на перше місце; відсутність у комунальних та бізнес-структур бажання мати справу з анти ВІЛ-СНІД проєктами, спрямованими на чоловіків; скасування оренди приміщення, після того як орендар дізнається, що наймачем є ЛГБТ+ організація; відмова з боку міської влади в узгодженні публічних акцій та відмова правоохоронних органів у захисті учасників публічних акцій від гомофобної агресії [106].

Слід наголосити на тому, що частину із зазначених проблем було вирішено впродовж наступних років до початку повномасштабної збройної агресії Російської Федерації, розпочатої проти України 24 лютого 2022 року. Так, у червні 2023 року Київський міжнародний інститут соціології (КМІС) опублікував дані опитування, згідно з яким частка тих, хто негативно ставиться до представників ЛГБТ+ за останній рік знизилась на 4 % та становить 34 %. Сумарна кількість тих, хто ставиться позитивно або байдуже – 61 %. Кількість респондентів, які вважають, що ЛГБТ+ особи повинні мати однакові з іншими громадянами права, збільшилась на 3 % [107].

Аналізуючи законодавчі обмеження прав і свобод ЛГБТ+ осіб в Україні, М. Змисла наводить перелік найактуальніших обмежень у період дії особливого правового режиму воєнного стану в Україні. До них вона відносить наступні:

1) Одностатеві пари, які проживають разом не вважаються сім'єю юридично, навіть якщо є такими фактично. Національне законодавство не дозволяє реєструвати шлюби одностатевим парам, а тому гомосексуальні стосунки залишаються юридично неоформленими як сім'я (стаття 51 Конституції України [39]). Відповідно, статус осіб хто перебуває в таких стосунках не регулюється законодавством. Наприклад, щодо регулювання

майнових правовідносин у гетеросексуального подружжя за час шлюбу може з'явитися майно, яке належить обом сторонам на правах спільної власності (стаття 60 «Підстави набуття права спільної сумісної власності подружжя» Сімейного кодексу України [44]). У випадку ЛГБТ+ пари таке майно вважатиметься особистою приватною власністю того/тієї, на чие ім'я воно зареєстровано. Винятком можуть бути лише ситуації, коли партнери/партнерки врегулювали майнові питання у окремому договорі про поділ майна, що є в спільній частковій власності, та визначили частку кожної/кожного.

2) Проблеми при успадкуванні майна в разі смерті чи загибелі ЛГБТ+ особи. Згідно вітчизняного законодавства існують два види успадкування – за заповітом і за законом. ЛГБТ+ пари не визнаються на юридичному рівні сім'єю, а тому партнер чи партнерка не можуть претендувати на успадкування в першу чергу за законом. Тобто успадкування на користь партнера/партнерки можливе лише у випадку його врегулювання заповітом.

3) Відсутність права не свідчити проти членів сім'ї. Зазначене право гарантується статтею 63 Конституції України: «Особа не несе відповідальності за відмову давати показання або пояснення щодо себе, членів сім'ї чи близьких родичів, коло яких визначається законом», а також низкою інших кодифікованих актів [39].

4) Порушення прав пов'язаних із проходженням військової служби у випадку, коли особа пропала безвісти або потрапила у полон. Партнер/партнерка не можуть клопотати про розшук, отримувати інформацію про полон, звертатися до суду про визнання особи зниклою безвісти.

5) При виїзді військовослужбовця/військовослужбовиці за кордон для проходження лікування, супровід партнера чи партнерки з ЛГБТ+ пари є неможливим [108; 109].

У публікації «Війна та цивільні партнерства. Становище ЛГБТК в Україні у 2023 році» вказано, що мережею моніторингу Центру «Наш світ» у 2023 році було зафіксовано 56 випадків дій на ґрунті гомофобії/трансфобії,

дискримінації та інших порушень прав людини, із яких 52 трапилися на території України, а 4 – за кордоном з українськими ЛГБТ+ біженцями. Утім, моніторинг порушень прав ЛГБТ+ в Україні демонструє впевнене, швидке та суттєве зниження випадків злочинів та інцидентів, мотивованих нетерпимістю за ознаками СОГІ. Так, у 2023 році було задокументовано практично двократне їх зниження у порівнянні з 2022 роком. Спочатку це можна було пояснити пандемією COVID-19, яка спричинила зниження фізичних контактів між людьми, однак ця тенденція зберіглася й після закінчення карантинних обмежень, і після початку повномасштабного російського вторгнення. Частково це може бути пояснене різким зниженням активності ультраправих угруповань, але збереження цієї тенденції на другому році повномасштабної війни може свідчити й про глибинні принципові зміни в українському суспільстві, що узгоджується з вищезгаданими даними соціологічним опитувань [110, с. 28; 41-42].

Всього за перше півріччя 2024 року моніторинговою мережею Центру «Наш світ» було задокументовано 39 випадків дій на ґрунті гомофобії / трансфобії, дискримінації та інших порушень прав за ознаками СОГІ в Україні. Розподіл задокументованих кейсів по регіонах був наступним: Київ та Київська область – 16 випадків; Житомир – 4; Харків – 4; Луцьк та Волинська область – 3; Дніпро – 2; Закарпатська область – 2; Львів – 2; Херсонська область – 2; АР Крим – 1; Вінниця – 1; Одеса – 1; Полтава – 1 [110].

Так само про загострення проблем ЛГБТ+ осіб після початку повномасштабного вторгнення йдеться у дослідженні громадської організації «Точка опори ЮА». Як показують результати дослідження, ЛГБТ+ особи залишаються однією з найуразливіших груп в Україні, а умови їхнього життя після початку повномасштабного вторгнення стали ще складнішими. Водночас важливо зазначити, що серед 40 опитаних осіб більшість тих, хто втратив роботу під час війни, втратили її не через СОГІ, а з інших причин, зокрема вимушеного переміщення в межах України чи погіршення умов на ринку праці. Із 40 опитаних лише троє осіб були безробітними під час

проведення дослідження. Тільки одна особа з них втратила роботу через свою гендерну ідентичність (для порівняння, 49 респондентів зі 168 в онлайн-опитуванні зазначили, що втратили роботу під час широкомасштабного вторгнення, і жоден з них не вказав свою СОГІ як причину втрати роботи; основними причинами були скорочення штату (48 %) та вимушене переміщення (25 %) [111, с. 14].

Також, на Інтернет-сайті об'єднання «Українські ЛГБТ військові за рівні права» визначено 12 цілей, яких прагнуть досягнути ЛГБТ+ особи в Україні, а саме: 1) Сімейні відносини між особами однієї статі мають визнаватися легітимними партнерськими союзами; 2) Шлюбні союзи, укладені за кордоном, мають визнаватися в Україні; 3) Другий партнер/партнерка має мати можливість бути опікуном рідної або всиновленої дитини першого партнера/партнерки; 4) Сім'ї, де партнери виховують трьох і більше дітей, повинні мати статус багатодітних; 5) Геї та лесбійки повинні мати право бути донорами крові та її компонентів; 6) У сімейних союзах обоє партнерів/партнерок повинні користуватися правом безготівкового дарування й успадкування майна стосовно одне одного; 7) Сімейні партнери повинні мати право приймати рішення по відношенню один/одна до одного/одної в екстрених медичних ситуаціях; 8) Сімейні партнери повинні мати права, пов'язані зі смертю й похованням (право розпоряджатися тілом покійного, право на підзахоронення); 9) Пари, які перебувають у сімейних відносинах, повинні мати можливість усиновлювати дітей; 10) Армійські норми, правила й статuti повинні стати інклюзивними щодо ЛГБТ+; 11) Система освіти повинна враховувати сексуальну просвіту й різноманіття типів сучасних сімей; 12) Законодавчі акти про булінг, домашнє насильство й трудові відносини повинні враховувати ЛГБТ+ специфіку [112].

Таким чином, можна підсумувати, що проблеми у реалізації прав і свобод ЛГБТ+ спільноти в Україні носять складний і багатовекторний характер. Це обумовлено не тільки недоліками національного законодавства та ставленням суспільства до таких осіб, а й зовнішніми негативними

чинниками. До таких слід віднести повномасштабну збройну агресію Російської Федерації щодо України. Поряд із цим, особливості дії особливого правового режиму воєнного стану, підтримка внутрішньо переміщених осіб, зміни на ринку праці, вимушений виїзд за кордон та взяття участі частини ЛГБТ+ спільноти у волонтерській діяльності та безпосередніх бойових діях (служба у ЗСУ та інших військових формуваннях), обумовлюють поліпшення ситуації із сприйняттям ЛГБТ+ в українському суспільстві, виступають каталізатором змін на законодавчому рівні.

Повертаючись до забезпечення прав і свобод ЛГБТ+ спільноти, розглянемо кожен з його складових. Насамперед, слід зазначити про сприяння у реалізації прав і свобод. Відповідне сприяння можна розглядати на нормативному (законодавство) та організаційному (наявність інститутів) рівнях. Так, керуючись аналогією права, звернімося до Стратегії сприяння реалізації прав і можливостей осіб, які належать до ромської національної меншини, в українському суспільстві на період до 2030 року, схваленій розпорядженням Кабінету Міністрів України від 28.07.2021 № 866-р [113].

На превеликий жаль, подібний стратегічний документ не було прийнято для вітчизняної ЛГБТ+ спільноти. Втім, вельми цікавими також є цілі зазначеної Стратегії, які можна екстраполювати у досліджувану нами площину. Спираючись на вищевказаний документ, до стратегічних цілей сприяння у реалізації прав і свобод ЛГБТ+ спільноти в Україні можна віднести: 1) Актуалізацію та деталізацію статистичної інформації та даних стосовно ЛГБТ+ спільноти; 2) Забезпечення правового захисту і протидія дискримінації осіб, які належать до ЛГБТ+ спільноти; 3) Розширення можливостей реалізації права на освіту особами, які належать до ЛГБТ+ спільноти; 4) Розширення можливостей осіб, які належать до ЛГБТ+ спільноти у сфері охорони здоров'я (донорство, спрощення процедури корекції статевої належності тощо); 5) Усунення сегрегації осіб, які належать до ЛГБТ+ спільноти; 6) Забезпечення працевлаштування і підвищення рівня зайнятості осіб, які належать до ЛГБТ+ спільноти; 7) Забезпечення соціального захисту

осіб, які належать до ЛГБТ+ спільноти (надання соціальних послуг при потраплянні у складні життєві обставини); 8) Розвиток толерантного і мультикультурного суспільства в Україні [113].

Що стосується діяльності інституцій щодо сприяння у забезпеченні прав і свобод ЛГБТ+ спільноти в Україні можна вказати на створення Експертної ради при Представнику Уповноваженого з рівних прав і свобод, прав національних меншин, політичних та релігійних поглядів. Відповідна Експертна рада була затверджена наказом Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини від 30.04.2024 № 6415/24 [114].

Діяльність цієї Експертної ради спрямована на надання експертно-консультаційної підтримки Уповноваженому Верховної Ради України з прав людини та його представнику з рівних прав і свобод, прав національних меншин, політичних та релігійних поглядів. До основних завдань Експертної ради віднесені наступні: системний аналіз стану додержання рівних прав і свобод людини і громадянина та додержання принципу недискримінації, прав осіб, які постраждали від домашнього насильства і торгівлі людьми, органами державної влади та органами місцевого самоврядування, підприємствами, установами, організаціями незалежно від форм власності, їх посадовими та службовими особами; підготовка пропозицій та рекомендацій щодо додержання принципу недискримінації, запобігання порушенням рівності прав, а також у сфері захисту прав і свобод осіб, які постраждали від домашнього насильства і торгівлі людьми, або сприяння їх поновленню; надання пропозицій щодо вдосконалення законодавства у сфері запобігання та протидії дискримінації, а також у сфері захисту прав і свобод осіб, які постраждали від домашнього насильства і торгівлі людьми; надання пропозицій щодо імплементації норм міжнародного права у сфері запобігання та протидії дискримінації, домашньому насильству і торгівлі людьми у національне законодавство з урахуванням міжнародного досвіду; надання пропозицій до проєктів нормативно-правових актів у сфері захисту рівних прав і свобод людини і громадянина, додержання принципу недискримінації,

запобігання та протидії домашньому насильству і торгівлі людьми; представлення результатів досліджень у сфері захисту рівних прав і свобод людини і громадянина, дотримання принципу недискримінації, запобігання та протидії домашньому насильству і торгівлі людьми [115]. До складу Експертної ради, серед інших, увійшли представники і представниці громадських організацій, які займаються проблемами ЛГБТ+ спільноти. Для прикладу, до складу ради увійшла виконавча директорка громадської організації «Gender Stream», Ольга Полякова. Це надасть можливість впливати на прийняття рішень та політичний контекст в Україні, аби потреби та виклики ЛГБТ+ спільноти були враховані на державному рівні, передусім це стосується базового права на безпеку та захист від дискримінації [116].

Ще одним прикладом сприяння у реалізації прав і свобод ЛГБТ+ спільноти можна навести норму ст. 51 Основ законодавства України про охорону здоров'я, адже зміна (корекція) статевої належності здійснюється на прохання пацієнта відповідно до медико-біологічних і соціально-психологічних показань, які встановлюються центральним органом виконавчої влади, що забезпечує формування державної політики у сфері охорони здоров'я. Зазначена зміна (корекція) відбувається шляхом медичного втручання в закладах охорони здоров'я, а особі, якій було здійснено зміну статевої належності, видається медичне свідоцтво, на підставі якого надалі вирішується питання про відповідні зміни в її правовому статусі [54, с. 176].

Сюди ж можна віднести неформальну підтримку на рівні органів публічної влади. Приміром, щороку у червні місяці в усьому світі проводять місяць присвячений правам ЛГБТ+ спільноти. Протягом так званого «Pride Month – Місяцю Гордості», у різних країнах світу проходять марші рівності на підтримку ЛГБТ+ спільноти, які привертають увагу до обмеження прав і свобод таких осіб. У зв'язку з триваючою дією воєнного стану, українська ЛГБТ+ спільнота не змогла провести традиційний марш, але тема рівності не ігнорується в Україні. Так, у соціальних мережах триває віртуальний прайд, де небайдужі громадяни, бізнес, владні інституції та медіа демонструють свою

солідарність до проблем ЛГБТ+ осіб: змінюють логотипи на райдужні кольори, створюють дописи та звернення на підтримку. Зокрема, Міністерство культури та інформаційної політики підкреслило, що «рівність – одна з ключових засад свободи». Також допис на підтримку ЛГБТ+ спільноти був опублікований Міністерством закордонних справ України [117].

Другою складовою є охорона прав і свобод. Сюди можна віднести наявність відповідної юридичної бази, а також діяльність правоохоронних органів. На рівні законодавства найважливішим актом слід вважати Закон України «Про засади запобігання та протидії дискримінації в Україні» від 06.09.2012 № 5207-VI, яким було визначено організаційно-правові засади запобігання та протидії дискримінації з метою забезпечення рівних можливостей щодо реалізації прав і свобод людини та громадянина [46]. Попри те, що у тексті зазначеного закону СОГІ не були виокремлені як захищені ознаки, сам по собі антидискримінаційний документ став своєрідною точкою відліку у питанні захисту прав і свобод ЛГБТ+ осіб.

З іншого боку можна навести охоронні норми, розміщені у кодексах і законах. Приміром, ст. 161 Кримінального кодексу України передбачає відповідальність за порушення рівноправності громадян залежно від їх расової, національної, регіональної належності, релігійних переконань, інвалідності та за іншими ознаками [42]. Б. О. Логвиненко та Н. В. Уварова відмічають, що тенденції законопроектної діяльності передбачають декриміналізацію відповідальності за ст. 161 Кримінального кодексу України. Це має одночасно посилити ефективність правозастосування та спростити механізм притягнення правопорушників до юридичної відповідальності у справах про дискримінацію [118, с. 92].

Стосовно діяльності органів влади, справедливим є твердження про те, що особа може обрати орган публічної влади залежно від сфери, де вона зазнала дискримінації або порушеного права. У більшості випадків такі органи уповноважені на застосування санкцій та вжиття інших заходів до порушників законодавства. Серед ключових суб'єктів тут можна назвати Уповноваженого

Верховної Ради України з прав людини, Національну поліцію України, органи прокуратури, Державне бюро розслідувань тощо [119].

Третя складова передбачає захист прав і свобод. Зауважимо, що такий захист може бути як судовим так і позасудовим. Позасудовий захист може бути реалізований через засоби адміністративно-правового забезпечення прав і свобод ЛГБТ+ спільноти, що здійснюються уповноваженими суб'єктами.

Що стосується судового захисту, то важливо вказати як на національну систему судочинства, так і на міжнародні інституції, такі як Європейський Суд з прав людини (далі – ЄСПЛ).

З цього приводу В. С. Гербут зазначає про певну невідповідність вітчизняної судової практики у частині права на СОГІ міжнародним стандартам, встановленим прецедентним правом ЄСПЛ. Ми цілком поділяємо її висновок про те, що на рівні національного судочинства проблематика прав гендерних меншин практично не виступає причиною судового спору; право на свободу сексуальної орієнтації не передбачає ніяких правомочностей, що витікають із права на сімейне життя; традиційні сімейні цінності, інтерес дитини та суспільна мораль у деяких судових рішеннях виступають як аргумент для обмеження права на свободу СОГІ. Таким чином, судово-практична діяльність українських інстанцій загальної юрисдикції у своїх рішеннях часто суперечить позиціям ЄСПЛ, а у випадку посилань на них використовує застарілі рішення, позиції за якими були змінені Судом у наступних аналогічних тлумаченнях [25, с. 228-229].

Таким чином, адміністративно-правове забезпечення прав і свобод ЛГБТ+ спільноти в Україні сьогодні не можна розглядати як неподільне поняття. Стан і повнота забезпечення окремих прав і свобод істотно відрізняється від інших, що породжує загальну нестабільність правового статусу таких осіб. Також, говорячи про створення умов для реалізації прав і свобод ЛГБТ+ спільноти варто зважати на рівність і недискримінацію у сприянні, охороні та захисті відповідних прав і свобод для кожної особи.

2.2 Основні суб'єкти адміністративно-правового забезпечення прав і свобод ЛГБТ+ спільноти в Україні

Ведучі мову про забезпечення прав і свобод ЛГБТ+ спільноти в Україні не можна оминати увагою суб'єктів до повноважень яких належить відповідна діяльність. Тут слушно згадати про статтю 3 Конституції України, якою закріплено, що «утвердження і забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави» [39]. Відповідно, держава через утворені нею органи зобов'язана забезпечувати права і свободи кожної людини.

Говорячи про суб'єктів адміністративно-правового забезпечення прав і свобод людини слід розпочати із визначення поняття та проведення класифікації таких суб'єктів.

Загалом, у теорії адміністративного права під суб'єктом прийнято розуміти відокремленого учасника адміністративно-правових відносин, здатного своїми діями реалізовувати права та виконувати обов'язки.

Справедливим є твердження, що для адміністративного права характерною є велика кількість суб'єктів з різними повноваженнями, структурою та правовими характеристиками. Цим зумовлене існування різних варіантів класифікації. Суб'єктів адміністративного права можна поділити на: державні організації (їх представники) та недержавні організації (їх представники); суб'єкти колективні та індивідуальні; фізичні, юридичні особи та колективні суб'єкти без статусу юридичної особи тощо [120, с. 114].

До суб'єктів публічної адміністрації відносять: 1) органи виконавчої влади; 2) суб'єкти місцевого самоврядування; 3) суб'єкти делегованих повноважень (громадські об'єднання в забезпеченні публічного інтересу та інші суб'єкти під час здійснення делегованих законодавством виконавчих функцій). Крім основних, для яких публічне адміністрування є головним видом діяльності, існують й інші суб'єкти публічного адміністрування, зокрема: Президент України – щодо внесення до Верховної Ради України (далі – ВРУ) відповідних подань; зупинки дії актів Кабінету Міністрів України (далі

– КМУ) з мотивів невідповідності Конституції; ухвалення рішення про прийняття до громадянства України та припинення громадянства України, про надання притулку в Україні. Також, судді на адміністративних посадах та апарат суду – під час надання адміністративних послуг у системі судоустрою та здійснення прийому громадян [121, с. 16].

Наприклад, щодо забезпечення прав пацієнта Ю. А. Козаченко зазначає, що в Україні діють різноманітні суб'єкти. Авторка виділяє повноваження у таких суб'єктів, як: ВРУ, Президента України, КМУ, Міністерства охорони здоров'я України, інших центральних органів виконавчої влади, місцевих органів виконавчої влади, Уповноваженого ВРУ з прав людини, органів місцевого самоврядування (далі – ОМС), Національної академії медичних наук України, закладів охорони здоров'я, громадських правозахисних організацій [122, с. 12].

У свою чергу, А. А. Радчук зазначає, що суб'єкт публічної адміністрації є суб'єктом, що має повноваження у сфері влади та здійснює різноманітні адміністративні функції. Це можуть бути орган або посадова особа, які виконують роль у владних структурах та надають адміністративні послуги або виконавчо-розпорядчу діяльність. Головними суб'єктами публічної адміністрації є органи виконавчої влади та органи місцевого самоврядування (далі – ОМС), для яких адміністрування громадських справ є основною сферою діяльності [123, с. 429].

Крім цього, виходячи із того, що СОГІ належить до захищених ознак, цілком прийнятним буде висвітлення суб'єктів, наділених повноваженнями щодо запобігання та протидії дискримінації. До таких суб'єктів належать: а) Верховна Рада України; б) Уповноважений Верховної Ради України з прав людини; в) Кабінет Міністрів України; г) інші державні органи, органи влади Автономної Республіки Крим, ОМС; ґ) громадські організації, фізичні та юридичні особи [118, с. 53].

Отже, говорячи про адміністративно-правове забезпечення прав і свобод ЛГБТ+ спільноти в Україні потрібно виходити із наступного: а) такими

суб'єктами виступають органи публічної адміністрації; б) суб'єктів можна поділити на загальні та спеціальні виходячи із характеру їхніх повноважень; в) в Україні відсутній спеціальний суб'єкт щодо забезпечення прав і свобод ЛГБТ+ спільноти.

Розглянемо суб'єктів адміністративно-правового забезпечення прав і свобод ЛГБТ+ осіб в Україні більш детально, ставлячи за критерій класифікації обсяг їх публічних повноважень у досліджуваному питанні.

Насамперед, слід зазначити про Верховну Раду України, Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини, парламентські комітети та тимчасові слідчі комісії.

Проводячи характеристику того чи іншого суб'єкта потрібно вести мову про такі складові його діяльності, як компетенція, завдання, функції та повноваження. Так, базовою теоретичною категорією адміністративного права, що дозволяє повно та всебічно схарактеризувати конкретний суб'єкт публічного адміністрування є його компетенція. До складників компетенції відносять мету і завдання, адміністративні повноваження, зокрема, функції суб'єкта публічного адміністрування тощо [124, с. 80].

Досліджуючи сутність компетенції державного органу, А. О. Ткаченко зазначає, що компетенція характеризується сукупністю закріплених юридично прав і обов'язків (повноважень) органів влади (органів державної влади та органів місцевого самоврядування), їхніх посадових осіб з приводу вимоги певної поведінки від фізичних і юридичних осіб та предметів відання, закріплених Конституцією України, законами України та підзаконними нормативними актами (компетенційними законодавчими актами) [125, с. 196].

О. Д. Крупчан додає, що повноваження органів виконавчої влади є стрижнем для визначення їхньої компетенції, оскільки вони діють від імені держави, виконують її функції і наділяються державою певними повноваженнями для виконання цих функцій з правом делегування повноважень або без такого [126, с. 57].

Отже, аналіз діяльності ВРУ слід проводити з огляду на сутність наведених вище адміністративно-правових категорій.

Спираючись на закріплені статтею 85 Конституції України повноваження ВРУ [39] можна стверджувати, що цей орган є органом загальної компетенції, що обумовлено не тільки її конституційно закріпленим правовим статусом, а й широтою напрямків її діяльності. Основні напрямки діяльності ВРУ представлені її функціями, кожна з яких має власні особливості. На парламентському освітньому порталі до основних віднесено законодавчу, установчу, представницьку та контрольну функції [127]. Поряд із цим у наукових колах виділяють політичну, економічну, соціальну, оборонну та інші функції.

Серед інших, пріоритетною є законодавча функція, але проведений нами аналіз законодавства у підрозділі 1.2. дослідження свідчить про відсутність нормативно-правових актів, спрямованих безпосередньо на вирішення проблем ЛГБТ+ спільноти в Україні.

Вагому роль у формуванні державної політики щодо прав і свобод ЛГБТ+ спільноти належить Комітету ВРУ з питань прав людини, деокупації та реінтеграції тимчасово окупованих територій України, національних меншин і міжнаціональних відносин. Хоча безпосередньо такий напрямок не виокремлюється, окремі аспекти забезпечення прав ЛГБТ+ осіб, насамперед стосовно їх недискримінації, можна прослідкувати. Відповідно до витягу з Додатку до Постанови ВРУ № 19-ІХ від 29.08.2019 [128], до предмету відання цього комітету належить:

- додержання прав і свобод людини і громадянина;
- запровадження європейських стандартів захисту прав і основоположних свобод людини в національне законодавство;
- діяльність Уповноваженого ВРУ з прав людини;
- громадянство, статус іноземців та осіб без громадянства;

- законодавче забезпечення збирання і використання персональних даних про особу (крім захисту інформації та персональних даних в інформаційно-телекомунікаційних системах);
- етнонаціональна політика, міжнаціональні відносини та права корінних народів і національних меншин в Україні;
- імміграція, біженці та особи, які потребують додаткового або тимчасового захисту;
- законодавче забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків;
- співробітництво з Радою Європи (РЄ), Організацією з безпеки і співробітництва в Європі (ОБСЄ) у сфері додержання (захисту) прав людини, національних меншин і міжнаціональних відносин;
- співробітництво з Управлінням Верховного комісара ООН у справах біженців, Міжнародною організацією з міграції, Радою ООН з прав людини відповідно до статутних завдань зазначених організацій, що збігаються з компетенцією Комітету;
- політика з питань тимчасово окупованих територій України;
- реінтеграція населення, що проживає на тимчасово окупованих територіях України;
- реалізація прав і свобод внутрішньо переміщених осіб та створення умов для добровільного повернення таких осіб до покинутого місця проживання;
- відновлення та розвиток деокупованих територій України;
- захист прав і свобод осіб, які порушено внаслідок тимчасової окупації частини території України або втрати контролю над її частиною;
- реалізація прав і свобод громадян України, які проживають на тимчасово окупованих територіях України [129].

З одного боку слушною тут є думка С. А. Косінова відносно того, що прямим наслідком надмірної чисельності комітетів ВРУ є розсіювання їхніх контрольних повноважень відносно профільних міністерств та інших органів [130, с. 11]. Але з іншого погляду, оптимізація відання комітетів

вбачається цілком адекватним і правильним рішенням через динаміку відносин, що потребують належного правового забезпечення. Так само напрямок забезпечення прав і свобод ЛГБТ+ потребує свого закріплення.

Переходячи до парламентського контролю потрібно вказати на те, що він може здійснюватись ВРУ як безпосередньо, так і опосередковано (через відповідний комітет, Уповноваженого з прав людини або тимчасову слідчу комісію). Приміром, комітетом здійснюється аналіз законопроектів, підготовка та подання відповідних висновків та рекомендацій на розгляд ВРУ.

І. К. Залюбовська справедливо називає головним завданням парламентського контролю вжиття реальних та дієвих заходів на підставі виявлених недоліків та порушень щодо їх усунення, з'ясування причин та запобігання у майбутньому шляхом надання відповідних зауважень та, за необхідності, внесення змін і доповнень до чинного законодавства, розробку заходів щодо нейтралізації виявлених порушень [131, с. 11].

Дійсно, парламентський контроль не дозволяє безпосередньо вплинути на проблему, а вказує на неї, дозволяє знайти певні прогалини, хоча не завжди передбачає вирішення проблеми у підсумку. Це певною мірою суперечить природі контролю як засобу забезпечення законності і дисципліни. Тобто, мета парламентського контролю має полягати не лише у констатації проблем із забезпеченням прав і свобод ЛГБТ+ осіб в Україні, а й у посиленні ефективності захисту прав відповідних категорій осіб через відповідні правові інструменти та організаційні зміни.

Отже, говорячи про функцію парламентського контролю варто визнати її рекомендаційну спрямованість та фактичну нездатність до впливу на виправлення поточної ситуації із незадовільним станом забезпечення прав і свобод ЛГБТ+ спільноти в Україні у цілому та недискримінації таких осіб зокрема.

Сюди ж потрібно включити законопроектну діяльність. Зазначена функція реалізується доволі активно, проте часто не спричиняє реальних змін до чинного законодавства. Наприклад, до такої діяльності можна віднести,

Проект Закону про внесення змін до деяких законодавчих актів України (щодо гармонізації законодавства у сфері запобігання та протидії дискримінації із правом Європейського Союзу) № 0931 від 29.08.2019 [132] або Проект Закону про інститут реєстрованих партнерств № 9103 від 13.03.2023 [133]. На жаль, переважна більшість таких ініціатив залишилася на стадії проектів.

З цим напрямком також тісно пов'язані парламентські слухання, утім вести мову про їхню результативність у контексті предмета дослідження також складно. Зокрема, аналізуючи парламентські слухання «Запобігання та протидія дискримінації жінок з вразливих соціальних груп», Л. Ганжа вказує, що лише одна дискримінована група не тільки не була допущена до слова, а й не була названа – це ЛГБТ. Авторка резюмує, що говорячи про дискримінацію в українському парламенті поняття «гендер» згадується без ЛГБТ, які залишилися дискримінованою групою навіть на слуханнях про дискриміновані групи – тими, кого не можна називати [134].

Представницька функція ВРУ стосується народного представництва, здійснюваного цим органом. Так, закони, що приймаються ВРУ, мають відображати публічний інтерес, ґрунтуватися на потребах суспільства й регулювати найвагоміші аспекти життєдіяльності.

З цього приводу, Я. М. Назаренко відмічає, що сутність цієї функції визначається тим, що парламент України здійснює функції народу України від його імені, реалізує народовладдя, а змістом цієї функції є виявлення, узагальнення, узгодження, формування, реалізація й захист інтересів Українського народу [135, с. 159].

Таким чином, аналіз основних функцій ВРУ дозволяє зробити висновок про пріоритетну роль законотворчої функції як ключового напрямку діяльності парламенту. Саме завдяки розробці й подальшому прийняттю нормативно-правових актів можна вести мову про формування державної політики, зокрема й щодо забезпечення прав і свобод ЛГБТ+ осіб в Україні.

Не менш важливо вказати на діяльність Уповноваженого ВРУ з прав людини (далі – Уповноважений). Адміністративно-правовий статус цього

суб'єкта визначений Конституцією України [39], Законом України «Про Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини» [136] та іншими нормативно-правовими актами.

Зокрема, ст. 101 Конституції України закріплено, що парламентський контроль за додержанням конституційних прав і свобод людини і громадянина здійснює Уповноважений Верховної Ради України з прав людини, а ч. 3 ст. 55 визначає право кожного звертатися за захистом своїх прав до Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини [39].

Те, що можливість звернення до Уповноваженого закріплена на конституційному рівні, слід вважати додатковим наголосом на важливості його статусу – провідника між людиною та державою. У цьому аспекті наводить цікаву думку Б. І. Стахура зазначаючи, що інститут Уповноваженого є радше політичним, а не правоохоронним. Вчений пов'язує це з тим, що головним завданням Уповноваженого є захист прав і свобод людини у випадках, коли інші державні органи виявляють неспроможність це зробити, оскільки причиною таких порушень стала недосконалість самих законів [137, с. 68].

Попри те, що Конституція називає Уповноваженого суб'єктом здійснення парламентського контролю, омбудсман виступає порівняно самостійним суб'єктом. Про це свідчить ст. 4 Закону України «Про Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини», де зазначено, що він: «... здійснює свою діяльність незалежно від інших державних органів та посадових осіб» [136].

До позитивних заходів, що реалізуються Уповноваженим варто віднести правопросвітницьку функцію. Приміром, це стосується інформаційної підтримки Міжнародного дня протидії гомофобії, трансфобії та біфобії, який відзначається щорічно 17 травня. У дописі, Уповноважений вказує про отримання впродовж п'яти місяців 2024 року 11 повідомлень про порушення рівноправності громадян за ознаками СОГІ. Ще на 4 випадки Уповноважений

відреагував за результатами моніторингу медіа та інших відкритих джерел [138].

Функція взаємодії Уповноваженого представлена не тільки державним сектором: поліцією, прокуратурою, КМУ тощо. Внаслідок невизначеності адміністративно-правового статусу ЛГБТ+ спільноти та відсутності спеціально утворених інституцій із захисту таких осіб, вагому роль переймає на себе недержавний сектор, насамперед, громадські об'єднання. Так, допис на офіційному сайті Уповноваженого від 14.05.2022 «В Україні працюють шелтери для ЛГБТІК-людей» супроводжували гіперпосилання про види допомоги та контактних осіб для допомоги ЛГБТ+ спільноті в умовах воєнного стану [139]. Завдяки сприяння ГО «Інсайт» для ЛГБТ+ спільноти були доступні наступні види допомоги: а) тимчасова релокація; б) гормони для осіб, які здійснили зміну (корекцію) статевої належності; в) гуманітарна допомога для ЛГБТ+ осіб по всій Україні; г) психологічні консультації для ЛГБТ+ осіб; ґ) проживання у шелтерах (Львів, Чернівці); д) юридичні консультації для ЛГБТ+ осіб; е) контакти для зв'язку у соціальних мережах.

З іншого боку, можна вказати про несистемне висвітлення проблем ЛГБТ+ спільноти у звітних документах Уповноваженого. Наприклад, це стосується відсутності уваги до прав і свобод ЛГБТ+ осіб попри очевидні факти їх порушень у Спеціальній доповіді Уповноваженого «Про стан справ щодо недопущення в Україні катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження та покарання в 2023 році», підготовленої на виконання вимог статті 19-1 Закону України «Про Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини» та статті 23 Факультативного протоколу до Конвенції проти катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження та покарання [140]. Натомість, у Щорічній доповіді про стан дотримання та захисту прав і свобод людини і громадянина в Україні у 2023 році, підрозділ 1.3 Розділу 10 «Забезпечення рівних прав і свобод» має назву: «Захист від дискримінації за ознаками сексуальної орієнтації та гендерної ідентичності»

та присвячений відповідним проблемам громадян і громадянок в Україні та за її кордонами [141, с. 233].

Крім викладеного, потребує висвітлення діяльність Представника Уповноваженого з рівних прав і свобод, прав національних меншин, політичних та релігійних поглядів. Наприклад, 08.11.2023 у межах проєкту «Компетентні медіа – демократичне і толерантне суспільство» відбувся круглий стіл, у якому взяли участь представники влади, ради Європи, медіа та правозахисних організацій. Зокрема, під час заходу було презентовано підходи щодо запобігання в медіа дискримінації осіб за ознаками сексуальної орієнтації та гендерної ідентичності та спільно напрацьовані критерії щодо визначення ксенофобної за цими ознаками інформації, програми і практики Суспільного мовника щодо запобігання дискримінації, обговорено як медіа подавати інформацію, аби суспільство толерантно сприймало різні соціальні групи та презентовано позиції правозахисників [142].

З викладеного можна зробити висновок, що Уповноважений виступає важливим суб'єктом щодо охорони, захисту та відновлення порушених прав громадян загалом та ЛГБТ+ осіб зокрема. Водночас, Уповноважений позбавлений дієвих інструментів для здійснення такої діяльності, а переважним чином зосереджується на фіксації та висвітленні відповідних порушень. Натомість, відновлення порушеного права покладається безпосередньо на самих суб'єктів, що допустили порушення або ж на правоохоронні органи.

Враховуючи широту напрямків діяльності Уповноваженого, обумовлених багатоманітністю прав людини, очевидно стає доцільність диференціації його повноважень. В Україні ця проблема була вирішена шляхом запровадження штату представників Уповноваженого за напрямками (групами прав людини). У окремих зарубіжних державах для вирішення проблем щодо забезпечення окремих прав і свобод людини були запроваджені інститути спеціалізованих омбудсманів.

В. Б. Барчук та О. Ю. Іванов зазначають, що поширеними видами спеціалізованих омбудсманів сьогодні є такі: із захисту прав дітей (Норвегія, Фінляндія, ФРН, Австралія, Нова Зеландія, Ізраїль, Колумбія, Швеція, Данія, Ісландія); із захисту прав жінок (Швеція, Фінляндія, Норвегія, Литва), військові (ФРН, Нідерланди, Чехія); з прав національних та етнічних меншин (Угорщина, Фінляндія, Швеція); рівноправності чоловіків і жінок (Швеція, Фінляндія, Норвегія); інформаційні (Великобританія, Словенія, Сербія, Шотландія, Швеція, Норвегія, Нова Зеландія, Німеччина, Франція, Угорщина, Чехія), пенітенціарні (США, Канада, Великобританія) тощо [143].

У свою чергу Н. Назарук вдало відмічає, що країни Європи (Нідерланди, Норвегія, Швеція) та Сполучені Штати Америки, де захист прав людей гомосексуальної орієнтації є одним із ключових завдань держави, запровадили інституцію спеціалізованого омбудсмана для ЛГБТ+ спільноти. Практика цих держав показує, що діяльність такого органу є одним із дієвих механізмів захисту прав ЛГБТ+ осіб та контролю, спрямованого проти їх дискримінації. Спираючись на зарубіжний досвід авторка справедливо наголошує, що в Україні також було б доречним створення посади Уповноваженого із захисту прав ЛГБТ+ осіб. Такий спеціалізований омбудсман став би посадовою особою, яка здійснює діяльність незалежно від інших державних органів та є підзвітним ВРУ. Запровадження цього інституту має сприяти захисту прав і свобод, забезпеченню повноцінного життя ЛГБТ+ спільноти, закріпленню європейських цінностей та стандартів в Україні [144, с. 166].

Виходячи з викладеного, питання полягає не лише у розлогості повноважень вітчизняного Уповноваженого, а й у самих засадах функціонування цього інституту, який потребує посилення адміністративної (владної) складової для забезпечення реагування на звернення.

Аналізуючи доцільність запровадженні інституту омбудсмана з охорони здоров'я, Г. В. Муляр наводить його завдання [145, с. 19]. Спираючись на них, визначимо потенційні завдання Уповноваженого з прав ЛГБТ+ осіб та недискримінації:

1) сприяння реалізації державної політики, що спрямована на забезпечення рівності прав і свобод людини і громадянина від будь-яких проявів дискримінації;

2) здійснення заходів щодо додержання антидискримінаційного законодавства;

3) забезпечення доступу ЛГБТ+ осіб до публічних послуг та державних програм на рівні з іншими громадянами;

4) контроль за діяльністю правоохоронних органів у справах про порушення антидискримінаційного законодавства в цілому та за ознаками СОГІ зокрема;

5) сприяння виконанню Україною міжнародних зобов'язань щодо дотримання в Україні прав і свобод ЛГБТ+ осіб.

Для реалізації зазначених завдань, Уповноважений з прав і свобод ЛГБТ+ спільноти та недискримінації має бути наділений наступними повноваженнями:

1) розглядати скарги щодо будь-яких проявів дискримінації та перевіряти викладені у них факти;

2) отримувати від будь-яких осіб, медіа та правоохоронних органів інформацію про прояви дискримінації, зокрема з обмеженим доступом;

3) проводити збір та аналіз статистичних даних про випадки дискримінації;

4) безперешкодно відвідувати органи публічної влади всіх рівнів незалежно від форми власності;

5) представляти інтереси особи у суді тощо;

6) проводити за згодою залучених сторін процесу медіації з можливістю врегулювання конфлікту у позасудовому порядку.

Тимчасові слідчі комісії ВРУ також важливі у контексті дослідження. Нагадаємо, що відповідно до ч. 1 ст. 1 Закону України «Про тимчасові слідчі комісії і тимчасові спеціальні комісії Верховної Ради України» від 19.12.2019 № 400-IX, тимчасова слідча комісія Верховної Ради України (далі – слідча

комісія) – колегіальний тимчасовий орган ВРУ, що утворюється з числа народних депутатів України, завданням якого є здійснення парламентського контролю шляхом проведення розслідування з питань, що становлять суспільний інтерес [146].

Права та обов'язки слідчих комісій закріплені статтями 12 і 13 названого вище закону відповідно.

Так, до прав слідчої комісії віднесені наступні: 1) у порядку, визначеному законом, отримувати необхідну для своєї діяльності інформацію, документи, матеріали та інші відомості, що стосуються предмета розслідування, від органів державної влади, інших державних органів, органів місцевого самоврядування, їх посадових, службових осіб, підприємств, установ, організацій незалежно від форми власності та їх керівників (або посадових осіб, що виконують їх обов'язки). Інформація, що становить державну або іншу охоронювану законом таємницю, надається в порядку, встановленому законом; 2) ознайомлюватися з документами, які стосуються предмета розслідування, отримувати їх копії; 3) у разі необхідності вилучати потрібні для розслідування документи з числа наданих чи отримувати їх копії, а у випадках, коли щодо цих документів надійшли відповідні запити органів, які здійснюють кримінальне провадження, - їх копії; 4) запрошувати осіб, зазначених у ч. 1 ст. 19 цього Закону (посадові особи, службові особи органів державної влади, органів місцевого самоврядування, керівники або посадові особи, які виконують їх обов'язки підприємств, установ і організацій, громадських об'єднань та окремі громадяни), для отримання показань чи пояснень з питань, щодо яких проводиться розслідування слідчою комісією, заслуховувати їх на своєму засіданні, ставити їм запитання; 5) отримувати показання чи пояснення від осіб, зазначених у ч. 1 ст. 19 цього Закону, щодо обставин, які розслідуються, за винятком випадків, встановлених законом; 6) приймати рішення про залучення експертів та фахівців для роботи в слідчій комісії; 7) звертатися за допомогою до органів державної влади, інших державних органів, ОМС, їх посадових, службових осіб, керівників (або

посадових осіб, що виконують їх обов'язки) підприємств, установ, організацій, громадських об'єднань, які зобов'язані сприяти слідчій комісії при розслідуванні визначених ВРУ питань; 8) призначати необхідні експертизи та запрошувати на засідання слідчої комісії експертів; 9) залучати до участі в розслідуванні працівників органів прокуратури України, СБУ, МВС України, податкової за згодою їх керівників [146].

З цього приводу О.І. Зозуля наголошує, що утворення слідчих комісій з суспільно важливих питань дозволяє врахувати мінливість такого суспільного інтересу і об'єктивну неможливість його вичерпного правового визначення. Проте це не виключає зловживання правом утворювати тимчасові слідчі комісії в умовах відсутності усталеної парламентської практики, традицій і політичної культури [147, с. 94]. Відповідно, реалізація прав слідчими комісіями ВРУ має передбачати наявність «правових запобіжників» для неможливості зловживання наданими їм повноваженнями.

У свою чергу, до обов'язків слідчої комісії належать: 1) вести протоколи та стенограми засідань; 2) проводити збір інформації, показань, пояснень, документів і матеріалів, здійснювати їх дослідження; 3) вести у встановленому порядку облік вхідних і вихідних документів слідчої комісії; 4) на основі всебічного аналізу досліджених обставин готувати висновки і пропозиції для внесення їх на розгляд ВРУ та пропозиції щодо проектів актів ВРУ за результатами їх розгляду; 5) звітувати ВРУ про хід проведення та результати розслідування відповідно до терміну та завдань, визначених ВРУ; 6) передавати після завершення своєї роботи до відповідних структурних підрозділів Апарату ВРУ всі протоколи та стенограми засідань, а також інші матеріали слідчої комісії разом із висновками і пропозиціями. У разі направлення матеріалів слідчої комісії до Генеральної прокуратури України до відповідних структурних підрозділів Апарату ВРУ передаються їх посвідчені копії [146].

У контексті нашого дослідження представляє інтерес діяльність Тимчасової слідчої комісії ВРУ з питань розслідування фактів сексуального

насильства, вчинених внаслідок збройної агресії Російської Федерації проти України. Комісію створено відповідно до постанови ВРУ від 20.09.2022 № 2602-IX. Основними завданнями Тимчасової слідчої комісії визначено розслідування фактів сексуального насильства, вчинених внаслідок збройної агресії Російської Федерації проти України, а також ініціювання питання про притягнення осіб, винних у вчиненні сексуального насильства, до відповідальності, у тому числі щодо міжнародного розшуку таких осіб та здійснення співробітництва за принципом універсальної юрисдикції [148].

Так, за інформацією Громадської спілки «Українська Гельсінська спілка з прав людини», у 2021 році командування Збройних Сил України оперативно та ефективно відреагувало на два випадки гомофобного ставлення до військовослужбовців-геїв з боку інших солдат і молодших командирів. Однак в період відкритого збройного конфлікту залишається достатньо високим ризик застосування з боку окупаційних військ цілеспрямованого насильства до представників і представниць ЛГБТ+ спільноти. Такі особи можуть потребувати захисту через загрозу життю, безпеці чи власній свободі, побоювання застосування тортур, нелюдського або такого, що принижує гідність, поводження чи покарання або загальнопоширеного насильства в ситуаціях збройного конфлікту [149; 150, с. 37].

Підсумовуючи викладене, можна зробити висновок, що діяльність ВРУ у цілому та парламентських комітетів і слідчих комісій зокрема є надзвичайно важливою у питанні формування державної політики та потребує постійної трансформації у відповідності до потреб публічного інтересу та вимог часу. Погоджуючись із важливістю повноважень, покладених на ВРУ, потрібно зосередити увагу на органах виконавчої влади як основних суб'єктах реалізації державної політики у досліджуваній нами царині.

Президент України як суб'єкт забезпечення прав і свобод ЛГБТ+ осіб в Україні.

По-перше, слід вказати про те, що за ст. 102 Конституції України, Президент України є гарантом державного суверенітету, територіальної

цілісності України, додержання Конституції України, прав і свобод людини і громадянина [39].

Значний вплив має Президент України на формування державної політики у сфері охорони здоров'я в частині законотворення, про що згадувалося нами в попередньому підрозділі в контексті взаємодії Верховної Ради України з Президентом України.

Як суб'єкт наділений широкими адміністративними повноваженнями, Президент України уповноважений видавати укази і розпорядження на виконання Конституції та законів України, які є нормативно-правовими актами, обов'язковими до виконання.

Адміністративно-правовий статус Президента України має дуальний характер: по-перше, конституційні повноваження Президента України щодо гарантування державного суверенітету, територіальної цілісності України, дотримання Конституції, прав свобод людини та громадянина є вихідними положеннями для адміністративного права, які мають розвиватися та безпосередньо забезпечуватись органами виконавчої влади та місцевого самоврядування (їх посадовими особами). По-друге, окремі повноваження Президента України щодо формування органів виконавчої влади, контролю за їхньою діяльністю, забезпечення національної безпеки тощо, дають підстави віднести цей інститут до виконавчої влади [124, с. 90-91]. Поряд із цим повноваження Президента України у досліджуваному питанні можна поділити на ті, що здійснюються Президентом особисто і ті, що забезпечуються через діяльність функціонуючих при ньому інституцій – Офісу президента України, РНБО, уповноважених та уповноважених-радників.

Наприклад, у 2015 році Президентом України П. О. Порошенком було підписано Закон України, який забороняє дискримінацію у сфері праці за ознакою сексуальної орієнтації та гендерної ідентичності [151]. Відповідні зміни були внесені до КЗпП України.

Також, у спільній заяві щодо стратегічного партнерства України та Сполучених Штатів Америки від 01.09.2021 закріплено, що «За підтримки

США Україна продовжуватиме зміцнювати повагу до прав людини, громадянських та основних свобод, відповідно до міжнародних стандартів та зобов'язань, а також боротися з расизмом, ксенофобією, антисемітизмом та дискримінацією проти спільноти ЛГБТКІ+. Україна планує посилити відповідальність за насильство проти будь-якої особи незалежно від статі, раси, етнічної приналежності, релігії, сексуальної орієнтації чи політичних поглядів, у тому числі через законодавство. Україна та Сполучені Штати мають намір продовжувати притягати Росію до відповідальності за системні порушення, які тривають на територіях України, що контролюються або окуповані Росією, та домагатися звільнення політичних в'язнів і заручників, які утримуються на цих територіях» [152].

Водночас, можна стверджувати про фактичне самоусунення Президента України (В. О. Зеленський) від підтримки законопроекту № 9103 «Про інститут реєстрованих партнерств». Це прямо впливає із відповіді на петицію №22/185864-еп «За реєстровані партнерства для одностатевих і різностатевих пар, на підтримку законопроекту № 9103 «Про інститут реєстрованих партнерств» [153].

Таким чином, Президент України наділений владними повноваженнями щодо гарантування прав і свобод людини і громадянина в Україні, але відносно забезпечення прав і свобод ЛГБТ+ спільноти в Україні превалює декларативний а не змістовний компонент реалізації відповідних повноважень Президентом України. Більшість проблем ЛГБТ+ спільноти не знаходить вирішення у «реальній» підтримці з боку інституту Президента України.

Органи виконавчої влади як суб'єкти забезпечення прав і свобод ЛГБТ+ осіб в Україні. Враховуючи розмаїття прав і свобод, а також суб'єктів їхнього забезпечення, окреслити весь спектр органів виконавчої влади в Україні доволі складно. Відповідно до Конституції України, вищим органом виконавчої влади в Україні є Кабінет Міністрів України (далі – КМУ), адміністративно-правовий статус якого визначений Конституцією України. Так, відповідно до ст. 116 Конституції України, до повноважень КМУ віднесено зокрема: вжиття

заходів щодо забезпечення прав і свобод людини і громадянина; розробка і здійснення загальнодержавних програм, зокрема, соціального розвитку України; утворення, реорганізація та ліквідація відповідно до закону міністерств та інших центральних органів виконавчої влади та здійснення інших заходів, що можуть бути спрямовані на реалізацію політики у сфері охорони здоров'я [39].

Адміністративно-правовий статус КМУ деталізований у Законі України «Про Кабінет Міністрів України» від 27.02.2014 № 794-VII. Так, згідно п. 2) ч. 1 ст. 2 цього закону, до основних завдань КМУ віднесені вжиття заходів щодо забезпечення прав і свобод людини та громадянина, створення сприятливих умов для вільного і всебічного розвитку особистості [154].

На щорічному Діалозі з прав людини між Україною та ЄС, проведеному 26.04.2024, ЄС рекомендував Україні ухвалити законодавство, спрямоване на боротьбу зі злочинами на ґрунті ненависті та забезпечення рівності прав ЛГБТ+ спільноти та здійснити подальші кроки для приведення законодавства і політики у відповідність до Конвенції ООН про права осіб з інвалідністю. Україну закликали продовжити реформування системи захисту дітей з метою приведення її у відповідність до законодавства ЄС [155].

Головним суб'єктом реалізації зазначених прагнень виступає КМУ, проте його реальна роль у забезпеченні прав і свобод ЛГБТ+ осіб в Україні є недостатньою. На наше переконання, вихідними причинами такої ситуації є те, що ініціативою тут наділена ВРУ – від якої залежить формування державної політики. А вже реалізація такої політики покладена на КМУ та центральні органи виконавчої влади.

Крім викладеного, можна вказати на повноваження КМУ щодо запобігання та протидії дискримінації, що закріплені ст. 11 Закону України «Про засади запобігання та протидії дискримінації в Україні» від 06.09.2012 № 5207-VI [46]. Так, КМУ: забезпечує проведення єдиної державної політики, спрямованої на дотримання принципу недискримінації в усіх сферах життя суспільства; спрямовує та координує роботу міністерств, інших центральних і

місцевих органів виконавчої влади із забезпечення запобігання та протидії дискримінації; враховує принцип недискримінації під час прийняття нормативно-правових актів; затверджує порядок проведення органами виконавчої влади антидискримінаційної експертизи проєктів нормативно-правових актів; здійснює інші повноваження у сфері запобігання та протидії дискримінації, передбачені законом [118, с. 64].

Отже, КМУ виконує важливу роль – спрямовує та координує діяльність органів виконавчої влади, слідкує за виконанням законів України та інших нормативно-правових актів, що є обов’язковими для виконання, контролює дотримання у процесі реалізації прав та свобод людини і громадянина, тощо. Але при цьому зазначений орган залишається суб’єктом виконавчо-розпорядчої діяльності, здійснюючи забезпечення втілення законодавчих положень у практичну площину.

Серед органів центральних виконавчої влади, доволі складно виокремити ті, які функціонують безпосередньо для забезпечення прав і свобод ЛГБТ+ спільноти в Україні. Але діяльність тих чи інших органів виконавчої влади може бути більшою або меншою мірою пов’язана з проблемами таких осіб.

Наприклад, що стосується забезпечення права на охорону здоров’я, таким суб’єктом виступає Міністерство охорони здоров’я України (далі – МОЗ України). Так, згідно ст. 49 Конституції України, кожен має право на охорону здоров’я, медичну допомогу та медичне страхування. Охорона здоров’я забезпечується державним фінансуванням відповідних соціально-економічних, медико-санітарних і оздоровчо-профілактичних програм. Держава створює умови для ефективного і доступного для всіх громадян медичного обслуговування. У державних і комунальних закладах охорони здоров’я медична допомога надається безоплатно; існуюча мережа таких закладів не може бути скорочена. Держава сприяє розвиткові лікувальних закладів усіх форм власності [39].

Однією зі складових реалізації права на охорону здоров'я є можливість проведення на прохання пацієнта відповідно до медико-біологічних і соціально-психологічних показань, які встановлюються центральним органом виконавчої влади, що забезпечує формування державної політики у сфері охорони здоров'я, шляхом медичного втручання в закладах охорони здоров'я зміну (корекцію) його статевої належності. Особі, якій було здійснено зміну статевої належності, видається медичне свідоцтво, на підставі якого надалі вирішується питання про відповідні зміни в її правовому статусі [54, с. 176].

Таким центральним органом у сфері охорони здоров'я виступає МОЗ України, що прямо закріплено п. 1 Положення про Міністерство охорони здоров'я України, затвердженим постановою Кабінету Міністрів України від 25.03.2015 № 267 [156].

У свою чергу, медико-біологічні та соціально-психологічні показання для зміни (корекції) статевої належності встановлені наказом МОЗ України від 05.10.2016 № 1041 [61]. Крім цього, тут варто вказати на наказ МОЗ України від 15.09.2016 № 972 «Про затвердження та впровадження медико-технологічних документів зі стандартизації медичної допомоги при гендерній дисфорії» [157].

З викладеного випливає, що МОЗ України наділений широкими повноваженнями для забезпечення права на охорону здоров'я. Вони стосуються як видання підзаконних нормативно-правових актів для врегулювання окремих складових цього права, так і практичної складової.

Водночас, у останній версії Міжнародної класифікації захворювань (МКХ-11 від 18 червня 2019 року) трансгендерність використовується для опису людей, чия гендерна ідентичність відрізняється від статі, зафіксованої при народженні. Натомість у МКХ-10, трансгендерність розглядалася як розлад гендерної ідентичності. Ця тема була частиною розділу про поведінкові розлади. У країн-членів ВООЗ є час до 2022 року, аби привести власні правила у сфері охорони здоров'я у відповідність до МКХ-11 [158], але Україна досі не запровадила необхідних змін у законодавство.

Це свідчить про те, що уповноважений суб'єкт – МОЗ України докладає недостатньо зусиль для того, щоб забезпечити відповідні права ЛГБТ+ спільноти в Україні.

Примітним є те, що в умовах воєнного стану законодавство фактично забороняє виїзд для громадян, які мають чоловічі документи. Однак, за оцінками громадської організації «Інсайт», до 70 % запитів на допомогу з виїздом за межі України надходило саме від геїв і трансгендерних людей. Водночас у випадку трансгендерних жінок, відмова їм у перетині кордону, на думку координаторки трансгендерного напрямку ГО «Інсайт» І. Ірискіної, є дискримінаційною, оскільки означає також відмову в ставленні до них як до решти жінок. Спрощення процедури юридичного визнання гендеру так, щоб воно було швидшим і доступнішим, могло б певною мірою розв'язати цю проблему [159].

Отже, характеризуючи органи виконавчої влади як суб'єктів забезпечення реалізації прав і свобод ЛГБТ+ спільноти, потрібно виходити із двох тверджень: по-перше, наявності достатнього правового інструментарію для впровадження якісних змін у реалізації державної політики щодо таких осіб; по-друге, щодо недостатньої консолідації зусиль для і врегулювання проблемних питань із забезпеченням прав і свобод ЛГБТ+ спільноти в межах наданих повноважень на підзаконному рівні.

Роль судових і правоохоронних органів у забезпеченні реалізації прав і свобод ЛГБТ+ осіб в Україні. Загалом, реалізація прав і свобод ЛГБТ+ спільнотою в Україні здійснюється за ініціативою таких осіб. Водночас, непоодинокими є випадки, які супроводжуються порушеннями відповідних прав і свобод, що обумовлює необхідність їх захисту. Зазначений захист покладається на спеціально утворених державою суб'єктів – правоохоронні та судові органи.

Говорячи про роль судових і правоохоронних органів у забезпеченні реалізації прав і свобод ЛГБТ+ осіб в Україні, слід звернутися до засобів

адміністративно-правового забезпечення, але цей аспект їхньої діяльності буде розкритий у наступному підрозділі дослідження.

Тут Б. І. Стахура слушно відмічає, що діяльність судових і правоохоронних органів характеризується наявністю певного механізму, структура якого включає два аспекти: по-перше, діяльність таких органів зі здійснення своїх функцій, компетенції, повноважень, прав і обов'язків з метою створення оптимальних умов для реалізації, охорони, захисту та відтворення прав, свобод і обов'язків; по-друге, результати такої діяльності, що виражається в фактичному втіленні прав, свобод та обов'язків людини і громадянина [137, с. 103].

Отже, на судові і правоохоронні органи покладається обов'язок усунення перешкод для реалізації прав і свобод ЛГБТ+ особами, їхній захист від порушень та відновлення таких прав і свобод через притягнення до відповідальності винних осіб. Тут потрібно вести мову про судові та позасудові (адміністративні) механізми захисту прав і свобод.

Розглядаючи судову форму захисту прав і свобод ЛГБТ+ осіб в Україні, слід вести мову про те, що ст. 55 Конституції України гарантовано право кожного на оскарження в суді рішень, дій чи бездіяльності органів державної влади, ОМС, посадових і службових осіб. Зазначене право може бути реалізоване шляхом звернення із конституційною скаргою до Конституційного Суду України з підстав, установлених Конституцією, та у порядку, визначеному законом. Окрім цього, після використання всіх національних засобів юридичного захисту кожен може звернутися за захистом своїх прав і свобод до відповідних міжнародних судових установ чи до відповідних органів міжнародних організацій, членом або учасником яких є Україна [39]. Таким чином, судовий захист прав і свобод ЛГБТ+ спільноти в Україні здійснюється судами загальної юрисдикції, Конституційним Судом України, Вищим антикорупційним судом та Європейським судом з прав людини (далі – ЄСПЛ).

Судова практика у справах, що стосуються захисту прав і свобод ЛГБТ+ осіб у порядку цивільного, адміністративного або кримінального судочинства є доволі неоднозначною. Можна виділити як позитивно вирішені справи, наприклад, № 320/5975/18 від 15.07.2019 (щодо підбурювання до дискримінації (прямої та непрямой) за ознакою сексуальної орієнтації, та утисками) [160], так і негативно, приміром у справі прави № 752/8790/15-ц від 07.10.2015 (про визнання дій неправомірними, встановлення факту наявності дискримінації за ознакою сексуальної орієнтації та відшкодування моральної шкоди) [161].

Що стосується діяльності правоохоронних органів, ситуація із забезпеченням прав і свобод ЛГБТ+ осіб в Україні не є набагато кращою. Так, у публікації «Війна та цивільні партнерства. Становище ЛГБТК в Україні у 2023 році», підготовленій Центром «Наш світ» вказано, що у 22 випадках була відзначена взаємодія потерпілих з правоохоронними органами (виклик поліції, подання заяв про правопорушення, проведення слідчих дій тощо). У 10 з таких випадків були зафіксовані порушення з боку представників поліції. Зазначені випадки стосуються: ефективних засобів правового захисту (неналежне виконання функцій по захисту прав, відмова у захисті прав) – 7; рівності та недискримінації (упереджене ставлення) – 4; свободи та особистої недоторканості (порушення процесуальних норм, перевищення влади і службових повноважень, образи, приниження людської гідності, погрози, фізичне насильство) – 3; поваги до приватного життя (втручання в особисте життя, незаконне збирання, розголошення або погроза розголошення конфіденційної інформації) – 3; катування або нелюдського поводження – 1. Загалом, більшість випадків порушень з боку правоохоронців стосуються неналежного виконання своїх функцій щодо захисту прав і відмови в захисті [109, с. 32-33].

Не буде перебільшенням ствердження, що внаслідок недостатньої обізнаності про проблеми ЛГБТ+ спільноти в Україні, відсутності законодавчого закріплення СОГІ як захищених ознак та неоднозначного

ставлення суспільства до таких осіб, діяльність судових і правоохоронних органів часто є упередженою, або такою, що ставить на перший план не об'єктивне вирішення справи, а якомога скоріше її закриття. Саме цим можна пояснити неоднозначність вітчизняної судової практики та різноманітні порушення з боку правоохоронних органів прав і свобод ЛГБТ+ осіб.

Враховуючи перераховані недоліки національного законодавства, що відбиваються на діяльності національних суб'єктів, знижуючи ефективність судового та позасудового захисту прав і свобод ЛГБТ+ спільноти в Україні, важливою гарантією виступає можливість звернення до міжнародних інституцій. Важливу роль серед таких суб'єктів відіграє ЄСПЛ.

Вельми цікавим тут є проведений С. Телешевим розгляд практики ЄСПЛ щодо захисту прав та інтересів ЛГБТ+ осіб. Фахівець наголошує, що ЄСПЛ розглядалася велика кількість справ, що стосувалися прав та свобод ЛГБТ+ осіб, причому ЄСПЛ окремо розглядає справи щодо сексуальної орієнтації, окремо щодо гендерної ідентичності. До розгляду фахівцем було відібрано три показових справи:

1) Справа «Сальгуйейро да Сільва Моута проти Португалії» (заява № 33290/96, Рішення від 21 грудня 1999 року), де заявник оскаржував факти необґрунтованого втручання в його право на повагу до приватного і сімейного життя, закріпленого у ст. 8 Конвенції та дискримінації всупереч ст. 14 Конвенції.

2) Справа «Y.Y. проти Туреччини» (заява № 14793/08, Рішення від 10 березня 2015 року), де суд зазначив, що можливість для транссексуалів пройти операцію зі зміни статі існує в багатьох державах-членах Ради Європи, як і юридичне визнання їхньої нової сексуальної ідентичності. У деяких державах юридичне визнання нової статі залежить від хірургічної зміни статі та/або репродуктивної неспроможності. У деяких державах безпліддя або стерильність оцінюються після медичної або хірургічної процедур зі зміни статі. Тому, позбавляючи заявника протягом багатьох років можливості

доступу до такої операції, держава таким чином порушила право заявника на повагу до його приватного життя.

3) Справа «Х. проти Польщі» (заява № 20741/10, Рішення від 16 вересня 2021 року), де ЄСПЛ установив, що посилення на гомосексуальність заявниці та її стосунки із Z. в ході першого етапу провадження стосовно чотирьох дітей переважали над іншими доводами суду. ЄСПЛ дійшов до висновку, що ті висновки експертів про гомосексуальність заявниці та перше рішення суду мали вирішальне значення для питання про опіку над молодшою дитиною. Вважалося, що як заявниця, так і її колишній чоловік мали аналогічні батьківські можливості, однак суди відмовилися змінити опіку над молодшою дитиною, виходячи з двох головних аргументів – переваг спільного проживання з братами та сестрами, і важливості ролі чоловіка у вихованні хлопчика. Відповідно Суд встановив порушення статті 14 Конвенції (заборона дискримінації) разом зі статтею 8 Конвенції (право на повагу до приватного і сімейного життя) [162].

Недержавні суб'єкти забезпечення прав і свобод ЛГБТ+ осіб в Україні.
Серед недержавних суб'єктів варто вказати на двох, що відіграють тут найважливішу роль – це ОМС та громадські об'єднання.

Не повертаючись до проблеми недоліків законодавства щодо забезпечення прав і свобод ЛГБТ+ спільноти в Україні, варто вказати на те, що поліпшення стану такого забезпечення можливе на місцях – виходячи з місцевих ініціатив та програм, або реалізації виборчого права.

Згідно ч. 1 ст. 2 місцеве самоврядування в Україні є гарантованим державою правом та реальною здатністю територіальної громади – жителів села чи добровільного об'єднання у сільську громаду жителів кількох сіл, селища, міста – самотійно або під відповідальність органів та посадових осіб місцевого самоврядування вирішувати питання місцевого значення в межах Конституції і законів України [163].

Варто погодитись із думкою експерта Правозахисного ЛГБТ-центру «Наш світ» А. Кравчука про те, що ЛГБТ+ спільнота поступово змінюється,

перестає бути маргінальною, закритою і починає взаємодіє з широким суспільством. ЛГБТ+ особи в Україні починають не боятися здійснювати камінгаут (публічне оприлюднення своєї сексуальності), а традиційне суспільство стає не так негативно налаштованим щодо таких осіб [164].

Важливо нагадати про те, що саме від ОМС залежить узгодження проведення масового заходу. А отже, ОМС як суб'єкти забезпечення прав і свобод ЛГБТ+ спільноти виконують важливу роль у забезпеченні конституційного права на мирні зібрання (стаття 39 Конституції України).

Авторка «Пам'ятки з безпеки публічних заходів для ЛГБТ+ активістів та союзників», Г. Литвинова, зазначає, що безпека є одним із головних питань для представників ЛГБТ+ спільноти, їхніх союзників і тих, хто працює у сфері захисту прав людини. Згідно з дослідженням декількох українських громадських організацій за 2020 рік, найризикованішим видом діяльності правозахисників та громадських активістів залишається захист прав ЛГБТ+ в Україні. Незважаючи на це в Україні має тенденцію до зростання кількість публічних заходів і мирних зібрань, присвячених правам ЛГБТ+ та рівності. Серед таких заходів найуспішнішими прикладами були Марші жінок, Марш рівності у Києві, масові правозахисні акції в Одесі та Харкові, а також різноманітні дискусії, кінопокази та воркшопи. Зазначені заходи зазвичай привертають значну увагу з боку громадськості та знаходять підтримку у великої кількості учасників [165, с. 3].

А. О. Храпська справедливо вказує на те, що головною проблемою, яка «гальмує» процеси реалізації передбаченого ст. 39 Конституції України права на свободу мирних зібрань, є відсутність спеціального закону, котрий би передбачив механізм реалізації та можливість обмеження конституційного права на мирні зібрання [166, с. 162].

Дійсно, обмеження у реалізації права на свободу мирних зібрань ЛГБТ+ спільнотою пов'язані з прогалинами у законодавстві, але тут також потрібно зважати на «закритість» проблем цієї дискримінованої групи.

У пілотному дослідженні «Безпека мирних зібрань на тему ЛГБТКІ+: проблеми комунікації між організаторами, поліцією та органами місцевого самоврядування» зазначено, що законні повноваження, які ОМС застосовують у зв'язку з проведенням мирних зібрань, загалом відносяться до категорій їх більш загальних повноважень, що не пов'язані виключно з мирними зібраннями. Зокрема, ОМС можуть взаємодіяти з поліцією, Службою безпеки України та іншими правоохоронними органами, Збройними Силами та іншими військовими формуваннями України, організувати медичну допомогу учасникам мирних зібрань, встановити біотуалети, керувати об'єктами транспорту, що перебувають у комунальній власності відповідних територіальних громад, затверджувати відповідні маршрути і графіки руху міського пасажирського транспорту, тощо. Отже, стає очевидним, що системне ігнорування працівниками ОМС комунікації з організаторами мирних зібрань, щодо проведення заходів з причини відсутності активностей в межах повноважень, все ж таки є безпідставним та незаконним [167, с. 12]. Тобто, значну роль тут можуть відігравати суб'єктивні упередження щодо ЛГБТ+ осіб посадових осіб місцевого самоврядування.

Важливе місце відведене діяльності місцевих та всеукраїнських громадських організацій, які займаються проблемами ЛГБТ+ осіб в Україні. Це нагадує тезу про те, що «порятунок тих, хто потопав, є справою тих, хто потопав». Саме завдяки активності таких недержавних суб'єктів стан справ із забезпеченням прав і свобод ЛГБТ+ осіб в Україні покращується.

До основних напрямків діяльності перерахованих у підрозділі суб'єктів належать: а) розробка та вдосконалення антидискримінаційного законодавства; б) створення ефективних механізмів забезпечення прав і свобод ЛГБТ+ осіб в діяльності органів публічної адміністрації; в) проведення інформаційних та роз'яснювальних кампаній щодо усунення упереджень відносно ЛГБТ+ осіб, а також підвищення рівня толерантності у суспільстві; г) забезпечення реалізації основних прав і свобод ЛГБТ+ осіб через надання послуг медичного, соціального, економічного та іншого характеру;

г) ефективне реагування на випадки порушення прав і свобод ЛГБТ+ осіб правоохоронними органами.

Підводячи підсумок, під суб'єктами адміністративно-правового забезпечення прав і свобод ЛГБТ+ спільноти в Україні слід розуміти органи публічної адміністрації, юридичних та фізичних осіб, на яких законодавством покладено повноваження щодо захисту, охорони, сприяння у реалізації та відновлення порушених прав і свобод ЛГБТ+ осіб в Україні.

2.3 Засоби адміністративно-правового забезпечення прав і свобод ЛГБТ+ спільноти в Україні

Розкриття змісту цього підрозділу дисертаційного дослідження слід розпочати з того, що Загальна декларація прав людини, прийнята і проголошена 10 грудня 1948 року у статті першій проголошує, що «Всі люди народжуються вільними і рівними у своїй гідності та правах. Вони наділені розумом і совістю і повинні діяти у відношенні один до одного в дусі братерства» [168]. У свою чергу, статтею 14 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (Європейська конвенція з прав людини) від 04.11.1950, передбачено заборону дискримінації. Так, «користування правами та свободами, визнаними в цій Конвенції, має бути забезпечене без дискримінації за будь-якою ознакою – статі, раси, кольору шкіри, мови, релігії, політичних чи інших переконань, національного чи соціального походження, належності до національних меншин, майнового стану, народження, або за іншою ознакою» [68].

Виходячи з положень фундаментальних міжнародних актів, обов'язком України є належне забезпечення прав, свобод та законних інтересів всіх без виключення членів суспільства. Також, потрібно визнати те, що саме право має виступати інструментом реалізації такого обов'язку. У відносинах між

державою та людиною, саме нормам адміністративного права відведено основну роль для практичного втілення доктрини людиноцентризму.

В. М. Левківська принагідно зазначає, що конкретний зміст поняття «адміністративно-правове забезпечення» великою мірою залежить від того, яким суб'єктом (суб'єктами) воно здійснюється, і вектор його спрямованості, тобто що є об'єктом чи конкретним предметом адміністративно-правового впливу [169, с. 83].

Так, Є. Ю. Соболев та О. В. Звенигородська пропонують розуміти під адміністративно-правовим забезпеченням визначену та регламентовану законодавством діяльність органів державної влади, щодо забезпечення оптимального механізму упорядкування, закріплення, реалізації, захисту та охорони суспільних відносин, зокрема, прав і свобод людини [170, с. 72].

Доволі цікаво адміністративно-правове забезпечення визначають Л. Чистоклетов та О. Хитра, називаючи його адміністративно-правовою основою впливу суб'єктів державно-владних повноважень на суспільні відносини у сфері публічного управління та їхню діяльність, спрямовану на формування, використання й удосконалення зазначеної основи з метою реалізації цілей адміністративного права [171, с. 178]. Ми не погоджуємось із такою «надмірно теоретичною» конструкцією, адже адміністративно-правове забезпечення має слугувати публічним та приватним інтересам щодо оптимізації суспільних відносин.

Досліджуючи адміністративно-правове забезпечення охорони здоров'я, В. І. Гресько визначає його як сукупність взаємопов'язаних елементів – об'єкт, суб'єкти, адміністративно-правові норми, адміністративно-правові відносини, гарантії, форми й методи такого забезпечення [172, с. 126].

У свою чергу І. М. Шопіна розглядає особливості адміністративно-правового забезпечення в умовах воєнного стану. Вчена визначає його як упорядкування системи адміністративно-правових відносин за допомогою широкого арсеналу адміністративно-правових засобів і процедур з метою підвищення рівня фізичної, психологічної та економічної захищеності людини

і громадянина під час бойових дій, забезпечення національної стійкості та створення передумов для свідомого і добровільного виконання громадянами України свого військового обов'язку [173, с. 553]. Дійсно, в особливий період характер та інтенсивність таких засобів змінюється, що стосується також і досліджуваної нами проблематики.

Зупинимось на дослідженні засобів забезпечення прав людини в Україні більш детально. Це дозволить нам виокремити й охарактеризувати засоби адміністративно-правового забезпечення прав ЛГБТ+ осіб.

Так, Р. Г. Авдюгін слушно вказує на те, що у вітчизняних наукових колах відсутня єдина дефініція поняття правових засобів. Між тим, правові засоби визнаються ним правовими явищами, за допомогою яких задовольняються інтереси суб'єктів права і забезпечується досягнення соціально корисних цілей [174, с. 149]. Л. В. Вакарюк так само веде мову про розмаїття думок про сутність правових засобів, пропонуючи розуміти під ними елементи правової дійсності, що виступають явищами-регуляторами і в системній взаємодії та у взаємозв'язку з іншими елементами системи соціального регулювання функціонують з метою виконання мети і завдань, що стоять на певному етапі розвитку суспільства і держави [175, с. 16].

У свою чергу, І. І. Павлюков називає правові засоби правовими явищами, що відображаються в інструментах (установленнях) та діяннях (технології), за допомогою яких задовольняються інтереси суб'єктів права, забезпечується досягнення соціально корисних цілей. Фахівець наголошує, що в якості правових засобів виступають норми та принципи права, правозастосовні акти, договори, юридичні факти, суб'єктивні права, юридичні обов'язки, заборони, пільги, акти реалізації прав тощо [176, с. 42].

Аналіз наведених позицій дає змогу переконатися у суперечливості підходів до розуміння правових засобів у вітчизняній теорії права. Отримавши уявлення про правові засоби загалом, потрібно перейти до розкриття адміністративно-правових засобів захисту прав людини, що співвідносяться із ними як загальне і часткове.

В. В. Толочко веде мову про те, що застосування адміністративно-правових засобів вирізняється демократичністю, спрямованістю на переконання населення в доцільності та справедливості заходів, що здійснюються державою, об'єктивною необхідністю запровадження та оптимального застосування тих чи інших загальнообов'язкових правил. Воно поєднується із широким використанням багатогранних, вироблених практикою засобів організаційної, масово-політичної та виховної роботи у трудових колективах і за місцем проживання громадян, з активним формуванням правосвідомості, нетерпимого ставлення до антисуспільних проявів. Адміністративно-правові засоби в комплексі вбачаються ним одним із ефективних структурних елементів охоронної діяльності органів держави, спрямованої на формування і розвиток суспільних відносин у різноманітних галузях [177, с. 236].

Г. О. Канцер відносить до адміністративно-правових засобів норми адміністративного права, адміністративно-правові відносини, акти тлумачення норм адміністративного права та акти реалізації адміністративно-правових норм [178, с. 213].

Досліджуючи адміністративно-правові засоби забезпечення прав і свобод осіб з інвалідністю, В. М. Кондратенко розуміє під ними сукупність універсальних і структурованих правових інструментів, розвинутих у міжнародних правових актах й Конституції України та закріплених в адміністративному законодавстві, функціонально спрямованих на досягнення належного стану втілення у життя правових можливостей цих людей на рівні з іншими громадянами країни, а також підтримання і розвитку доступного та недискримінаційного соціального середовища на загальнодержавному, регіональному та місцевому рівнях [179, с. 27]. Відмічаючи влучність такої дефініції, зауважимо про ототожнення автором правових засобів і правових інструментів, хоча так званий функціонал «інструментів» є ширшим.

В. В. Плиска називає адміністративно-правові засоби забезпечення прав і свобод громадян у сфері протидії і запобігання корупції специфічними

прийомами державного регулювання суспільних відносин, для яких характерна наявність припису, закріпленого на законодавчому рівні, та чітко визначеної мети – забезпечення прав і свобод громадян у сфері запобігання і протидії корупції [63, с. 9]. Тут слід звернути увагу на те, що зіставлення прийомів державного регулювання із правовими засобами значно звужує зміст останніх.

На переконання М. М. Швайки, такі адміністративно-правові засоби поширюються на сферу реалізації, охорони, захисту і розвитку суб'єктивних прав особи. При цьому обов'язковою умовою їхнього ефективного використання слугує наявність доволі розвинутого нормативно-правового підґрунтя, гармонізованого з правом ЄС, а також довготривала позитивна правозастосовна практика компетентних суб'єктів владних повноважень у сфері реалізації державного правозахисного механізму, всіх його передбачених структурних елементів [180, с. 238].

У сфері організації прокурорської діяльності Р. В. Мазурик влучно відмічає справедливість наукової думки про виключну значущість адміністративно-правових засобів як ефективних структурних елементів організації діяльності прокуратури України. Автор пов'язує це з тим, що застосування таких засобів перебуває у органічній взаємодії із забезпеченням належного порядку у публічній сфері [181, с. 79].

Доволі цікаво визначає адміністративно-правові засоби забезпечення прав фізичних осіб у податкових правовідносинах О. А. Куций, відносячи до них наступні: а) надання права самостійного нарахування сум податкових зобов'язань; б) право подачі скарги у випадках незгоди з сумами податкових зобов'язань, визначених податковим органом; в) право участі в процедурі розгляду скарг; г) право участі у компромісному вирішенні суми боргу в апеляційному розгляді скарги; ґ) право визначення черговості погашення зобов'язань на користь кредитів; д) обмежувальне право користування активами, що знаходяться у податковій заставі й інші [182, с. 14]. Наведений

підхід зводить адміністративно-правові засоби із окремими правами людини, що також не можна вважати доречним.

На противагу викладеному, вузький підхід до розуміння засобів адміністративно-правового забезпечення статусу біженця в Україні демонструє Д. Гурін, розуміючи під ними сукупність встановлених нормативно-правовими актами прийомів, за допомогою яких суб'єкти адміністративно-правового забезпечення статусу біженця забезпечують надання іноземцям та особам без громадянства (пошукачам статусу біженця) такого статусу [183, с. 130].

Для дефініції засобів адміністративно-правового забезпечення прав ЛГБТ+ осіб в Україні варто навести висновок Д. М. Переверзєва, який розкриває особливості адміністративно-правової охорони прав дітей з інвалідністю, через її специфічні ознаки: а) забезпечує дотримання прав визначених законодавством суб'єктів, які не досягли повноліття та мають ознаки інвалідності, шляхом правового впливу на інших учасників правовідносин; б) здійснюється завдяки визначеній системі правових засобів, з боку публічної адміністрації, для задоволення потреб у нормальному розвитку та зростанні в умовах соціуму; в) гарантом її належної реалізації, як всередині країни так і за її межами, виступає держава; г) сутність правового впливу носить превентивний, попереджувальний характер; г) забезпечується шляхом визначення конкретних напрямів та правил поведінки учасників відносин у сфері прав дітей з інвалідністю; д) передбачає можливість застосування примусу як наслідок недотримання встановлених правил [184, с. 13]. Врахування таких ознак у досліджуваній нами проблемі адміністративно-правового забезпечення прав представників і представниць ЛГБТ+ спільноти в Україні також є слушним і прийнятним.

Така полярність наукових позицій щодо розуміння адміністративно-правових засобів обумовлена використанням різних підходів. Так, досліджуючи запобігання корупції, В. А. Приймак пропонує розглядати адміністративно-правові засоби відповідно до регулятивного, інституційного,

інструментального, нормативного, управлінського, діяльнісного та державоцентристського підходів. Зокрема, нормативний підхід передбачає розуміння правових засобів як норм, що знаходяться в актах управління у конкретній сфері діяльності. Управлінський підхід розглядає правові засоби через регулюючий вплив на досягнення цілей державного управління, що має організаційний та виконавчо-розпорядчий характер. Згідно діяльнісного підходу, такими засобами є встановлені нормами адміністративного права способи здійснення юридично значимих дій з боку компетентних органів, що забезпечують реалізацію правових приписів з метою вирішення правоохоронних завдань. Насамкінець, державоцентристський підхід визначає їх сукупністю прийомів і способів, за допомогою яких публічна адміністрація впливає на суспільні відносини в різних сферах з метою регулювання та охорони публічних інтересів [185, с. 267-268].

Спираючись на викладені наукові позиції, під засобами адміністративно-правового забезпечення прав ЛГБТ+ спільноти в Україні запропоновано розуміти сукупність інструментів нормативного, інституційного та процедурного характеру, що застосовуються суб'єктами публічного адміністрування для захисту, реалізації й відновлення порушених прав представників і представниць ЛГБТ+ спільноти в Україні [186, с. 294].

Простіше кажучи, адміністративно-правове забезпечення прав і свобод ЛГБТ+ спільноти здійснюється через: нормативно-правову основу → спеціально утворені органи та установи → наявність усталених процедур захисту, реалізації та відновлення відповідних прав і свобод.

Важливо зазначити, що самі по собі засоби адміністративно-правового забезпечення не здатні виправити ситуацію із належним захистом прав і свобод ЛГБТ+ осіб в Україні. Вважаємо, що для покращення ситуації тут необхідне дотримання двох умов: по-перше, застосування комплексного підходу у вирішенні проблеми – через механізм адміністративно-правового регулювання; по-друге – завдяки реалізації доктрини людиноцентризму.

Примітно, що О. Л. Стасюк звертає увагу на важливість забезпечення захисту прав та свобод людини і громадянина в Україні через розробку реального ефективно діючого адміністративно-правового механізму реалізації правозахисної функції держави [187, с. 47]. З цим варто погодитись, адже прийняття тих чи інших норм у сфері недискримінації ЛГБТ+ осіб в Україні само по собі не передбачає обов'язкової наявності дієвого механізму правового регулювання.

Так, вітчизняне законодавство досі не забороняє дискримінацію за ознакою сексуальної орієнтації та гендерної ідентичності (далі – СОГІ). Єдине позитивне виключення тут становить Кодекс законів про працю України від 10.12.1971, у ч. 1 статті 2-1 якого передбачено заборону будь-якої дискримінації у сфері праці, зокрема, щодо «... гендерної ідентичності, сексуальної орієнтації» [45].

Попри позитивне рішення Європейського суду з прав людини від 01.06.2023 про порушення статей 8 (право на особисте сімейне життя) та 14 (заборона дискримінації) Європейської конвенції з прав людини у справі А. Маймулахіна та А. Марківа щодо неможливості легалізувати свої стосунки, одностатеві партнерства в Україні досі не визнані на законодавчому рівні [69].

Така правова невизначеність стає особливо загрозливою в умовах воєнного стану. Цивільні партнери з числа ЛГБТ+ осіб не мають змоги супроводжувати близьку людину для проходження реабілітації/лікування за кордоном, відвідувати у закладах охорони здоров'я, отримувати передбачені законом виплати у разі загибелі чи каліцтва тощо.

Все це призводить до того, що засоби адміністративно-правового забезпечення втрачають свою ефективність через недосконалість, обмеженість або цілковиту відсутність тих чи інших норм і правил, пов'язаних із захистом прав ЛГБТ+ осіб в Україні. Внаслідок дефіциту правового регулювання, функції суб'єктів владних повноважень, насамперед органів виконавчої влади та місцевого самоврядування, переймають на себе інституції громадянського суспільства (громадські об'єднання, правозахисні групи тощо).

Спираючись на дослідження В. М. Кондратенка [179, с. 27], напрямками реалізації таких засобів слід вважати: 1) гуманістичний, що полягає в гарантуванні всебічного дотримання Україною міжнародних стандартів прав людини; 2) соціальний, щодо сприяння утвердженню пріоритету найвищої соціальної цінності – прав і свобод, життя і здоров'я людини; 3) організаційно-регулятивний, який стосується формування і підтримання за допомогою встановлених юридичних дозволів, заборон і зобов'язань належних умов для ефективного здійснення прав і свобод ЛГБТ+ особами на рівні з іншими громадянами, реалізації їхнього адміністративно-правового статусу; 4) заохочувальний, щодо закріплення позитивних правових наслідків за вчинення дій з поліпшення суспільного становища ЛГБТ+ осіб, покращення умов здійснення ними суб'єктивних прав; 5) охоронний – недопущення дискримінації за ознаками СОГІ, усунення наслідків, спричинених протиправними діями й відновлення порушених прав цих осіб.

Зупинимось детальніше на характеристиці зазначених напрямків.

Гуманістичний напрямок. Зауважимо, що Європейські стандарти прав людини – є стандартами прав людини, визначеними документами Ради Європи, ЄС, ОБСЄ та інших регіональних європейських міжнародних організацій, обов'язковість яких визнана державами-членами цих організацій через ратифікацію, затвердження, укладання відповідних документів або через фактичне визнання відповідних стандартів та їх застосування, сформовані відповідно до міжнародних стандартів прав людини і які є основою для вироблення національних стандартів держав-учасниць відповідних організацій [188].

У свою чергу, відомий вітчизняний фахівець П. М. Рабінович визначає міжнародні стандарти прав людини як закріплені у міжнародних актах і документах, текстуально уніфіковані й функціонально універсальні (для певних міжнародних об'єднань держав) принципи та норми, які за посередництвом вельми абстрактних, здебільшого оціночних, термінопонять фіксують мінімально необхідний або бажаний зміст/чи обсяг прав людини,

зумовлювані досягнутим рівнем соціального розвитку та його динамікою, а також встановлюють позитивні обов'язки держав щодо їх забезпечення, охорони й захисту та передбачають за їх порушення санкції політико-юридичного або політичного характеру [189, с. 24].

Для всебічного гарантування дотримання міжнародних стандартів прав людини, 23.02.2006 було прийнято Закон України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» № 3477-IV, яким врегульовано відносини, що виникають у зв'язку з обов'язком держави виконати рішення ЄСПЛ у справах проти України; з необхідністю усунення причин порушення Україною Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод і протоколів до неї; з впровадженням в українське судочинство та адміністративну практику європейських стандартів прав людини; зі створенням передумов для зменшення числа заяв до ЄСПЛ проти України [190].

З одного боку, слід погодитись із Т. М. Слінько у тому, що різноманітними міжнародними організаціями було прийнято близько 300 декларацій, конвенцій, хартій. Міжнародно-правові акти в галузі прав людини, як правило, розглядають як міжнародні стандарти, адже вони розробляються на підставі звичаєвих норм, що сформувалися внаслідок визнання державами юридичної сили правил поведінки, які були проголошені Генеральною Асамблеєю ООН у вигляді декларацій чи рекомендацій. Україна як держава-засновниця ООН узяла на себе зобов'язання у галузі міжнародного співробітництва для сприяння підвищення загальної поваги й дотримання прав людини і основних свобод. Ціла низка міжнародно-правових актів стала базисом для Конституції України. Водночас, сучасне національне законодавство з прав людини і насамперед Конституція України відповідають міжнародно-правовим стандартам, чого не можна сказати про законодавчу і правозастосовчу практику [191, с. 31, 34]. З іншого боку, варто визнати те, що стан нормативно-правової регламентації захисту окремих прав людини не є однорідним у національному законодавстві. Ми неодноразово наголошували

на тому, що недискримінація за ознакою СОГІ, за рідким виключенням так і не знайшла свого закріплення у законодавстві. Так само як і право на цивільне партнерство для одностатевих пар. З цього можна зробити висновок, що стан справ із визнанням міжнародних стандартів прав людини в Україні також не є однозначним.

Л. Р. Наливайко та К. В. Степаненко, слушно наголошують на тому, що удосконалення вітчизняного законодавства та правозастосовчої практики можливо за умови належного розуміння і реалізації міжнародних договорів, міжнародно-правових норм, визнаних Україною або створених за її безпосередньої участі. Система права України включає в себе не тільки Конституцію, закони та інші внутрішньодержавні правові акти, а й загальновизнані принципи і норми міжнародного права і міжнародні договори. Пріоритет загальновизнаних норм міжнародного права перед нормами внутрішньодержавного права вперше було сформульовано в Декларації про державний суверенітет України 1990 р. Прийнята у 1996 році Конституція України закріпила, що «чинні міжнародні договори, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, є частиною національного законодавства України». Відповідно до Закону України «Про міжнародні договори України», «укладені і належним чином ратифіковані Україною міжнародні договори становлять невід'ємну частину національного законодавства України і застосовуються у порядку, передбаченому для норм національного законодавства». Ці положення мають загальне значення і поширюється на різні сфери діяльності органів державної влади, особливо тих, хто здійснює відповідно до закону правоохоронну і правозахисну функцію [192, с. 137-138].

Отже, гуманістичний напрямок має вияв у закріпленні й дотриманні у національному законодавстві міжнародних стандартів прав і свобод людини у цілому, а також відповідних прав і свобод окремих категорій осіб, зокрема й представників і представниць ЛГБТ+ спільноти в Україні.

Соціальний напрямок. Зазначений напрямок стосується сприяння утвердженню прав і свобод, життя і здоров'я людини як найвищих соціальних цінностей. Насамперед, слід згадати про ст. 3 Конституції України, у якій проголошено, що: «Людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю. Права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави. Держава відповідає перед людиною за свою діяльність. Утвердження і забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави». Також, у ч. 2 ст. 24 Основного Закону закріплено, що: «Не може бути привілеїв чи обмежень за ознаками раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, етнічного та соціального походження, майнового стану, місця проживання, за мовними або іншими ознаками» [39]. Утім, слід поставити риторичне питання, чи виконує держава свій обов'язок щодо утвердження й забезпечення прав і свобод людини у практичній площині?

З цього приводу Я. К. Товпеко доходить висновку, що відсутність сексуальної орієнтації у переліку ознак, за якими згідно з Конституцією України забороняється дискримінація, породжує ситуацію правової невизначеності щодо захищених законодавством ознак. Вчена акцентує увагу на тому, що закріплення на законодавчому рівні прямої заборони дискримінації за ознакою сексуальної орієнтації становить собою важливу гарантію реалізації фундаментальних прав та свобод людини. Вчена також вказує на те, що вивчення зарубіжного досвіду конституційного регулювання заборони дискримінації за ознакою сексуальної орієнтації свідчить про те, що у низці держав пряме закріплення відповідних захищених ознак стало наслідком глибоких перетворень всередині країни, зумовлених утвердженням демократичних цінностей людської гідності, рівності та свободи, з урахуванням минулого досвіду дискримінації й переслідування представників сексуальних меншин [40, с. 12-13].

Так само І. Я. Сенюта зауважує, що представників ЛГБТ+ спільноти не визнають як розмаїту групу споживачів медичних послуг з особливими потребами в результаті чого вони отримують відмову у доступі до повної реалізації права на найвищий досяжний рівень здоров'я [193].

Таким чином, говорячи про соціальний напрямок забезпечення прав і свобод ЛГБТ+ спільноти в Україні, слід визнати те, що повнота такого забезпечення містить суттєві недоліки. Чи можна говорити про повноту реалізації ЛГБТ+ особою права на здоров'я, якщо корекція статевої належності ускладнена процедурними складнощами й недоліками? Або ж чи є реалізація права на життя повною, якщо ЛГБТ+ пара не може усиновити дитину, офіційно закріпити свої стосунки тощо. Все це й багато інших проблемних аспектів дозволяють нам стверджувати про недостатню ефективність утвердження державою таких фундаментальних цінностей як життя і здоров'я для ЛГБТ+ спільноти в Україні.

Організаційно-регулятивний напрямок. Згідно із цим напрямком потрібно вести мову про право як регулятор щодо створення умов для ефективної реалізації прав і свобод ЛГБТ+ особами, на рівні з іншими громадянами, за допомогою системи дозволів, заборон та зобов'язань.

А. Л. Свящук відмічає, що за результатами досліджень, до трьох чвертей населення України негативно ставиться до ЛГБТ+ осіб, причому стигматизації також зазнають трансгендери. Він наголошує, що Верховна рада України послідовно ігнорує заклики до ухвалення законодавства, яке би прямо заборонило дискримінацію за ознаками СОГІ, а низка чинних законів містить дискримінаційні норми щодо ЛГБТ+ спільноти. Дослідник вказує на значні проблеми з правоохоронними органами, починаючи від образ, домагань, шантажу і здирництва до нездатності захистити себе від дискримінаційного насильства. У такому соціально-правовому контексті багато ЛГБТ+ осіб вирішують не розкривати власні СОГІ, тому що ті особи, хто не приховує своє життя, нашкоджуються на дискримінацію у сферах зайнятості, освіти та охорони здоров'я [75, с. 140-141].

Виходячи із системності проблеми забезпечення прав ЛГБТ+ спільноти в Україні, ми вважаємо за доцільне змінити вектор у захисті їхніх прав. Сьогодні держава намагається диктувати толерантне ставлення до представників ЛГБТ спільноти через владноуправлінські рішення на центральному рівні. Звичайно, такий підхід викликає занепокоєння і спротив на місцях, де громада може виявитись не готовою до впровадження новацій толерантного ставлення. Таким чином, підходи до недискримінації і толерантного ставлення до представників ЛГБТ спільноти потрібно змінювати на місцях, а вже згодом поширювати позитивні практики на всю територію країни [194, с. 119].

Принагідно зазначимо про Рекомендації CM/REC(2022)16 Комітету Міністрів державам-членам щодо боротьби з мовою ворожнечі (Ухвалені Комітетом Міністрів 20 травня 2022 року на 132-й сесії Комітету Міністрів). У пп. 13-15 зазначених рекомендацій, вказано, що держави-члени мають забезпечити ефективний правовий захист від мови ворожнечі відповідно до їхнього цивільного та адміністративного права, зокрема загального деліктного права, антидискримінаційного права й законодавства про адміністративні правопорушення. Держави-члени мають забезпечити, щоб їхнє антидискримінаційне законодавство застосовували до всіх висловлювань мови ворожнечі, заборонених кримінальним, цивільним або адміністративним законодавством. Держави-члени мають забезпечити, щоб органи державної влади або установи за законом вимагали активного запобігання мові ворожнечі та боротьби з її поширенням, а також сприяли використанню толерантної й інклюзивної мови [195, с. 9].

Хоча зазначені рекомендації і виступають актом «м'якого права», слід визнати те, що удосконаленню організаційних аспектів забезпечення прав і свобод ЛГБТ+ спільноти в Україні має передувати оновлення національного законодавства. Натомість «санація» законодавства України щодо вмісту дискримінаційних норм і положень має виступати основою для подальшого

поліпшення процесу правового регулювання шляхом встановлення дозволів, зобов'язань та заборон.

Заохочувальний напрямок. За цим напрямком здійснюється закріплення позитивних правових наслідків за вчинення дій з поліпшення суспільного становища ЛГБТ+ осіб, а також покращення умов здійснення ЛГБТ+ спільнотою суб'єктивних прав.

У публікації «Райдужна книга», яка стисло описує життя ЛГБТ+ осіб в Україні було вказано, що принципова зміна ставлення української держави до проблемних питань ЛГБТ+ спільноти проявилася при ухваленні Кабінетом Міністрів України у листопаді 2015 року Плану заходів з реалізації Національної стратегії у сфері прав людини на період до 2020 року. Якщо всі попередні українські уряди практично цілковито ігнорували зауваження громадських і міжнародних організацій, а також своїх західних партнерів, щодо поліпшення становища ЛГБТ+ в Україні, то у вищезгаданому Плані дій, досить несподівано, були враховані майже всі першочергові пропозиції української ЛГБТ+ спільноти та правозахисних організацій.

План передбачав реалізацію понад двох десятків заходів, що прямо стосуються захисту прав та врахування інтересів ЛГБТ+ осіб, зокрема, таких як: а) розробка нового порядку зміни (корекції) статевої належності для трансгендерних осіб (п. 64, захід 2); б) розробка законодавства, яке заборонить дискримінацію за ознаками СОГІ в усіх сферах життя, що регулюються законом (п. 105, захід 1); в) врахування мотивів ненависті за ознаками СОГІ як обтяжливих обставин у Кримінальному кодексі (п. 105, захід 3); г) розробка законодавства про реєстроване партнерство для одностатевих пар (п. 105, захід 6); г) зняття заборони на всиновлення дітей для трансгендерних осіб (п. 105, захід 7) [196, с. 129-130]. Варто зауважити, що більшість із передбачених планом пунктів так і лишилися на папері не знайшовши достатніх ресурсів та політичної волі для їхньої реалізації. Відповідно, позитивні практики так і не знайшли свого закріплення для поліпшення становища ЛГБТ+ спільноти в Україні.

Розглядаючи перспективи реалізації та захисту прав ЛГБТ+ осіб в Україні на місцевому рівні, О. В. Батанов зазначає, що кожен мешканець-член територіальної громади, особливо той, хто зазнав або хто є уразливими до дискримінації, має право на консультації й участь в розробці та реалізації антидискримінаційних актів місцевої влади та муніципальної політики щодо здійснення права на рівність. При цьому, муніципальна влада у рамках, визначених Конституцією та законами України, має гарантувати діяльність асоціацій, організацій або інших юридичних осіб, які мають законний інтерес щодо реалізації права на недискримінацію, займатися безпосередньо, від імені або на підтримку тих, хто зазнав або хто є уразливими до дискримінації, в будь-якому судовому та адміністративному порядку. Також, з метою забезпечення реалізації права на рівність та недискримінацію, місцева влада зобов'язана збирати та надавати гласності інформацію щодо виявлення нерівності, дискримінаційних практик і моделей неблагополуччя, здійснювати заходи щодо заохочення толерантності. Має бути заборонено використовувати таку інформацію у спосіб, що порушує права людини [197, с. 22].

Ми цілком підтримуємо запропоновані новели та зазначаємо про необхідність розробки й впровадження механізму стимулювання й поширення позитивних практик щодо покращення становища ЛГБТ+ спільноти у складі інституту Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини. Досягнути позитивного результату у спосіб, відмінний від постійного й комплексного пошуку найкращих практик та їх подальшого поширення на всю територію держави у питаннях захисту прав і свобод ЛГБТ+ осіб неможливо. Таким чином, як з урахуванням особливого правового режиму воєнного стану, дія якого триває в Україні, так і у повоєнний період – зазначені питання мають перебувати у фокусі політиків та правозахисників.

Охоронний напрям передбачає недопущення дискримінації за ознаками СОГІ та усунення наслідків, спричинених протиправними діями й відновлення порушених прав цих осіб.

Згідно з висновками дослідження «Проблеми дискримінації та насильства з боку правоохоронних органів стосовно ЛГБТ», підготовленого Д. О. Кобзіним та С. В. Щербанем, ЛГБТ+ особи мають набагато більше додаткових ризиків при контакті з поліцією у порівнянні зі звичайними громадянами. ЛГБТ+ статус є всього лише одним з багатьох додаткових факторів, який робить людину більш уразливою. Думка про те, чи змінилося ставлення поліції до ЛГБТ+ спільноти, сильно різниться в залежності від особистого досвіду респондентів за останні роки. Більшість з них вказує, що ситуація мало змінилася, а ЛГБТ+ особи часто стають жертвами дискримінації, принижень, вербального та фізичного насильства, вимагання або ігнорування з боку поліції. Дослідження показало, що ЛГБТ+ особи в поліції продовжують стикатися з порушеннями ст. 5 «Право на свободу та особисту недоторканність» та ст. 3 «Заборона катування» ЄКПЛ. Також, людина відразу ж позбавляється базових прав – права на можливість повідомити третій стороні про місце перебування (відбирають телефон); права на те, щоб не бути підданим тортурам і жорстокому поводженню [198, с. 8].

У аспекті судової діяльності, справедливою є теза Г. С. Журавльової про те, що значну роль у встановленні єдиних стандартів застосування принципу рівності та заборони дискримінації відіграє практика Європейського суду з прав людини. При цьому спостерігається певна конкуренція юрисдикцій між ЄСПЛ та конституційними судами чи аналогічними установами щодо забезпечення принципу рівності та заборони дискримінації. Із реальним запровадженням конституційної скарги в Україні зростатиме роль саме Конституційного Суду України в утвердженні принципу рівності та заборони дискримінації [85, с. 29].

Про права людини, які не доступні для ЛГБТ+ спільноти в Україні зазначає А. А. Герц. До таких прав належать: 1) законодавчий захист від дискримінації за ознаками СОГІ; 2) реєстрація партнерства; 3) право на спільну власність; 4) право на успадкування майна партнера за законом; 5) право на аліменти; 6) право не свідчити проти партнера в суді; 7) право на

розпорядження тілом партнера в разі його смерті; 8) право на спільне батьківство і виховання прийомних дітей; 9) право на соціальне забезпечення та пільги, передбачені для членів родини [23, с. 253]. Отже, торкаючись правоохоронного напрямку слід розпочати саме із вищенаведених прав, які залишаються фактично недоступними для ЛГБТ+ осіб в Україні.

Підводячи підсумок, слід визнати те, що незважаючи на триваючий режим воєнного стану в Україні, ситуація із забезпеченням прав ЛГБТ+ осіб поступово покращується, хоча все ще і залишається складною. Відповідно, для посилення ефективності таких засобів необхідно внести зміни і доповнення до національного законодавства щодо недопущення дискримінації за ознаками СОГІ, створити відповідні інституції та розробити механізми для практичної реалізації.

Висновки до розділу 2

Адміністративно-правове забезпечення прав і свобод ЛГБТ+ спільноти в Україні не можна розглядати неподільно. Стан і повнота забезпечення окремих прав і свобод істотно відрізняється від інших, що породжує загальну нестабільність правового статусу таких осіб. Говорячи про створення умов для реалізації прав і свобод ЛГБТ+ спільноти варто зважати на рівність та недискримінацію у сприянні, охороні та захисті відповідних прав і свобод для кожної особи.

Проблеми у реалізації прав і свобод ЛГБТ+ спільноти в Україні носять складний і багатовекторний характер. Це обумовлено не тільки недоліками національного законодавства та ставленням суспільства до таких осіб, а й зовнішніми негативними чинниками. До таких слід віднести повномасштабну збройну агресію Російської Федерації щодо України. Поряд із цим, особливості дії особливого правового режиму воєнного стану, підтримка внутрішньо переміщених осіб, зміни на ринку праці, вимушений виїзд за

кордон та взяття участі частини ЛГБТ+ спільноти у волонтерській діяльності та безпосередніх бойових діях (служба у ЗСУ та інших військових формуваннях), обумовлюють поліпшення ситуації із сприйняттям ЛГБТ+ в українському суспільстві, виступають каталізатором змін на законодавчому рівні.

До стратегічних цілей сприяння у реалізації прав і свобод ЛГБТ+ спільноти в Україні віднесені: 1) Актуалізація та деталізація статистичної інформації та даних стосовно ЛГБТ+ спільноти; 2) Забезпечення правового захисту і протидія дискримінації осіб, які належать до ЛГБТ+ спільноти; 3) Розширення можливостей реалізації права на освіту особами, які належать до ЛГБТ+ спільноти; 4) Розширення можливостей осіб, які належать до ЛГБТ+ спільноти у сфері охорони здоров'я (донорство, спрощення процедури корекції статевої належності тощо); 5) Усунення сегрегації осіб, які належать до ЛГБТ+ спільноти; 6) Забезпечення працевлаштування і підвищення рівня зайнятості осіб, які належать до ЛГБТ+ спільноти; 7) Забезпечення соціального захисту осіб, які належать до ЛГБТ+ спільноти (надання соціальних послуг при потраплянні у складні життєві обставини); 8) Розвиток толерантного і мультикультурного суспільства в Україні.

До суб'єктів адміністративно-правового забезпечення прав і свобод ЛГБТ+ осіб в Україні віднесені: ВРУ, Уповноважений ВРУ з прав людини, парламентські комітети та тимчасові слідчі комісії; Президент України; органи виконавчої влади; судові та правоохоронні органи; недержавні суб'єкти.

Діяльність ВРУ у цілому та парламентських комітетів і слідчих комісій зокрема є надзвичайно важливою у питанні формування державної політики та потребує постійної трансформації у відповідності до потреб публічного інтересу та вимог часу. Уповноважений виступає важливим суб'єктом щодо охорони, захисту та відновлення порушених прав громадян загалом та ЛГБТ+ осіб зокрема. Останній позбавлений дієвих інструментів для здійснення такої діяльності, а переважним чином зосереджується на фіксації та висвітленні відповідних порушень. Натомість, відновлення порушеного права

покладається безпосередньо на самих суб'єктів, що допустили порушення або ж на правоохоронні органи.

Президент України наділений владними повноваженнями щодо гарантування прав і свобод людини і громадянина в Україні, але відносно забезпечення прав і свобод ЛГБТ+ спільноти в Україні превалює декларативний а не змістовний компонент реалізації відповідних повноважень Президентом України.

Характеризуючи органи виконавчої влади як суб'єктів забезпечення реалізації прав і свобод ЛГБТ+ спільноти, потрібно виходити з двох тверджень: по-перше, наявності достатнього правового інструментарію для впровадження якісних змін у реалізації державної політики щодо таких осіб; по-друге, недостатньої консолідації зусиль для і врегулювання проблемних питань із забезпеченням прав і свобод ЛГБТ+ спільноти в межах наданих повноважень на підзаконному рівні.

Судовий захист прав і свобод ЛГБТ+ спільноти в Україні здійснюється судами загальної юрисдикції, Конституційним Судом України, Вищим антикорупційним судом та ЄСПЛ. Внаслідок недостатньої обізнаності про проблеми ЛГБТ+ спільноти в Україні, відсутності законодавчого закріплення СОГІ як захищених ознак та неоднозначного ставлення суспільства до таких осіб, діяльність судових і правоохоронних органів часто є упередженою, або такою, що ставить на перший план не об'єктивне вирішення справи, а якомога скоріше її закриття. Цим можна пояснити неоднозначність вітчизняної судової практики та різноманітні порушення, з боку правоохоронних органів, прав і свобод ЛГБТ+ осіб.

Важливо зазначити, що самі по собі засоби адміністративно-правового забезпечення не здатні виправити ситуацію із належним захистом прав і свобод ЛГБТ+ осіб в Україні. Для покращення ситуації тут необхідне дотримання двох умов: по-перше, застосування комплексного підходу у вирішенні проблеми – через механізм адміністративно-правового регулювання; по-друге – завдяки реалізації доктрини людиноцентризму.

Характеризуючи напрямки реалізації засобів адміністративно-правового забезпечення ЛГБТ+ спільноти в Україні, слід зазначити наступне:

- 1) гуманістичний напрямок має вияв у закріпленні й дотриманні у національному законодавстві міжнародних стандартів прав і свобод людини у цілому, а також відповідних прав і свобод окремих категорій осіб, зокрема й представників і представниць ЛГБТ+ спільноти в Україні;
- 2) соціальний напрямок свідчить про те, що повнота такого забезпечення містить суттєві недоліки. Чи можна говорити про повноту реалізації ЛГБТ+ особою права на здоров'я, якщо корекція статевої належності ускладнена процедурними складнощами й недоліками? Або ж чи є реалізація права на життя повною, якщо ЛГБТ+ пара не може усиновити дитину, офіційно закріпити свої стосунки тощо. Все це й багато інших проблемних аспектів дозволяють нам стверджувати про недостатню ефективність утвердження державою таких фундаментальних цінностей як життя і здоров'я для ЛГБТ+ спільноти в Україні;
- 3) організаційно-регулятивний напрямок має передувати оновленню національного законодавства. Натомість «санація» законодавства України щодо вмісту дискримінаційних норм і положень має виступати основою для подальшого поліпшення процесу правового регулювання шляхом встановлення дозволів, зобов'язань та заборон;
- 4) заохочувальний напрямок стосується розробки й впровадження механізму стимулювання й поширення позитивних практик щодо покращення становища ЛГБТ+ спільноти у складі інституту Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини. Досягнути позитивного результату у спосіб, відмінний від постійного й комплексного пошуку найкращих практик та їх подальшого поширення на всю територію держави у питаннях захисту прав і свобод ЛГБТ+ осіб неможливо;
- 5) охоронний напрямок характеризується тим, що незважаючи на триваючий режим воєнного стану в Україні, ситуація із забезпеченням прав і свобод ЛГБТ+ спільноти поступово покращується, хоча все ще і залишається складною.

РОЗДІЛ 3. УДОСКОНАЛЕННЯ АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ І СВОБОД ЛГБТ+ СПІЛЬНОТИ В УКРАЇНІ

3.1 Зарубіжний досвід захисту прав і свобод ЛГБТ+ спільноти: інституційний вимір

Захист прав і свобод ЛГБТ+ спільноти в Україні не має усталеної практики реалізації та вимагає подальшого розвитку й удосконалення. Поряд із цим, проблема дискримінації у сучасному світі залишається однією з найбільш важливих та актуальних. Зокрема й дискримінація ЛГБТ+ осіб має множинні прояви та виражається у різноманітних порушеннях їхніх прав та свобод. Сприймаючи за основу той факт, що передові демократичні країни світу розробили дієві практики з розбудови вільного від дискримінації суспільства, вивчення їхнього досвіду вбачається нами вкрай важливим.

Це обумовлено не лише можливістю запозичення й імплементації відповідних практик в Україні, а й тенденціями глобалізації в цілому та інтеграції України до ЄС на правах держави-учасниці. Відповідно, поширення міжнародного співробітництва у сукупності із розвитком національного антидискримінаційного законодавства, має створити нові можливості для належного захисту ЛГБТ+ спільноти в Україні.

Ми вже відзначали у попередніх підрозділах (1.2) роботи, що більшість міжнародних документів, спрямованих на недискримінацію ЛГБТ+ осіб, є актами «м'якого права» рекомендаційними за своєю суттю. Водночас багато демократичних держав адаптували зазначені у таких документах норми на рівні національного законодавства.

Відповідно, зарубіжні держави можна класифікувати не лише за наявністю нормативно-правової основи, а й за критерієм наявності інституцій, спрямованих на захист прав і свобод ЛГБТ+ спільноти. За таким критерієм можна виокремити держави, у яких: 1) ЛГБТ+ особи не виступають

дискримінованою групою, а їхні права і свободи закріплені нормативно; 2) права і свободи ЛГБТ+ спільноти закріплені нормативно, але забезпечуються переважним чином формально; 3) ЛГБТ+ особи становлять дискриміновану групу, а їхні права і свободи не закріплені у законодавстві; 4) права і свободи ЛГБТ+ спільноти не захищені, а свобода СОГІ заборонена національним законодавством.

На початку, принагідно вкажемо про те, що з середини 2000-х років Європейська Комісія спробувала провести дослідження в 15-ти державах-членах ЄС для оцінки того, яким чином та хто збирає інформацію щодо проявів дискримінації задля впровадження програми із боротьби із дискримінацією. Було створено Робочу групу (далі – РГ), яка мала провести оцінку збору інформації, створити карту чинних механізмів боротьби із дискримінацією, оцінки їхньої ефективності та представити звіт по 15-ти державам-членам. На базі всієї отриманої інформації, РГ дійшла певних висновків та розробила низку рекомендацій з покращення роботи, спрямованої на протидію дискримінації. Одним із висновків стало те, що отримати надійну та об'єктивну інформацію стосовно випадків та поширення дискримінації не так просто, потрібно брати до уваги форми дискримінації (пряма чи непряма дискримінація, утиск, підбурювання до дискримінації, тощо), пам'ятати про те, що більшість методів збору інформації не є універсальними щодо кожної захищеної ознаки (наприклад, етнічного походження, віку чи сексуальної орієнтації) та/чи сфери, в якій може мати місце дискримінація (сфера зайнятості, освіта чи інші послуги) [199, с. 66].

Отже, розглянемо детальніше національні та міжнародні практики захисту прав і свобод ЛГБТ+ спільноти, що можуть бути запозичені Україною, як державою, що прагне інтегруватися в європейський простір. Аналіз зарубіжного досвіду захисту прав і свобод ЛГБТ+ спільноти на інституційному рівні буде здійснено через виявлення ефективних моделей, органів та механізмів, що можуть бути імплементовані Україною.

У зазначеному аспекті О. В. Батанов наголошує, що у Вступі до Джок'якартських принципів зазначено: «порушення прав осіб за ознакою їх дійсної або уявної сексуальної орієнтації чи гендерної ідентичності є загальносвітовою або укоріненою практикою, яка викликає серйозну занепокоєність. Такі порушення включають позасудові розправи, катування та недозволене поводження, сексуальні посягання та зґвалтування, втручання у приватне життя, свавільне затримання, позбавлення можливості отримання роботи та освіти, а також серйозну дискримінацію у користуванні іншими правами і свободами. Ці порушення нерідко ускладнюються іншими формами насилля, ненависті, дискримінації та відторгнення, в тому числі за ознакою раси, віку, релігії, інвалідності, економічного або соціального положення чи іншої обставини. У багатьох державах та суспільствах норми у галузі гендерної ідентичності і сексуальної орієнтації нав'язуються людям за допомогою звичаїв, законів та насилля і здійснюються спроби контролювати міжособистісні відносини та самоідентифікацію. Поліцейське ставлення до сексуальності залишається одним із головних факторів насильства, що продовжується за гендерною ознакою, та гендерної нерівності, що зберігається» [200; 197, с. 19].

До найкращих практик забезпечення прав і свобод ЛГБТ+ спільноти слід віднести Аргентинський Закон «Про гендерну ідентичність» (Ley de Identidad de Genero) від 08.05.2012 [201]. Закон складається з 15 статей, де статті 1-10 визначають процедуру юридичного визнання гендерної ідентичності («право на ідентичність»), стаття 11 стосується надання медичної допомоги, пов'язаної з трансгендерністю («право на вільний розвиток особистості»), стаття 12 визначає норми використання імен відповідно до гендерної ідентичності особи («гідне ставлення»). Інші три статті (13-15) включають питання правозастосування і технічні питання [65, с. 33].

Закон Аргентини про гендерну ідентичність, ухвалений ще у 2012 році, став першим нормативно-правовим актом у світі, який усунув перешкоди для юридичного визнання статі, а саме: необхідність медичного діагнозу, операції

з підтвердження статі або висновок судді. Згідно з офіційними даними, станом на квітень 2023 року, 16090 аргентинців, у тому числі 1529 осіб молодше 17 років, подали заявку на отримання нових національних посвідчень особи (DNI) для зміни статі.

Зазначений Закон про гендерну ідентичність став відправною точкою для захисту прав трансгендерних осіб – спільноти з чіткою гендерною та політичною ідентичністю в Аргентині та інших країнах Латинської Америки. У Аргентині також було запроваджено правила, які гарантували, що трансгендерні особи не можуть бути позбавлені права на працю, наприклад у Законі 2021 року, який гарантував, що 1 % робочих місць у державному секторі займають транс-люди. Того ж року президент Аргентини, А. Фернандес своїм указом схвалив національне посвідчення особи, яке включало небінарну стать «X» як опцію. Кілька тижнів потому його старша дитина, 26-річна Тані Фернандес Лучетті, подала заявку на небінарне посвідчення особи [202].

Наголосимо, що у вищезгаданому указі закріплено, що «X» використовуватиметься для позначення таких значень: «небінарний, невизначений, неінформований, сприйнятий самим, не зафіксований; або інше значення, яке могла б ідентифікувати особа, яка не відчуває себе причетною до чоловічого/жіночого бінарної статі». Завдяки цьому кроку Аргентина продовжує лідирувати в регіоні, коли йдеться про юридичне визнання СОГІ. Адже аргентинське законодавство дозволяє будь-кому змінити стать та ім'я у посвідченні особи та свідоцтві про народження за допомогою простої адміністративної процедури [203].

Одну з найкращих практик також демонструє Мальта. Мальтійський «Закон про гендерну ідентичність, гендерну експресію та статеві ознаки» (Закон GIGESC) від 14.04.2015 [204] був натхнений аргентинським законом. Як і в Аргентині, Мальта закріпила право на «визнання своєї гендерної ідентичності» (п. 1 а) статті 3) і, таким чином, порушила звичний європейський підхід, який базується на отриманні дозволу. Цей закон, однак, пішов далі за

аргентинський, оскільки у ньому також порушені питання, що стосуються інтерсекс-осіб, а саме заборонено непотрібні операції зі встановлення статі на інтерсекс-немовлятах та дітях. У 2014 році Мальта стала першою європейською країною, яка закріпила захист від дискримінації за ознакою гендерної ідентичності у своїй Конституції [205].

На Мальті протягом дванадцяти місяців після введення Закону GIGESC змінили свої документи 44 особи, на відміну від 21 судової справи щодо визнання гендеру в попередні роки, коли законодавства про визнання гендеру не існувало. Жодного випадку шахрайського використання закону не відомо. Це ще раз демонструє успішність та якість ефективного законодавства. Мальтійський «Закон про гендерну ідентичність, гендерну експресію та статеві ознаки» надає корисні настанови щодо впровадження європейських стандартів з юридичного визнання гендеру, оскільки він повністю сумісний з Рекомендаціями CM Rec 2010 (5) щодо ЛГБТ, а також Рекомендаціями ПАРЄ 2048 (2015) [65, с. 35, 39].

Цікаво відмітити, що у ч. 3 ст. 9 Конституції Південно-Африканської Республіки від 04.12.1996 (вступила у дію 04.02.1997) перераховані ознаки за якими забороняється дискримінація. Примітно, що серед інших до таких віднесені вагітність, сексуальна орієнтація, інвалідність тощо [206].

Південно-Африканська Республіка стала єдиною африканською країною на південь від Сахари, де були легалізовані одностатеві стосунки. Це відбулося із прийняттям Закону про громадянські союзи, який набув чинності 30.11.2006. Згідно із цим Законом, одностатеві пари отримали змогу офіційно оформлювати цивільне партнерство, подібно до гетеросексуальних пар, які вступають у шлюб [207].

Р. Піллей зазначає, що інші країни африканського континенту підтримували Південно-Африканську Республіку в її боротьбі проти апартеїду, відповідно було б ганебним залишитися осторонь їхньої боротьби за сексуальність. Так, голова Йоганнесбурзького прайду К. Аллі, попросила президента створити «президентський консультативний комітет» для

декриміналізації ЛГБТ+ на африканському континенті. у свою чергу, Президент С. Рамафоса нещодавно нагадав спільноті про свою підтримку, зазначивши, що «ЛГБТ+ спільнота у Південній Африці, незважаючи на те, що всі ми маємо права, є спільнотою, яка все ще потребує належної підтримки та належного позиціонування». Така підтримка разом із просвітницькою кампанією для решти континенту має можливість змінити ставлення до ЛГБТ+ осіб та зосередити зусилля для розбудови процвітаючого континенту [208].

Таким чином, зарубіжний досвід захисту прав і свобод ЛГБТ+ спільноти на рівні законодавства, передусім пов'язаний із закріпленням на рівні Конституцій або окремих законів положень про недискримінацію таких осіб.

Досліджуючи інституційні особливості захисту ЛГБТ+ спільноти слід зазначити про важливу роль спеціалізованого інституту омбудсмана. Спираючись на дослідження Н. Назарук слід визнати, що практика діяльності цього органу є одним із найбільш дієвих механізмів із захисту ЛГБТ+ осіб у державах Європи та США. Також вчена наголосила на доцільності запровадження цього інституту в Україні для утвердження європейських цінностей і стандартів в Україні [144, с. 166].

Загалом, у державах Європи діють такі національні органи з питань рівності і недискримінації:

Албанія – Уповноважений із захисту від дискримінації.

Австрія – Австрійський омбудсман з питань інвалідності; Омбудсман з питань рівного ставлення.

Бельгія – Інститут рівності між жінками та чоловіками; Unia (Міжфедеральний центр рівних можливостей).

Боснія і Герцеговина – Омбудсман з прав людини Боснії та Герцеговини.

Болгарія – Комісія з питань захисту від дискримінації.

Хорватія – Омбудсман у справах людей з інвалідністю; Омбудсман Республіки Хорватія; Омбудсман з питань гендерної рівності.

Кіпр – Уповноважений з адміністрування та захисту прав людини.

Чехія – Громадський захисник прав.

Данія – Датський інститут прав людини.

Естонія – Уповноважений з питань гендерної рівності та рівного ставлення.

Фінляндія – Омбудсман з питань недискримінації; Омбудсман з питань рівності.

Франція – Захисник прав.

Грузія – Громадський захисник.

Німеччина – Федеральне антидискримінаційне агентство FADA.

Греція – Офіс омбудсмана Греції.

Угорщина – Офіс Уповноваженого з основних прав.

Ірландія – Ірландська комісія з прав людини та рівності.

Італія – Національне бюро проти расової дискримінації.

Косово – Інститут омбудсмена Косова.

Латвія – Офіс омбудсмана Латвійської Республіки.

Литва – Управління Уповноваженого з питань рівних можливостей Литовської Республіки.

Люксембург – Центр рівного поводження.

Мальта – Національна комісія з питань сприяння рівності; Комісія з прав людей з інвалідністю.

Молдова – Рада рівності.

Чорногорія – Захисник прав людини і свобод Чорногорії.

Нідерланди – Нідерландський інститут прав людини.

Північна Македонія – Комісія з питань запобігання та захисту від дискримінації.

Норвегія – Омбудсман з питань рівності та боротьби з дискримінацією.

Польща – Офіс Уповноваженого з прав людини Республіки Польща.

Португалія – Комісія з питань громадянства та гендерної рівності; Комісія з питань рівності у праці та зайнятості.

Румунія – Національна рада з питань боротьби з дискримінацією.

Сербія – Комісія з питань захисту рівноправності.

Словаччина – Словацький національний центр прав людини.

Словенія – Захисник принципу рівності.

Іспанія – Інститут жінок; Рада з ліквідації етнічної чи расової дискримінації.

Швеція – Омбудсман з питань рівності.

Велика Британія – Комісія з питань рівності та прав людини; Комісія з рівності Північної Ірландії [209].

Багато в чому діяльність зазначених органів присвячена захисту ЛГБТ+ спільноти, але обсяг їхніх повноважень істотно різниться між собою.

Наприклад у Республіці Хорватія гендерна рівність проголошена однією з фундаментальних цінностей. У 2003 році, за пропозицією уряду, парламент Хорватії призначив першого Омбудсмана з питань гендерної рівності відповідно до Закону про гендерну рівність. Омбудсман з питань гендерної рівності діє незалежно, контролює виконання Закону про гендерну рівність та інших нормативних актів щодо гендерної рівності та звітує парламенту Хорватії принаймні раз на рік. Омбудсмен з питань гендерної рівності виконує функції незалежного органу, до обов'язків якого входять: 1) отримання скарг від будь-яких фізичних або юридичних осіб щодо дискримінації у сфері гендерної рівності; 2) надання допомоги фізичним та юридичним особам, які звернулися зі скаргою на дискримінацію за ознакою статі при зверненні до суду; 3) вжиття заходів для розслідування індивідуальних скарг до судового розгляду; 4) проведення за згодою залучених сторін процесу медіації з можливістю досягнення мирової угоди в позасудовому порядку; 5) збір та аналіз статистичних даних про випадки дискримінації за ознакою статі; 6) проведення незалежних досліджень щодо дискримінації, публікація незалежних звітів та обмін наявною інформацією з відповідними європейськими органами [210].

Слід звернути увагу на те, що спеціалізований омбудсман з гендерної рівності діє у Хорватії паралельно з Омбудсманом у справах людей з інвалідністю а також Омбудсманом Республіки Хорватія. Таким чином,

питання захисту прав і свобод людини здійснюються трьома інституціями, повноваження між якими поділені у відповідності до об'єкта їхньої дії. У інших державах, навпаки функціонує єдиний орган, наділений широкими повноваженнями. Складно стверджувати який підхід тут є кращим та найбільш дієвим. Важливо, щоб захист прав і свобод ЛГБТ+ спільноти визнавався окремим напрямком їхньої діяльності.

Вельми цікавим є досвід США як держави-флагмана у багатьох аспектах впровадження принципу рівності й недискримінації. Так, доволі цікавим є діяльність США щодо захисту прав ЛГБТ+ осіб похилого віку. Омбудсмани з питань довгострокового догляду є захисниками мешканців будинків престарілих, пансіонатів і будинків для догляду та постраждалих. Програма омбудсмана керована Управлінням у справах старіння (AoA) та Управлінням у справах громадського життя (ACL). Мережа налічує 4049 волонтерів, сертифікованих для розгляду скарг та 1835 оплачуваних співробітників. Важливим напрямком діяльності таких омбудсманів є захист ЛГБТ+ осіб похилого віку [211].

За поточними оцінками, 10,1 мільйона американців ідентифікують себе як ЛГБТ+ особи. При цьому ЛГБТ+ особи старшого віку стикаються з порушенням своїх прав, коли звертаються за послугами та підтримкою у сфері догляду. Про випадки зловживань часто не повідомляють або їх не ідентифікують, однак більшість осіб, які взяли участь в опитуванні (578 осіб з 649 респондентів, або 89 %), відчували, що персонал буде дискримінувати ЛГБТ+ людей похилого віку. Крім того, негативне ставлення, включаючи словесні та фізичні утиски з боку інших мешканців, були найпоширенішою проблемою, про яку повідомляли респонденти [212].

У цьому аспекті слід вказати на діяльність Національного ресурсного центру з ЛГБТ+ старіння, програма SAGE, є першим і єдиним ресурсним центром технічної допомоги в США, який зосереджений на покращенні якості послуг і підтримки, що пропонується ЛГБТ+ літнім людям, їхнім сім'ям та опікунам. Заснований у 2010 році завдяки федеральному гранту від

Міністерства охорони здоров'я та соціальних служб США, Національний ресурсний центр з ЛГБТ+ старіння надає освітні послуги, технічну допомогу та освітні ресурси особам, які займаються питаннями старіння, ЛГБТ+ організаціям та ЛГБТ+ особам похилого віку.

До основних завдань Центру віднесені такі як: створення та поширення інформації, освітніх ресурсів і технічної допомоги щодо старіння ЛГБТ+ осіб; розробка та удосконалення тренінгів щодо проблем, пов'язаних із культурною компетентністю ЛГБТ+ для мережі служб похилого віку та інвалідності, постачальників послуг, які обслуговують різноманітні спільноти; підвищення спроможності ЛГБТ+ осіб похилого віку, сімей та опікунів отримати доступ до послуг похилого віку та інвалідності, а також покращити співпрацю з іншими ресурсними центрами щодо старіння [213].

Таким чином, належна увага до ЛГБТ+ осіб похилого віку вбачається позитивною практикою для демонстрації державного і громадянського партнерства у питанні дотримання принципу рівності.

Повертаючись до досвіду Аргентини, варто вказати на ініціативу Аргентинської федерації лесбіянок, геїв, бісексуалів і трансгендерів (FALGBT) щодо співпраці з Національним омбудсманом для заснування інституту ЛГБТ+ омбудсмана на національному рівні з відкриттям таких офісів у м. Барілоче та Буенос-Айресі. Відповідно до умов підписаної угоди, між Національним омбудсманом і FALGBT було створено програму взаємодії з метою створення ЛГБТ+ омбудсмана на національному рівні, який, серед іншого, впроваджуватиме інструменти захисту прав ЛГБТ+ осіб. «Нам потрібні інституційні простори, подібні до цих, щоб працювати проти дискримінації та насильства, з якими наша громада все ще стикається у повсякденному житті. Ми знаємо, що разом із Національним омбудсманом ми досягнемо прогресу в цій сфері», – заявив Е. Паулон, президент FALGBT [214].

Зазначений приклад також висвітлює належно організовану взаємодію державних органів влади з громадськістю у питанні захисту прав і свобод уразливих верств населення, до яких належить і ЛГБТ+ спільнота.

Серед пострадянських держав слід зупинитися на досвіді Латвійської Республіки, де у жовтні 2018 року було видано висновок омбудсмана щодо визнання та захисту одностатевих сімей. У висновку Омбудсманом зазначалось про те, що Законодавець повинен мати можливість приймати рішення, які можуть не отримати підтримки більшості суспільства, але ухвалення яких є необхідним для забезпечення фундаментальних прав різних груп суспільства та виконання міжнародних зобов'язань державою. Згаданий висновок передбачав звернення до Міністерства юстиції та Сейму Латвійської Республіки про те, що одностатеві сім'ї також повинні мати право на захист з боку держави, що є важливим кроком на шляху до забезпечення рівності для ЛГБТ+ осіб у Латвії [215].

Не менш важливо зупинитися на досвіді Королівства Швеція. Ця скандинавська держава по праву належить до країн із багаторічними традиціями демократії. Шведська федерація прав лесбіянок, геїв, бісексуалів, трансгендерів і квірів (RFSL) говорить про вдосконалення законодавства та організаційні особливості захисту ЛГБТ+ осіб. Ще у 1972 році Швеція стала першою країною в світі, яка дозволила юридично змінювати стать. У 2024 році парламент Швеції схвалив новий закон, що дозволяє змінювати юридичну стать з 16 років за згодою батьків або законних опікунів. Цей закон набуде чинності 1 липня 2025 року. Якщо особа відчуває, що її дискримінують, вона може звернутися до Омбудсмана з питань рівності - державної інституції, що протидіє усім видам дискримінації. Система омбудсманів діє у Швеції ще з 1809 року. Однією з причин, чому Швецію вважають дружньою до ЛГБТ+ осіб є те, що люди продовжують боротися за подальші покращення. Окрім згаданої організації (RFSL), існує низка інших ЛГБТ+ організацій, які займаються заходами на підтримку таких осіб. Багато таких організацій борються за права людей, яких переслідують у їхніх рідних країнах щодо отримання притулку в

Швеції, адже гомосексуальність все ще перебуває під заборonoю приблизно у 70 країнах світу [216].

Щодо Республіки Австрія, активістка С. Міллер вказує на значні успіхи у забезпеченні прав ЛГБТ+ спільноти. Так, одностатеві шлюби були легалізовані з 2019 року, а засоби правового захисту включають заборону дискримінації за ознакою СОГІ у житловій сфері та сфері праці. Незважаючи на прогрес, слід зважати на регіональні настрої. Попри те, що Австрія є переважно прогресивною країною, ситуація може швидко змінюватись, а тому взаємодія з групами, які захищають права ЛГБТ+ осіб в Австрії, такими як HOSI (Homosexuelle Initiative) дозволяє мати уявлення про поточний стан справ. До відомих організацій в Австрії належить також Rechtskomitee LAMBDA, яка займається захистом і підтримкою ЛГБТ+ спільноти [217].

Отже, національні практики пов'язані, головним чином з діяльністю інститутів омбудсмана та їхньою взаємодією з ЛГБТ+ організаціями на державному та регіональних рівнях.

На міжнародному рівні слід вказати на посаду «глобального ЛГБТ-омбудсмана» – незалежного експерта з питань захисту від насильства та дискримінації за ознакою сексуальної орієнтації та гендерної ідентичності, запроваджену у 2016 році в ООН. Примітно, що таким омбудсманом з питань насильства та дискримінації за ознакою СОГІ став тайський професор права Вітіт Мунтарбхорн, який був одним із головних авторів Джок'якартських принципів. Утім багато країн-учасниць негативно відреагувала на таку ініціативу або утрималась від підтримки прав ЛГБТ+ спільноти через соціальну та політичну ситуацію вдома. Мандат було встановлено резолюцією 32/2 Ради з прав людини від 30.06.2016 шляхом голосування (23 – за; 18 – проти; 6 – утрималися). У червні 2019 року мандат було продовжено на три роки, а в липні 2022 року Рада з прав людини ухвалила резолюцію про продовження терміну дії незалежного експерта ще на три роки [218].

Діяльність на посаді передбачає оцінку імплементації міжнародного законодавства з прав людини, підвищення обізнаності, прийняття участі у

діалозі з усіма відповідними зацікавленими сторонами та надання консультаційних послуг, технічної допомоги, розбудова потенціалу для боротьби з насильством та дискримінацією за ознакою СОГІ [219].

Стосовно ефективної підтримки ЛГБТ+ осіб на рівні держав-учасниць ООН, наголошується на реалізації низки заходів. Насамперед, має бути скасоване усе законодавство, що криміналізує СОГІ або самовираження та заперечує ідентичність людини. Також держави повинні прийняти надійну законодавчу базу для захисту ЛГБТ+ спільноти від дискримінації в усіх секторах, зокрема запобігати дискримінації у сферах охорони здоров'я, освіти, зайнятості, житла, доступу до правосуддя тощо. Крім того, держави повинні прийняти комплексні програми та плани щодо інформування та навчання посадових осіб органів влади, а також забезпечити потерпілим особам доступ до правосуддя та ефективних інструментів правового захисту. Заходи з ушанування людської різноманітності також посилюють впровадження цінностей інклюзивного суспільства. Усі з перерахованих заходів на національному рівні повинні враховувати перехресний характер дискримінації та сегрегації, усувати їх першопричини та забезпечувати участь різних людей у процесі прийняття рішень [220].

Переходячи до зарубіжних рекомендацій щодо поліпшення становища ЛГБТ+ спільноти, звернімо увагу на проведені після виборів у США 2017 року, дослідження організації Human Rights Campaign (HRC). За результатами дослідження, запропоновано п'ять кроків для підтримки ЛГБТ+ молоді, а саме: 1) Слухати ЛГБТ+ молодь для кращого розуміння таких осіб, їхніх потреб та надання підтримки; 2) Бути взірцем доброзичливості та залучення до виступів проти радикалізації; 3) Демонструвати можливість бути собою молодим людям поруч із вами; 4) Вживати заходи на місцевому рівні для створення безпечного простору; 5) Бути у курсі правової діяльності на місцевому, державному і федеральному рівнях та приймати участь у майбутніх заходах [221].

Слід погодитись із тезою Б. Ерре та П. Арріагада у тому, що деякі країни стали набагато привітнішими для ЛГБТ+ осіб. Лише кілька десятиліть тому більшість із них не могли законно перебувати в одностатевих стосунках, і ніхто не міг вийти за партнера тієї ж статі, усиновити дитину або отримати юридичне визнання своєї статі. Сьогодні все ще небагато країн запровадили комплексні юридичні права на підтримку ЛГБТ+ спільноти. Зміни самих законів недостатньо, має відбутися зміна у ставленні людей. Слід зменшити дискримінацію ЛГБТ+ осіб у повсякденному житті, у тому числі вирішити проблему непропорційного насильства щодо них та забезпечити їм рівний доступ до медичної допомоги. Історичні та останні тенденції свідчать про те, що прогрес у сфері прав ЛГБТ+ осіб можливий. Але для побудови таких громад потрібно докладати багато зусиль [222].

Важливу роль у захисті прав і свобод ЛГБТ+ осіб відіграють правоохоронні органи, зокрема, прокуратура і поліція.

Так, поліцейські знаходяться на передовій системи кримінального судочинства і є першими контактними особами для багатьох жертв злочинів на ґрунті ненависті. Не маючи необхідних навичок виявлення та розслідування злочинів на ґрунті ненависті проти ЛГБТ+, поліція не може забезпечити відновлення справедливості та захист жертв, завоювати довіру громад та сприяти чесному та прозорому застосуванню національного законодавства щодо злочинів на ґрунті ненависті. Рада Європи довгий час працювала над підвищенням обізнаності щодо адресного насильства, до якого належать расистські, релігійні, гендерні, гомофобні та трансфобні злочини. Системи поліцейського обліку повинні мати можливість фіксувати всі аспекти злочинів на ґрунті ненависті щодо ЛГБТ+ осіб, а належну слідчу практику слід підкріпляти офіційними протоколами та рекомендаціями. Працівники прокуратури, як ключового партнера поліції, також повинні пройти навчання для підготовки та організації успішного та справедливого покарання за злочини на ґрунті ненависті. Нарешті, варто заручитись підтримкою політичних лідерів, які визнають конкретну шкоду, заподіяну злочинами на

грунті ненависті представникам ЛГБТ+ спільноти та беруть на себе зобов'язання забезпечити фінансування повного впровадження такого навчання [223, с. 4].

У зазначеному аспекті правозахисний ЛГБТ Центр «НАШ СВІТ» повідомляє, що Львівською обласною прокуратурою скеровано до суду обвинувальний акт у справі про побиття трансгендерної військовослужбовиці ЗСУ, що сталося у серпні 2023 року в центрі Львова. Це був, вочевидь, перший випадок в Україні, коли прокуратура кваліфікувала злочин за мотивами гомо/трансфобії за статтею 161 Кримінального кодексу України «Порушення рівноправності громадян залежно від їх расової, національної належності, релігійних переконань, інвалідності та за іншими ознаками». Супроводом цієї справи займається організація «Gender Stream». Фактично у кримінальному законодавстві України це єдина стаття, що теоретично дозволяла врахувати мотив нетерпимості до ЛГБТ+ осіб при вчиненні злочину, однак вона жодного разу не застосовувалася на практиці у таких випадках, оскільки буквально криміналізує лише дискримінацію («пряме чи непряме обмеження прав або встановлення прямих чи непрямих привілеїв громадян») за відкритим списком ознак (серед яких прямим текстом ні сексуальна орієнтація, ні гендерна ідентичність не фігурують). У кількох випадках слідство попередньо кваліфікувало злочини проти ЛГБТ+ осіб за цією статтею, але до висунення офіційного звинувачення справи не доходили [224].

Управлінням з питань насильства щодо жінок Міністерства юстиції США було підтримано проект з підготовки Посібника для прокурора щодо найкращих практик у справах із ЛГБТ+ жертвами домашнього насильства, сексуального насильства та переслідування. Призначення цього посібника спрямоване на удосконалення діяльності прокуратури та включає наступні розділи: термінологію та мову; інклюзивні офіси (гендерно нейтральні приміщення тощо); опитування потерпілих ЛГБТ+ осіб; ім'я, стать і займенники в суді (звернення); підготовку потерпілої особи до суду; конфіденційність і безпека жертв; питання та додаткову підтримку [225].

Існує багато подібних видань, головним призначенням яких є підвищення обізнаності представників правоохоронних органів у розслідуванні й підготовці до судового розгляду справ де потерпілими особами виступають ЛГБТ+ особи. Зазвичай їхня підготовка здійснюється у тісній взаємодії з ЛГБТ+ та правозахисними організаціями, що дозволяє належним чином висвітлити наявні проблеми, обравши оптимальні шляхи для їхнього розв'язання.

На рівні міжнародних судових інстанцій не можна оминати увагою практику ЄСПЛ. Тут варто підтримати А. Л. Свящука у тому, що за свою історію ЄСПЛ прийняв чимало рішень на захист прав представників ЛГБТ+ спільноти. Хоча Європейська Конвенція з прав людини не згадує ознаку СОГІ в явному вигляді, ЄСПЛ, використовуючи своє право тлумачити її положення, в процесі розгляду багатьох справ дійшов висновку, що такі ознаки також підпадають під захист Конвенції. В цілому, ЄСПЛ були прийняті десятки рішень щодо захисту прав ЛГБТ+ на мирні демонстрації (зокрема, проти заборони на їх проведення з боку місцевих органів влади та про обов'язок забезпечення належної охорони гей-прайдів з боку правоохоронних органів); про захист прав одностатевих партнерів; з питань батьківських прав ЛГБТ+; проти дискримінації за ознаками СОГІ у трудових стосунках та інших сферах соціального життя; проти заборони служити в армії відкритим гомосексуалам; проти різниці у юридично дозволеному віці вступу в різностатеві та одностатеві сексуальні відносини (так званий «вік згоди») та ін.

Важлива особливість ЄСПЛ полягає в тому, що Суд ґрунтується на прецедентному праві. Це означає, що, якщо в якійсь справі було прийнято певне рішення, надане тлумачення тієї чи іншої статті Конвенції, то це стає частиною законодавчої бази, на якій ґрунтується подальша робота Суду. На попередні рішення Суду можна посилатися в скаргах, навіть якщо справа стосується інших країн або має лише певні схожі обставини. Наприклад, якщо в певному рішенні ЄСПЛ висловився проти заборони ЛГБТ+ прайду в країні Х, то жодна інша держава в Європі не зможе довести своє право забороняти

подібні заходи в аналогічній ситуації на своїй території. При цьому важливо відзначити, що рішення ЄСПЛ є обов'язковими для виконання державами-учасниками. За виконанням рішень Суду стежить найвищий виконавчий орган Ради Європи – Комітет Міністрів РЄ, який має право вжити всіх необхідних заходів задля примусу держави-порушниці до відшкодування збитків постраждалим особам та усунення виявлених системних порушень Європейської Конвенції з прав людини [75, с. 172-173].

Наприклад, справа *Identoba і інші проти Грузії*, № 73235/12 від 12 травня 2015 року стосувалась гомофобних насильницьких діянь в контексті мирної демонстрації у Тбілісі у травні 2012 року з нагоди Міжнародного дня проти гомофобії. Демонстрація була примусово перервана більш масовою супротивною демонстрацією з ворожим ставленням до ЛГБТ+ спільноти. Тринадцять заявників стверджували, що влада не спромоглася захистити їх від насильницького нападу і ефективно розслідувати інцидент, встановивши, зокрема, дискримінаційні мотиви нападників. ЄСПЛ вирішив, що завдане насильство було достатньо тяжким, аби досягти необхідного ступеню, передбаченого статтею 3 Європейської Конвенції з прав людини. Суд також зазначив, що, з огляду на наявні повідомлення про негативне ставлення у деяких прошарках суспільства до сексуальних меншин і на попередження про можливі конфлікти, висловлені на адресу поліції організаторами маніфестації, «правоохоронні органи несли неодмінне позитивне зобов'язання захистити демонстрантів», чого вони не зробили. Суд також вирішив, що державні органи не виконали процесуальне зобов'язання розслідувати інцидент, приділяючи особливу увагу виявленню мотиву упередженості і встановленню осіб, відповідальних за скоєння гомофобного насильства». Тому ЄСПЛ дійшов висновку про порушення статті 3 в сукупності зі статтею 14 Європейської Конвенції з прав людини [226, с. 9].

Можна підсумувати, що зарубіжний досвід захисту прав і свобод ЛГБТ+ спільноти свідчить про важливість поєднання національних та міжнародних інституцій, спрямованих на захист таких осіб. Причому на національному

рівні позитивною практикою є створення спеціально уповноважених правозахисних (правоохоронних) інституцій.

У цілому ж за ступенем захисту прав ЛГБТ+ спільноти, Україна належить до групи держав, де правовий статус представників ЛГБТ+ осіб є невизначеним. З одного боку, наявні позитивні зміни у законодавстві, але з іншого – більш рішучі дії уряду стикаються із опором консервативних сил. Це призводить до збереження *status quo* у питанні захисту прав і свобод ЛГБТ+ спільноти в Україні. Вирішення проблемних аспектів забезпечення прав і свобод ЛГБТ+ спільноти можливе за різними напрямками, особливості яких будуть досліджені нами у наступному підрозділі.

3.2 Перспективні напрямки удосконалення адміністративно-правового забезпечення прав і свобод ЛГБТ+ спільноти в Україні

У попередніх підрозділах дослідження було вивчено і розкрито сучасний стан адміністративно-правового забезпечення прав і свобод ЛГБТ+ спільноти в Україні. Відповідно, у даному підрозділі роботи потрібно окреслити перспективи удосконалення адміністративно-правового забезпечення прав і свобод зазначеної категорії осіб.

Спираючись на дослідження фахівців у царині адміністративного права в цілому та запобігання і протидії дискримінації зокрема, пропонуємо зупинитися на таких перспективних напрямках як:

- 1) удосконалення державної політики у сфері запобігання і протидії дискримінації (політичний);
- 2) внесення змін і доповнень до системи національного законодавства щодо удосконалення адміністративно-правового статусу ЛГБТ+ осіб (нормативно-правовий);
- 3) організаційні зміни, через трансформацію діяльності чинних публічних інституцій та створення нових (інституційний);

4) посилення стійкості до загроз, обумовлених надзвичайними обставинами внутрішнього і зовнішнього характеру (безпековий).

Отже, переходячи до розкриття першого напрямку потрібно вести мову саме про державну, а не муніципальну політику. Позитивно сприймаючи окремі ініціативи на місцевому рівні, варто визнати те, що стверджувати про недискримінацію ЛГБТ+ спільноти можна тільки тоді, коли її права та свободи будуть забезпечені на всій території України, а правозастовна практика стане одноманітною.

Зі статті 2 Закону України «Про засади внутрішньої і зовнішньої політики» від 01.07.2010 № 2411-VI випливає, що внутрішня політика ґрунтується на таких принципах як: пріоритетність захисту національних інтересів; верховенство права, забезпечення реалізації прав і свобод людини і громадянина, повага до гідності кожної особи, забезпечення особливого піклування про дитину та реалізації її прав; рівність усіх суб'єктів права власності перед законом, захист конкуренції у сфері економічної діяльності; здійснення державної влади на засадах її поділу на законодавчу, виконавчу та судову; відкритість та прозорість процесів підготовки і прийняття рішень органами державної влади та органами місцевого самоврядування; забезпечення сталого розвитку економіки на ринкових засадах та її соціальної спрямованості; забезпечення балансу загальнодержавних, регіональних та місцевих інтересів; свобода, соціальна справедливість і творча самореалізація, участь громадян в управлінні державними і суспільними справами; соціальне партнерство та громадянська солідарність [227]. Водночас, серед перерахованих принципів не можна побачити недопущення дискримінації за будь-якою ознакою, що слід вважати недоліком, адже сам з формування державної політики починається дія права як інструменту впливу на суспільні відносини.

Що стосується самої дефініції державної політики, В. І. Андріяш розуміє під нею реакцію держави на конкретні проблеми суспільства, або груп у цьому суспільстві, наприклад, громадян, неурядових організацій. Вона

покликана погоджувати інтереси, знаходити консенсус, необхідний для стабільності суспільства [228].

У свою чергу, О. В. Лаврук називає державну політику одним із важливих компонентів життєдіяльності суспільства, оскільки її заходи спрямовуються на поліпшення рівня проживання громадян та гарантування соціальної стабільності країни і її регіонів [229, с. 261].

Аналізуючи Указ Президента України «Про Цілі сталого розвитку України на період до 2030 року» від 30.09.2019 № 722/2019 [57] слід зазначити, що практично усі з визначених 17 цілей цілком стосуються ЛГБТ+ спільноти, хоча права і свободи такої категорії осіб безпосередньо не згадується в Указі. Як наслідок, при реалізації заходів щодо досягнення таких цілей, можливі певні маніпуляції, що не є позитивним.

У Національній стратегії у сфері прав людини, затвердженій Указом Президента України від 24.03.2021 № 119/2021 [230], серед стратегічних напрямів реалізації цієї Стратегії так само відсутні безпосередні згадки про СОГІ, ЛГБТ+ осіб та недискримінацію за відповідними ознаками. Це не відмінняє того, що в межах досягнення того чи іншого стратегічного напрямку будуть здійснюватись заходи для захисту ЛГБТ+ спільноти в Україні, але ж так само можливе уникнення від суперечливої і складної для суспільства теми.

Так само Стратегія людського розвитку, затверджена Указом Президента України від 02.06.2021 № 225/2021 [231] не містить безпосередньої згадки про ЛГБТ+ осіб, хоча багато з окреслених у Стратегії проблем стосуються їх безпосередньо. Це і проблеми у сфері медицини, освіти, науки, культури, соціальної підтримки громадян тощо.

До чинників, що дестабілізують державну політику щодо забезпечення прав і свобод ЛГБТ+ спільноти в Україні слід віднести загострення полеміки щодо сприйняття ЛГБТ+ осіб у суспільстві, обумовлене наслідками збройної агресії (падіння рівня економіки, обмеження пересування, мобілізація, тимчасова окупація частини території, внутрішнє переміщення тощо). Все це

призводить до збільшення проявів дискримінації та насильства щодо представників і представниць ЛГБТ+ спільноти.

Таким чином, удосконалення державної політики щодо ЛГБТ+ осіб в Україні є першочерговим, відносно інших, напрямком покращення стану забезпечення їхніх прав та свобод. Саме через раціональне формування державної політики можна створити належну нормативно-правову основу, сприяти становленню громадянського суспільства в Україні, заснованого на демократії та інклюзії.

Переходячи до нормативно-правового напрямку, слід зазначити, що якість та відповідність національного законодавства передовим демократичним стандартам захисту прав людини є запорукою удосконалення адміністративно-правового статусу ЛГБТ+ осіб в Україні. Це стосується подолання будь-яких проявів дискримінації, створення необхідних гарантій прав та свобод людини і громадянина, ефективного реагування держави на прояви порушень законних прав і свобод людини.

Повторюючи положення підрозділу 1.2 дослідження, слід констатувати, що вітчизняне законодавство України не забезпечує достатнього захисту від дискримінації за ознаками СОГІ. Тут навіть не можна виокремити одну чи дві сфери суспільного життя – проблема носить комплексний характер. Навіть якщо у таких сферах як праця або медіа, містяться положення, які передбачають недискримінацію за СОГІ, загальний стан справ із практикою правозастосування лишається незадовільним.

Ще у 2017 році на п'ятій доповіді Європейської комісії проти расизму та нетерпимості Ради Європи (далі – ЄКРН) було визначено, що «конфлікт, який триває в Україні, призвів до різкого зростання ненависті за останні три роки й негативно вплинув на вразливі групи в цілому» [232]. У зв'язку із цим, серед інших ініціатив, Україна мала включити сексуальну орієнтацію та гендерну ідентичність як захищені ознаки до Закону України «Про засади запобігання та протидії дискримінації в Україні» [46].

Однак, поняття дискримінації, закріплене у п. 2) ч. 1 статті 1 Закону України «Про засади запобігання та протидії дискримінації в Україні» від 06.09.2012 № 5207-VI, визначає її як ситуацію, за якої особа та/або група осіб за їх ознаками раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, віку, інвалідності, етнічного та соціального походження, громадянства, сімейного та майнового стану, місця проживання, мовними або іншими ознаками, що були, є та можуть бути дійсними або припущеними (далі – певні ознаки), зазнає обмеження у визнанні, реалізації або користуванні правами та свободами в будь-якій формі, встановленій цим Законом, крім випадків, коли таке обмеження має правомірну, об’єктивно обґрунтовану мету, способи досягнення якої є належними та необхідними [46]. Та й загалом по тексту цього фундаментального у розрізі дослідження закону, не згадуються ознаки СОГІ.

Натомість у передмові до науково-практичного коментаря до Закону України «Про засади запобігання та протидії дискримінації в Україні», підготовленому Б. О. Логвиненком та Н. В. Уваровою, науковці зазначають, що дискримінація може мати різні прояви та ґрунтуватися на різних упередженнях, таких як: стать, раса, національність, вік, інвалідність, релігійна належність, сексуальна орієнтація тощо. Крім цього, по тексту видання вони згадують про СОГІ як про важливі ознаки, що мають бути захищені на рівні закону [118, с. 3, 9, 14].

Визнаючи назрілу необхідність удосконалення національного законодавства щодо кращого забезпечення прав і свобод ЛГБТ+ спільноти в Україні, потрібно сфокусуватись на основних «контрольних точках» у реалізації відповідних змін. Так, спираючись на Рекомендації CM/Rec(2010) 5 Комітету Міністрів Ради Європи державам-членам про заходи з боротьби проти дискримінації за ознаками сексуальної орієнтації або гендерної ідентичності [233], можна виокремити окремі складові удосконалення нормативно-правового забезпечення:

А) Право на життя, безпеку та захист від насильства: а) «Злочини ненависті» та інші інциденти за мотивами ненависті та б) «Промови ненависті». Це стосується забезпечення ефективного, негайного та неупередженого розслідування можливих справ про злочини та інші події, в яких є розумні підстави вважати, що мотивом правопорушника була СОГІ жертви. Також, зазначений напрямок має включати вжиття належних заходів для боротьби з усіма проявами «мови ненависті», у тому числі в медіа та Інтернеті, які можуть справедливо вважатися спрямованими на розпалення, розповсюдження чи пропаганду ненависті чи інших форм дискримінації щодо лесбійок, геїв, бісексуалів і трансгендерних осіб.

Тут потрібно позитивно оцінити прийняття Закону України «Про внесення змін до Закону України "Про рекламу" та інших законів України щодо імплементації норм європейського законодавства у національне законодавство України шляхом імплементації окремих положень законодавства Європейського Союзу у сфері аудіовізуальної реклами (Європейської конвенції про транскордонне телебачення, Директиви Європейського парламенту та Ради 2010/13/ЄС про аудіовізуальні медіапослуги від 10 березня 2010 року із змінами, внесеними Директивою (ЄС) 2018/1808 від 14 листопада 2018 року)» від 30.05.2023 № 3136-IX [234]. Зокрема, це стосується закріплення у статті 8 Закону України «Про рекламу» від 03.07.1996 № 270/96-ВР заборони наводити твердження та/або зображення, які є дискримінаційними та/або розпалюють ненависть, ворожнечу чи жорстокість до окремих осіб чи груп осіб за ознакою сексуальної орієнтації [235].

Б) Свобода об'єднань. Забезпечення того, щоб, відповідно до статті 11 Європейської конвенції з прав людини, право на свободу об'єднань застосовувалось без дискримінації за ознакою сексуальної орієнтації або гендерної ідентичності. Зокрема, це стосується реєстрації та діяльності громадських об'єднань.

Станом на кінець 2024 року Закон України «Про громадські об'єднання» від 22.03.2012 № 4572-VI не містив положень, що стосуються захисту ЛГБТ+ громадських об'єднань від дискримінаційних обмежень [236].

Також, вітчизняна ЛГБТ+ спільнота періодично зазнає різноманітних обмежень та утисків у реалізації своїх прав, свобод та законних інтересів. Приміром у 2015 році Міністерство юстиції України відмовило Національному ЛГБТ-порталу України у реєстрації як інформаційному агентстві. Офіційною причиною для відмови стало те, що Міністерству не було зрозуміло значення абревіатури «ЛГБТ». За результатами судового оскарження такої відмови, колегія суддів Окружного адміністративного суду м. Києва звернула увагу, що «ненадання змістовного тлумачення скороченої назви інформаційного агентства не є підставою для відмови у державній реєстрації». Міністерство юстиції зобов'язали розглянути заяву організації про реєстрацію порталу (справа № 826/7519/15 [237, 238]).

В) Свобода висловлення поглядів та мирних зборів. Вживання належних заходів на національному, регіональному та місцевому рівнях для забезпечення того, щоб право на свободу мирних зборів, могло ефективно реалізовуватися, без дискримінації за ознаками СОГІ.

За зазначеною складовою ситуація є більш-менш прийнятною адже статті 34 та 35 Конституції України гарантують кожному право на свободу думки і слова, на вільне вираження своїх поглядів і переконань, а також на свободу світогляду і віросповідання відповідно. Статтею 39 громадянам надано право збиратися мирно, без зброї і проводити збори, мітинги, походи і демонстрації, про проведення яких завчасно сповіщаються органи виконавчої влади чи органи місцевого самоврядування [39]. Утім, реальна дія конституційних норм не відрізняється досконалістю. Так, непоодинокими є випадки обмеження права ЛГБТ+ осіб у проведенні масових заходів на підтримку своїх прав.

Наприклад, у справі № 460/307/20, згідно з Рішенням Рівненського окружного адміністративного суду від 05.06.2020, було повністю визнано

протиправним та нечинним рішення Рівненської міської ради № 6926 від 24 грудня 2019 року «Про заборону проведення на території міста Рівного маршів представників ЛГБТ-спільнот», прийняте на 38 сесії 7 скликання. Згідно з рішенням суду, Рівненську міську раду (вул. Соборна, 12 а, м. Рівне, 33028, код ЄДРПОУ 34847334) було зобов'язано невідкладно після набрання рішенням суду законної сили опублікувати резолютивну частину цього рішення у виданні, в якому було офіційно оприлюднено рішення Рівненської міської ради № 6926 від 24.12.2019 року «Про заборону проведення на території міста Рівного маршів представників ЛГБТ-спільнот» [239].

У цілому, А. Кравчук слушно вказує на те, що поширення інформації з ЛГБТ питань дозволяється, хоча й не заохочується. ЛГБТ організації можуть здійснювати свою діяльність більш-менш вільно, але стикаються з цілковитим небажанням з боку влади забезпечити їм допомогу та підтримку в їхній роботі. Висвітлення ЛГБТ питань у мас-медіа цілком вільне, але будь-які усталені стандарти в цій сфері відсутні [240, с. 48].

Г) Право на повагу до приватного і сімейного життя. Скасування будь-якого дискримінаційного законодавства, яке криміналізує добровільні одностатеві сексуальні акти між повнолітніми особами. Вони також повинні вживати належних заходів для забезпечення того, щоб норми кримінального права, які, в силу їх формулювань, можуть призвести до дискримінаційного застосування, були скасовані, змінені або застосовувалися відповідно до принципу недискримінації. Коментуючи зазначену складову варто визнати факт відсутності в Україні кримінальної відповідальності за одностатеві стосунки. З іншого боку, право на повагу до приватного і сімейного життя продовжує порушуватись. Яскравим доказом такого твердження є вже згадуване у попередніх підрозділах роботи рішення ЄСПЛ у справі «Маймулахін і Марків проти України» (Заява № 75135/14) [67].

Слушним тут є зауваження Правозахисного ЛГБТ Центру «НАШ СВІТ» відносно того, що ЄСПЛ не може зобов'язати держави-відповідачі ухвалити закони, потрібні для припинення порушення прав людини – він лише

констатує наявність відповідних правових проблем. Однак, український закон «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» передбачає, що держава повинна вживати заходів загального характеру, включаючи внесення змін до чинного законодавства та практики його застосування, «з метою забезпечення додержання державою положень Конвенції, порушення яких встановлене Рішенням, забезпечення усунення недоліків системного характеру, які лежать в основі виявленого Судом порушення, а також усунення підстави для надходження до Суду заяв проти України, спричинених проблемою, що вже була предметом розгляду в Суді» [241]. Також є важливою розробка та впровадження механізмів ефективного реагування на випадки дискримінації та будь-яких проявів насильства щодо ЛГБТ+ осіб. Зокрема, це стосується реагування поліції на випадки домашнього насильства. Так, Б. О. Логвиненко звертає увагу на те, що суспільству необхідно визнати факт існування сімейних відносин, утворених особами однієї біологічної статі, бо останні також мають підпадати під дію законодавства, спрямованого на запобігання і протидію насильству. Адже, відповідно до статті 21 Конституції України, усі люди є вільні і рівні у своїй гідності та правах [52, с. 138]. Таким чином, удосконалення вітчизняного законодавства має передбачати офіційне визнання одностатевих партнерств.

Примітно, що у вітчизняній науці адміністративного права присутні як «амбасадори змін», наприклад Н. В. Уварова, низка публікацій якої присвячена проблемам захисту прав ЛГБТ+ осіб [84], так і представники консервативної школи, які не можуть подолати власних упереджень, наприклад В. В. Лень [242].

Г) Праця. Особлива увага повинна приділятися забезпеченню ефективного захисту права на недоторканість приватного життя трансгендерних осіб в умовах праці, зокрема, це стосується заяв про прийом на роботу, для недопущення будь-якого невідповідного розкриття роботодавцю або іншим працівникам інформації про їхню гендерну історію або минуле ім'я. Відповідно до ч. 1 статті 2-1 Кодексу законів про працю

України від 10.12.1971 № 322-VIII, забороняється будь-яка дискримінація у сфері праці, зокрема порушення принципу рівності прав і можливостей, пряме або непряме обмеження прав працівників, в тому числі, залежно від гендерної ідентичності, сексуальної орієнтації... або іншими ознаками, не пов'язаними з характером роботи або умовами її виконання [45].

У зазначеному аспекті Р. М. Опацький відмічає, що декларуючи проєвропейських вектор руху України доцільно не лише законодавчо закріплювати права всіх категорій людей не залежно від СОГІ, але й створення відповідних умов для їх належної реалізації. На переконання науковця зазначене завдання можливо буде виконати лише в комплексі через: 1) удосконалення нормативно-правової бази шляхом конкретизації понятійного апарату у відповідності до міжнародних стандартів; 2) здійснення комплексу організаційних заходів з метою мінімізації нетерпимості до представників ЛГБТ+ спільноти в першу чергу через трудові колективи та медіа; 3) створення сприятливого економічного клімату для підприємців які займаються працевлаштуванням представників ЛГБТ+ спільноти [243, с. 1336].

Д) Освіта. Такі заходи повинні включати у себе захист права дітей та молоді на освіту в безпечному середовищі, вільному від насильства, залякувань, соціального відторгнення або інших форм дискримінаційного та принизливого поведіння у зв'язку з сексуальною орієнтацією або гендерною ідентичністю. Слід зазначити, що п. 12) ч. 1 статті 1 Закону України «Про освіту» від 05.09.2017 № 2145-VIII, визначає інклюзивне навчання як систему освітніх послуг, гарантованих державою, що базується на принципах недискримінації, врахування багатоманітності людини, ефективного залучення та включення до освітнього процесу всіх його учасників [244].

Насправді, реальна ситуація із забезпеченням права ЛГБТ+ осіб на освіту часто супроводжується різноманітними утисками і проблемами. Так, за результатами опитування ТЕРГО та ГО «Платформа рівних можливостей», ЛГБТ+ підлітки в Україні та поза її межами стикаються з фізичним та

сексуалізованим насильством. Це може бути мова ненависті, певні образи, гомофобні і трансфобні висловлювання з боку шкільної адміністрації, вчителів, однолітків тощо. Варто також врахувати, що не всі ЛГБТ+ діти в школі з очевидних причин є відкритими [245]. Відповідно, вітчизняну освіту слід зробити більш відкритою для ЛГБТ+ осіб, а також передбачити законодавчі новели щодо статевого виховання (сексуальної освіти) у середніх загальноосвітніх закладах.

Е) Здоров'я. Потребують впровадження належні законодавчі та інші заходи для забезпечення того, щоб найвищий досяжний рівень стану здоров'я дійсно міг бути отриманий без дискримінації за ознаками сексуальної орієнтації або гендерної ідентичності. Тут також варто вказати на недоліки вітчизняного законодавства щодо забезпечення права на охорону здоров'я ЛГБТ+ осіб. Значною мірою законодавчі прогалини стосуються проблеми корекції статевої належності, так як у Міжнародній класифікації захворювань (МКХ-11), підготовленій ВООЗ трансгендерність більше не вважається психіатричним діагнозом. Разом із тим, чинний на сьогодні наказ МОЗ України від 15.09.2016 № 972 «Про затвердження та впровадження медико-технологічних документів зі стандартизації медичної допомоги при гендерній дисфорії» [246] багато у чому ускладнює таку процедуру як у медичному сенсі. Так само трансгендерний перехід, тобто юридичне визнання гендеру – зміна документів, що посвідчують особу, відповідно до її гендерної ідентичності також є складною і недостатньо врегульованою процедурою в Україні.

Є) Житло. Повинні бути вжиті заходи для забезпечення того, щоб доступ до нормальних житлових умов міг бути ефективно і рівною мірою наданий всім особам, без дискримінації за ознаками сексуальної орієнтації або гендерної ідентичності. Такі заходи мають бути, зокрема, спрямовані на забезпечення захисту від дискримінаційного виселення, а також на гарантування рівних прав на придбання та збереження власності на землю чи інше майно. У зазначеному аспекті вітчизняна ЛГБТ+ спільнота як і решта

населення, здебільшого потерпає від негативних наслідків, обмовлених збройною агресією, розв'язаною Російською Федерацією проти України. Насамперед, мова йде про внутрішньо переміщених осіб, зовнішню міграцію та подібні до цього явища. Так, у статті 14 Закону України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб» від 20.10.2014 № 1706-VII закріплено, що внутрішньо переміщені особи користуються тими ж правами і свободами відповідно до Конституції, законів та міжнародних договорів України, як і інші громадяни України, що постійно проживають в Україні. Забороняється їх дискримінація при здійсненні ними будь-яких прав і свобод на підставі, що вони є внутрішньо переміщеними особами [247].

Ж) Спорт. Спортивна діяльність та спортивні об'єкти повинні бути відкриті для кожного без дискримінації за ознаками сексуальної орієнтації або гендерної ідентичності. Зокрема, мають вживатися ефективні заходи щодо запобігання, протидії та покарання за дискримінаційні образи, пов'язані з сексуальною орієнтацією або гендерною ідентичністю на, під час, та у зв'язку із спортивними заходами. Представники і представниці вітчизняної ЛГБТ+ спортивної спільноти переважним чином утримуються від камінгауту – публічного визнання своєї сексуальної орієнтації. В основному це пов'язано із консервативністю суспільних відносин у сфері спорту.

Примітно, що у 2020 році Анастасія Конфедерат організувала фотовиставку, присвячену ЛГБТ+ спортсменам. Позувати перед фотокамерою зголосилися вісім спортсменів. Виставку готували шість місяців. За цей час дехто передумав зніматися, а іншим спортсменам тренери заборонили говорити про свою орієнтацію відкрито [248]. Натомість, за повідомленням Associated Press, Олімпійські ігри в Парижі 2024 року побили рекорд за кількістю спортсменів, які належать до ЛГБТ+ спільноти та не приховують цього. Згідно з даними вебсайту Outsports, який складає базу даних відкритих квір-олімпійців, їхня кількість склала 193 особи. До цього найбільше ЛГБТ+ спортсменів, а саме 186 осіб, мали брати участь в Олімпійських іграх у Токіо, але останні були відкладені через пандемію COVID-19 у 2021 році [249]. Отже,

спортивне законодавство України має передбачати норми про недискримінацію спортсменів за ознаками СОГІ.

З) Право шукати притулок. Необхідно забезпечити, щоб особи, які звертаються за захистом, не висилалися до країни, в якій їхнє життя або свобода можуть бути під загрозою, або де вони можуть зіткнутися з ризиком катувань, негуманного або принизливого поводження чи покарання на підставі сексуальної орієнтації або гендерної ідентичності. На наше переконання, Україна тут чітко дотримується міжнародних і національних норм, а ЛГБТ+ особи не зазнають додаткових утисків у зв'язку із СОГІ. Опосередковано про це можуть свідчити результати опитування, проведеного Київським міжнародним інститутом соціології. Опитування проводилося упродовж 26.05 – 01.06 методом телефонних інтерв'ю на основі випадкової вибірки мобільних телефонних номерів. Всього було опитано 2011 респондентів від 18 років, що мешкають у всіх підконтрольних уряду України територіях. Згідно з опитуванням, 70,4 % українців вважають, що представники ЛГБТ+ спільноти повинні мати такі ж права, як і решта громадян України. У 2024 році таких громадян виявилось на 3,1 % більше (67,3 %), ніж у 2023 році, та на 6,7 % більше, ніж у 2022 році (63,7 %) [250].

И) Національні правозахисні структури. Слід забезпечити, щоб національні правозахисні структури були спроможні займатися дискримінацією за ознаками сексуальної орієнтації або гендерної ідентичності. Розглядаючи цю складову удосконалення нормативно-правового забезпечення потрібно також вести мову про впровадження організаційних змін. На наше переконання ключові реформи тут мають торкатися змін у ідеології діяльності державних правозахисних (правоохоронних) інституцій.

Автори науково-практичних рекомендацій «Дотримання прав людини під час застосування адміністративного затримання підрозділами Національної поліції» зазначають, що уразливість представників та представниць ЛГБТ+ спільноти може використовуватися поліцейськими для

шантажу або вимагань, коли жертві погрожують аутингом або кримінальним переслідуванням в обмін на гроші або необхідні свідчення. Для цього використовується весь арсенал підручних засобів – від банальних загроз до багатоходівок з використанням додатків для знайомств в Інтернеті. Разом із тим, постраждалі не поспішають звертатися зі скаргами в інші державні органи – після досвіду спілкування з поліцією вони сприймають це як дії, наслідки яких можуть лише нашкодити [251, с. 54-55]. З цього приводу юрист ГО «Прожектор» В. Матвєєв зазначав, що: «До 2020 року рівень стигматизації та закритості ЛГБТ+ спільноти був величезним. Її учасники боялися звертатися до правоохоронних органів. Зараз таких страхів значно менше, оскільки ми разом з іншими громадськими організаціями, які працюють у цій сфері, налагодили співпрацю з обласною прокуратурою та офісом Омбудсмена. Ми проводили інформаційно-просвітницьку діяльність для підвищення правової грамотності наших клієнтів. Ми висвітлювали резонансні випадки у медіа. І зараз я бачу, що ці люди більш вмотивовані та впевнені у відстоюванні своїх порушених прав» [252]. У цілому ж найголовнішою законодавчою новелою ми вважаємо доцільність запровадження Уповноваженого з прав і свобод ЛГБТ+ спільноти та недискримінації, або ж, більш компромісного варіанту – запровадження посади представника Уповноваженого з прав і свобод ЛГБТ+ спільноти у складі інституту Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини.

I) Множинна дискримінація. Заохочується вжиття заходів для забезпечення того, щоб правові норми національних законів, які забороняють чи попереджують дискримінацію, також захищали від дискримінації одночасно за декількома ознаками, в тому числі за ознаками сексуальної орієнтації та гендерної ідентичності. У свою чергу, національні правозахисні структури повинні мати широкі повноваження, які б дозволяли їм займатися відповідними проблемами [233]. Доволі складно оцінити запровадження законодавчих змін у питанні недопущення множинної дискримінації. Вже згаданий вище по тексту науково-практичний коментар до Закону України

«Про засади запобігання та протидії дискримінації в Україні» містить критичні зауваження до змісту цього титульного у фокусі дослідження акту [118].

Завершуючи розгляд нормативно-правового напрямку потрібно вказати на важливість законодавчого закріплення деталізованих антидискримінаційних норм. Це стосується включення до ключових нормативно-правових актів принципу недискримінації, закріплення у законодавстві сексуальної орієнтації та гендерної ідентичності (СОГІ) як захищених ознак. Зокрема й титульний закон про запобігання та протидію дискримінації в Україні має чітко та однозначно забороняти дискримінацію за ознаками СОГІ у всіх сферах суспільного життя.

Щодо інституційного напрямку важливо вказати на поєднання норм права із організаційно-правовими заходами. По-перше, за цим напрямком вважаємо за необхідне активно залучати ЛГБТ+ осіб до процесів розробки та впровадження політики щодо захисту їхніх прав. Це відображатиме принцип «нічого про нас без нас» і стосуватиметься комплексного підходу, який включатиме законодавчі зміни, інституційні реформи, інформаційні кампанії та співпрацю з правозахисними організаціями. Причому для людей, які проживають на території де відсутні належні джерела офлайн комунікації, важливим є доступ до глобальних ресурсів – конференц-дзвінків, вебінарів або соціальних медіа. В Україні вже відбулася низка позитивних змін. З іншого боку, впровадження реальних новацій у досліджуваному питанні часто супроводжується незавершеністю реформ та відсутністю послідовності у їхній реалізації.

По-друге, це вже згадане вище по тексту запровадження інституту Уповноваженого з прав і свобод ЛГБТ+ спільноти та недискримінації.

Зауважимо, що спираючись на повноваження Незалежного експерта з питань сексуальної орієнтації та гендерної ідентичності ООН [253], можна запропонувати сферу повноважень спеціалізованого Уповноваженого з прав і свобод ЛГБТ+ спільноти та недискримінації. Для реалізації зазначених

завдань, відповідна посадова особа має бути наділена наступними повноваженнями:

- 1) розглядати скарги щодо будь-яких проявів дискримінації та перевіряти викладені у них факти;
- 2) отримувати від будь-яких осіб, медіа та правоохоронних органів інформацію про прояви дискримінації, зокрема з обмеженим доступом;
- 3) проводити збір та аналіз статистичних даних про випадки дискримінації;
- 4) безперешкодно відвідувати органи публічної влади всіх рівнів незалежно від форми власності з метою оцінки стану дотримання прав і свобод ЛГБТ+ спільноти на місцях;
- 5) представляти інтереси особи у суді тощо;
- 6) проводити за згодою залучених сторін процесу медіації з можливістю врегулювання конфлікту у позасудовому порядку.

Для виконання покладених на нього завдань, Уповноважений повинен бути наділений правами: 1) передавати уповноваженим суб'єктам термінові звернення та листи із заявами про випадки насильства та дискримінації осіб на підставі СОГІ для прийняття управлінських рішень в межах законодавства; 2) подавати тематичні доповіді про власну діяльність, тенденції та методи роботи згідно з підзвітністю (Президент України, Верховна Рада України, Кабінет Міністрів України).

Вважаємо, що реалізація запропонованих нами організаційних змін дозволить створити більш толерантне суспільство в Україні, де всі люди, незалежно від їхньої сексуальної орієнтації та гендерної ідентичності, матимуть рівні права та можливості, будуть надійно захищені державою.

Що стосується останнього з виокремлених нами – безпекового напрямку, слід нагадати, що він передбачає посилення стійкості до загроз, обумовлених надзвичайними обставинами внутрішнього і зовнішнього характеру. Безумовно, після пандемії COVID-19, найголовнішою загрозою для забезпечення прав і свобод людини в Україні стала збройна агресія, розпочата

Російською Федерацією 24 лютого 2022 року. Особливо це торкнулося найбільш незахищених груп населення – дітей, осіб з інвалідністю, пенсіонерів, ЛГБТ+ осіб, ВІЛ-інфікованих та хворих на СНІД людей, внутрішньо переміщених осіб тощо.

Як для усього вітчизняного суспільства, так і для ЛГБТ+ спільноти у 2023 році головними питаннями стали допомога Збройним силам України та мінімізація загроз в умовах війни. Багато українських ЛГБТ+ організацій в умовах особливого правового режиму воєнного стану спрямували свої зусилля на підтримку громади за ключовими напрямками.

Нагадаємо, що стаття 64 Конституції України передбачає можливість запровадження окремих обмежень прав і свобод людини із зазначенням строку дії таких обмежень в умовах надзвичайного або воєнного стану. Виключення становлять права і свободи, передбачені статтями 24, 25, 27, 28, 29, 40, 47, 51, 52, 55, 56, 57, 58, 59, 60, 61, 62, 63 Конституції України, які не можуть бути обмежені за особливих умов [39].

У зв'язку зі зростанням загроз, обумовлених війною, забезпечення прав представників і представниць ЛГБТ+ спільноти в Україні стало надзвичайно важливою проблемою. Це пов'язано із тим, що воєнний стан породжує додаткові виклики та загрози для дотримання прав і свобод усіх категорій громадян. Серед інших, представники і представниці ЛГБТ+ спільноти можуть стикатися з додатковою дискримінацією, насильством та обмеженнями своїх прав і свобод через уразливість свого статусу. Тут варто нагадати, що вітчизняне законодавство у переважній мірі не відносить СОГІ до захищених ознак. Важливість забезпечення прав ЛГБТ+ спільноти під час дії воєнного стану полягає в тому, що стан суспільної напруги в такий період може призвести до загострення вже існуючих соціальних та культурних проблем. Серед іншого, це може викликати нетолерантне ставлення домінуючої більшості українського суспільства до ЛГБТ+ осіб. Тобто в умовах дії стрес-чинників зовнішнього і внутрішнього характеру, додатковим об'єктом неприйняття та насильства можуть стати особи, чия сексуальна

орієнтація чи гендерна ідентичність не відповідають переважаючим у суспільстві шаблонам, домінуючим поглядам на ідентичність тощо.

У зазначеному аспекті варто погодитись із позицією Д. Завгородньої у тому, що воєнний стан не повинен бути виправданням і причиною відкладати розгляд проблемних питань «до кращих часів». Навпаки, цей особливий правовий режим має стати каталізатором якісних змін у напрямі юридичного визнання й захисту ЛГБТ+ спільноти в Україні [254].

Під час дії воєнного конфлікту, коли увага суспільства може фокусуватися на інших проблемах, ризик ігнорування порушень прав і свобод ЛГБТ+ спільноти істотно збільшується. Так, за інформацією Громадської спілки «Українська Гельсінська спілка з прав людини», у 2021 році командування Збройних сил України оперативно та ефективно відреагувало на два випадки гомофобного ставлення до ЛГБТ-військовослужбовців з боку інших солдат і молодших командирів. Однак у період відкритого збройного конфлікту залишається достатньо високим ризик застосування з боку окупаційних військ цілеспрямованого насильства до представників і представниць ЛГБТ+ спільноти. Такі особи можуть потребувати захисту через загрозу життю, безпеці чи власній свободі, побоювання застосування тортур, нелюдського або такого, що принижує гідність, поводження чи покарання або загальнопоширеного насильства в ситуаціях збройного конфлікту [149].

Забезпечення прав представників і представниць ЛГБТ+ спільноти під час дії воєнного стану має ґрунтуватися на комплексному підході, виходячи з усього розмаїття прав і свобод людини для побудови толерантного, справедливого і рівноправного суспільства в Україні. Тим більше, що багато з представників і представниць ЛГБТ+ спільноти долучилися до ЗСУ, а інша частина приймає активну участь у волонтерській діяльності.

В якості підсумку можна констатувати те, що формування перспективних напрямків удосконалення адміністративно-правового забезпечення прав і свобод ЛГБТ+ спільноти в Україні не може здійснюватись у окремій площині – політичній, правовій, організаційній, соціальній тощо.

Зазначені зміни можуть бути реалізовані виключно з урахуванням комплексного підходу, на чому було наголошено вище. Так само не можна стверджувати про пріоритетність того чи іншого напрямку – усі вони є взаємопов'язаними між собою та мають бути реалізованими у органічному поєднанні.

Висновки до розділу 3

Зарубіжний досвід захисту прав і свобод ЛГБТ+ спільноти на рівні законодавства, передусім пов'язаний із закріпленням на рівні Конституцій або окремих законів положень про недискримінацію таких осіб. Серед інших, виокремлені позитивні практики таких держав як: Аргентина, Мальта, Південно-Африканська Республіка, Хорватія, США, Латвія.

Стосовно ефективної підтримки ЛГБТ+ спільноти на рівні держав-учасниць ООН, варто зупинитися на проведенні низки заходів. Насамперед, має бути скасоване усе законодавство, що криміналізує СОГІ або самовираження та заперечує ідентичність людини. Також держави повинні прийняти надійну законодавчу базу для захисту ЛГБТ+ спільноти від дискримінації в усіх секторах, зокрема запобігати дискримінації у сферах охорони здоров'я, освіти, зайнятості, житла, доступу до правосуддя тощо. Крім того, держави повинні прийняти комплексні програми та плани щодо інформування та навчання посадових осіб органів влади, а також забезпечити потерпілим особам доступ до правосуддя та ефективних інструментів правового захисту. Заходи з ушанування людської різноманітності також посилюють впровадження цінностей інклюзивного суспільства. Усі з перерахованих заходів на національному рівні повинні враховувати перехресний характер дискримінації та сегрегації, усувати їх першопричини та забезпечувати участь різних людей у процесі прийняття рішень.

Національні практики пов'язані, головним чином з діяльністю інститутів омбудсмана та їхньою взаємодією з ЛГБТ+ організаціями на державному та регіональних рівнях. Зарубіжний досвід захисту прав і свобод ЛГБТ+ спільноти свідчить про важливість поєднання національних та міжнародних інституцій, спрямованих на захист таких осіб. Причому на національному рівні позитивною практикою є створення спеціально уповноважених правозахисних (правоохоронних) інституцій.

Спираючись на дослідження фахівців у царині адміністративного права в цілому та запобігання і протидії дискримінації зокрема, запропоновано зупинитися на таких перспективних напрямках як: 1) удосконалення державної політики у сфері запобігання і протидії дискримінації (політичний); 2) внесення змін і доповнень до системи національного законодавства щодо удосконалення адміністративно-правового статусу ЛГБТ+ осіб (нормативно-правовий); 3) організаційні зміни, через трансформацію діяльності чинних публічних інституцій та створення нових (інституційний); 4) посилення стійкості до загроз, обумовлених надзвичайними обставинами внутрішнього і зовнішнього характеру (безпековий).

Звернуто увагу на те, що удосконалення державної політики щодо ЛГБТ+ осіб в Україні є першочерговим, відносно інших, напрямком покращення стану забезпечення їхніх прав та свобод. Саме через раціональне формування державної політики можна створити належну нормативно-правову основу, сприяти становленню громадянського суспільства в Україні, заснованого на демократії та інклюзії.

Щодо інституційного напрямку підкреслена важливість поєднання норм права із організаційно-правовими заходами. По-перше, за цим напрямком потрібно активно залучати ЛГБТ+ осіб до процесів розробки та впровадження політики щодо захисту їхніх прав. Це відображатиме принцип «нічого про нас без нас» і стосуватиметься комплексного підходу, який включатиме законодавчі зміни, інституційні реформи, інформаційні кампанії та співпрацю з правозахисними організаціями. Причому для людей, які проживають на

території де відсутні належні джерела офлайн комунікації, важливим є доступ до глобальних ресурсів – конференц-дзвінків, вебінарів або соціальних медіа. В Україні вже відбулася низка позитивних змін, але з іншого боку, впровадження реальних новацій у досліджуваному питанні часто супроводжується незавершеністю реформ та відсутністю послідовності у їхній реалізації.

Наголошено, що формування перспективних напрямків удосконалення адміністративно-правового забезпечення прав і свобод ЛГБТ+ спільноти в Україні не може здійснюватись у окремій площині – політичній, правовій, організаційній, соціальній тощо. Усі з перерахованих заходів є важливими та взаємопов'язаними, а отже відповідні зміни в межах таких напрямків, повинні здійснюватись комплексно.

ВИСНОВКИ

У дисертації наведено теоретичне узагальнення і нове вирішення наукового завдання щодо визначення теоретико-правових та організаційних засад сутності й особливостей адміністративно-правового забезпечення прав і свобод ЛГБТ+ спільноти в Україні, а також розроблено науково-обґрунтовані пропозиції щодо його удосконалення.

В результаті проведеного дослідження сформульовано низку пропозицій, рекомендацій та висновків, спрямованих на досягнення поставленої мети. До найбільш суттєвих із них віднесено такі:

1. Права на сексуальну орієнтацію, гендерну ідентичність та корекцію (зміну) статевої належності як об'єкти адміністративно-правового забезпечення, представляють собою сукупність юридичних гарантій, які держава надає особам з різною сексуальною орієнтацією, гендерною ідентичністю та статевою належністю, забезпечуючи їм рівні права та свободи, недоторканність приватного життя, захист від дискримінації та насильства.

Право на сексуальну орієнтацію за своєю природою є комплексним та охоплює наступні складові: а) право на вільний вибір сексуальної орієнтації та статеве життя; б) право на добровільний вибір партнера/партнерки; в) право на добровільний вступ у статевий акт та заборона примушування до статевих контактів; г) право на захист від дискримінації за ознакою сексуальної орієнтації.

Право на гендерну ідентичність передбачає право особи на сприйняття себе жінкою, чоловіком або іншою особистістю, а також зовнішнє вираження себе відповідно до такого сприйняття (ідентифікації).

Право на корекцію (зміну) статевої належності являє собою здатність особи: а) юридично змінити свою стать у документах, що посвідчують особу, відповідно до внутрішнього відчуття своєї особистості яке може відрізнятися від біологічної статі; б) реалізувати право на корекцію (зміну) статевої належності через медичне втручання.

2. Під нормативно-правовою основою забезпечення прав і свобод ЛГБТ+ спільноти в Україні слід розуміти систему законодавчих і підзаконних нормативних актів та міжнародних договорів, спрямованих на захист, реалізацію та відновлення прав і свобод осіб, незалежно від їхньої сексуальної орієнтації, гендерної ідентичності або статевої належності.

Нормативно-правову основу забезпечення прав і свобод ЛГБТ+ спільноти в Україні розкрито у межах трьох рівнів: законодавчого, підзаконного та міжнародного.

Обґрунтовано, що складність досліджуваного питання полягає у табуїзованості проблем ЛГБТ+ осіб у вітчизняному суспільстві, що призводить до того, що СОГІ не виокремлюються як захищені ознаки. Доведено, що наявність певного права або свободи, закріпленої у нормативно-правовому акті не означають того що вони будуть забезпечуватись належним чином для кожного члена суспільства. Зважаючи на широту питання доступності й ефективності реалізації кожного права або свободи ЛГБТ+ осіб, зроблено акцент на сексуальній орієнтації, гендерній ідентичності, а також праві на корекцію статевої належності.

3. Проведений аналіз наукового доробку щодо забезпечення прав і свобод ЛГБТ+ спільноти в Україні дозволив виокремити три ключових підходи. Відповідно до першого підходу вивчалися власне права і свободи ЛГБТ+ спільноти. Головним чином це стосується СОГІ. Згідно з другим підходом дослідження щодо забезпечення прав і свобод ЛГБТ+ здійснювалися у розрізі принципу недискримінації та гендерної рівності. В межах третього підходу розгляд прав і свобод ЛГБТ+ здійснювався через розкриття соматичних прав людини. Наголошено, що у науковому доробку з лютого 2022 року формується новий напрямок, присвячений проблемам забезпечення прав і свобод ЛГБТ+ спільноти в Україні в умовах особливого правового режиму воєнного стану.

Зроблено висновок про те, що в Україні склалася ситуація, коли наукова думка значно випереджає розвиток національного законодавства. Поряд із цим

наукові праці переважною мірою зосереджені на питаннях забезпечення принципу дискримінації, а також розгляді проблем ЛГБТ+ спільноти в Україні серед інших соціально уразливих груп населення. Вельми цікаво відмітити той факт, що дослідження за цією тематикою частіше здійснюються науковицями-жінками, тоді як чоловіки значно рідше обирають зазначену проблематику предметом свого наукового пошуку.

4. Забезпечення прав і свобод ЛГБТ+ спільноти в Україні має забезпечуватись на законодавчому рівні, а відновлення порушених прав гарантуватися через механізми судового захисту. Говорячи про права і свободи ЛГБТ+ спільноти в Україні справедливо вести мову про важливість умов для здійснення прав і свобод людини, що має три телеологічні домінанти діяльності держави: сприяння, охорона та захист.

Під адміністративно-правовим забезпеченням прав і свобод ЛГБТ+ спільноти в Україні слід розуміти сукупність юридичних засобів та інституцій, спрямовану на створення умов для реалізації прав і свобод ЛГБТ+ спільноти через сприяння, охорону та захист відповідних прав і свобод.

Адміністративно-правове забезпечення прав і свобод ЛГБТ+ спільноти в Україні не можна розглядати сьогодні як неподільне поняття. Стан і повнота забезпечення окремих прав і свобод істотно відрізняється від інших, що породжує загальну нестабільність правового статусу таких осіб. Також, говорячи про створення умов для реалізації прав і свобод ЛГБТ+ спільноти варто зважати на рівність та недискримінацію у сприянні, охороні та захисті відповідних прав і свобод для кожної особи.

5. Під суб'єктами адміністративно-правового забезпечення прав і свобод ЛГБТ+ спільноти в Україні слід розуміти органи публічної адміністрації, юридичних та фізичних осіб, на яких законодавством покладено повноваження щодо захисту, охорони, сприяння у реалізації та відновлення порушених прав і свобод ЛГБТ+ осіб в Україні.

Говорячи про адміністративно-правове забезпечення прав і свобод ЛГБТ+ спільноти в Україні потрібно виходити з того, що: а) такими

суб'єктами виступають органи публічної адміністрації; б) суб'єктів можна поділити на загальні та спеціальні виходячи із характеру їхніх повноважень; в) в Україні відсутній спеціальний суб'єкт щодо забезпечення прав і свобод ЛГБТ+ спільноти.

За критерій диференціації суб'єктів адміністративно-правового забезпечення прав і свобод ЛГБТ+ осіб в Україні взято обсяг їх публічних повноважень у досліджуваному питанні. До таких суб'єктів віднесені: Верховна Рада України (Уповноважений Верховної Ради України з прав людини, парламентські комітети та тимчасові слідчі комісії); Президент України; органи виконавчої влади (КМУ, МОЗ); судові та правоохоронні органи; недержавні суб'єкти (ОМС, громадські об'єднання).

6. Під засобами адміністративно-правового забезпечення прав ЛГБТ+ спільноти в Україні запропоновано розуміти сукупність інструментів нормативного, інституційного та процедурного характеру, що застосовуються суб'єктами публічного адміністрування для захисту, реалізації й відновлення порушених прав представників і представниць ЛГБТ+ спільноти в Україні.

Адміністративно-правове забезпечення прав і свобод ЛГБТ+ спільноти здійснюється через: нормативно-правову основу → спеціально утворені органи та установи → наявність усталених процедур захисту, реалізації та відновлення відповідних прав і свобод.

Напрямами реалізації таких засобів слід вважати: 1) гуманістичний, що полягає в гарантуванні всебічного дотримання Україною міжнародних стандартів прав людини; 2) соціальний, щодо сприяння утвердженню пріоритету найвищої соціальної цінності – прав і свобод, життя і здоров'я людини; 3) організаційно-регулятивний, який стосується формування і підтримання за допомогою встановлених юридичних дозволів, заборон і зобов'язань належних умов для ефективного здійснення прав і свобод ЛГБТ+ особами на рівні з іншими громадянами, реалізації їхнього адміністративно-правового статусу; 4) заохочувальний, щодо закріплення позитивних правових наслідків за вчинення дій з поліпшення суспільного становища ЛГБТ+ осіб,

покращення умов здійснення ними суб'єктивних прав; 5) охоронний – недопущення дискримінації за ознаками СОГІ, усунення наслідків, спричинених протиправними діями й відновлення порушених прав цих осіб.

Для посилення ефективності розглянутих засобів необхідно внести зміни і доповнення до національного законодавства щодо недопущення дискримінації за ознаками СОГІ, створити відповідні інституції та розробити механізми для їх практичної реалізації.

7. Доведено, що зарубіжні держави можна класифікувати не лише за наявністю нормативно-правової основи, а й за критерієм наявності інституцій, спрямованих на захист прав і свобод ЛГБТ+ спільноти. За таким критерієм виокремлені держави, у яких: 1) ЛГБТ+ особи не виступають дискримінованою групою, а їхні права і свободи закріплені нормативно (Аргентина, Бельгія, Данія); 2) права і свободи ЛГБТ+ спільноти закріплені нормативно, але забезпечуються переважним чином формально (Румунія, Україна, Польща); 3) ЛГБТ+ особи становлять дискриміновану групу, а їхні права і свободи не закріплені у законодавстві (Білорусь, Перу, Венесуела); 4) права і свободи ЛГБТ+ спільноти не захищені, а свобода СОГІ заборонена національним законодавством (Нігерія, Іран, Саудівська Аравія).

Доведено, що за ступенем захисту прав ЛГБТ+ спільноти, Україна належить до групи держав, де правовий статус представників ЛГБТ+ осіб є невизначеним. З одного боку, наявні позитивні зміни у законодавстві, але з іншого – більш рішучі дії уряду стикаються із опором консервативних сил. Це призводить до збереження *status quo* у питанні захисту прав і свобод ЛГБТ+ спільноти в Україні.

8. Охарактеризувавши перспективні напрямки удосконалення адміністративно-правового забезпечення прав і свобод ЛГБТ+ спільноти в Україні, до таких віднесені наступні: 1) удосконалення державної політики у сфері запобігання і протидії дискримінації (політичний); 2) внесення змін і доповнень до системи національного законодавства щодо удосконалення адміністративно-правового статусу ЛГБТ+ осіб (нормативно-правовий);

3) організаційні зміни, через трансформацію діяльності чинних публічних інституцій та створення нових (інституційний); 4) посилення стійкості до загроз, обумовлених надзвичайними обставинами внутрішнього і зовнішнього характеру (безпековий).

Найважливішою законодавчою новелою вбачається запровадження інституту Уповноваженого з прав і свобод ЛГБТ+ спільноти та недискримінації, або ж, більш компромісного варіанту – запровадження посади представника Уповноваженого з прав і свобод ЛГБТ+ спільноти у складі інституту Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини.

9. До сфери повноважень спеціалізованого Уповноваженого з прав і свобод ЛГБТ+ спільноти та недискримінації запропоновано віднести: 1) розгляд скарг щодо будь-яких проявів дискримінації та перевірку викладених у них фактів; 2) отримання від будь-яких осіб, медіа та правоохоронних органів інформації про прояви дискримінації, зокрема з обмеженим доступом; 3) проведення збору та аналізу статистичних даних про випадки дискримінації; 4) безперешкодне відвідування органів публічної влади всіх рівнів незалежно від форми власності з метою оцінки стану дотримання прав і свобод ЛГБТ+ спільноти на місцях; 5) представлення інтересів особи у суді тощо; 6) проведення за згодою залучених сторін процесу медіації з можливістю врегулювання конфлікту у позасудовому порядку.

Для виконання покладених на нього завдань, Уповноважений повинен бути наділений правами: 1) передавати уповноваженим суб'єктам термінові звернення та листи із заявами щодо випадків насильства та дискримінації осіб на підставі СОГІ для прийняття управлінських рішень в межах законодавства; 2) здійснювати ознайомчі візити до територіальних громад; 3) подавати тематичні доповіді про власну діяльність, тенденції та методи роботи згідно з підзвітністю (Президент України, Верховна Рада України, Кабінет Міністрів України).

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Скакун О. Ф. Теорія держави і права: підручник. Харків: Консум. 2001. 656 с.
2. Загальна теорія права: підручник / За заг. ред. М. І. Козюбри. Київ: Ваїте, 2015. 392 с.
3. Рабінович П.М. Основи загальної теорії права та держави. Навч. посібник. Вид. 9-е, зі змінами. Львів: Край, 2007. 192 с.
4. Коваленко Н.В. Адміністративно-правові режими : автореферат дис. д.ю.н. 12.00.07. Запоріжжя, 2017. 34 с.
5. Шорський П.О. Вибірчі права громадян як об'єкт адміністративно-правового забезпечення. Науковий вісник публічного та приватного права. 2016. Вип. 6. Т. 2. С. 72–77.
6. Гумін О. М., Пряхін Є. В. Адміністративно-правове забезпечення: поняття та структура. Наше право. 2014. № 4. С. 46-50.
7. Дручек О. М. Поняття адміністративно-правового забезпечення прав, свобод та інтересів дитини органами внутрішніх справ України. Форум права. 2013. № 2. С. 123-128.
URL: http://nbuv.gov.ua/jpdf/FP_index.htm_2013_2_22.pdf
8. Корж-Ікаєва Т. Г. Адміністративно-правове забезпечення прав і свобод неповнолітніх : автореф. дис. к.ю.н. 12.00.07. Київ, 2008. 17 с.
9. КОМПАС : Посібник з освіти з прав людини за участю молоді. Видавництво ради Європи : друге вид. 2023. 496 с.
10. Політанський В. С. Покоління прав людини як виклик для правового регулювання суспільства / В. С. Політанський, В. О. Ритова, А. В. Хоменко. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія : Право. 2018. Т. 1. Вип. 52. С. 45–47.
11. Коваль Т. О. Права четвертого покоління: підходи до розуміння. Актуальні проблеми формування громадянського суспільства та становлення

- правової держави: збірник матеріалів науково-практичної інтернет-конференції. 2017. С. 19–22. URL: <https://eprints.cdu.edu.ua/id/eprint/2363>
12. Бунчук О. Новітні людські права: прийняти не можна заборонити. Юридичний факультет Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича. 28.07.2020. URL: <https://law.chnu.edu.ua/novitni-liudski-prava-priyniaty-ne-mozhna-zaboronyty/#>
 13. Попович Т., Шаварин А. Сутнісне наповнення четвертого покоління прав людини. Підприємництво, господарство і право. 2019. № 12. С. 266–271.
 14. Мартинюк О. В., Шеремет Я. С. Правова природа четвертого покоління прав людини. Юридичний науковий електронний журнал. 2022. № 8. С. 72–75. URL: <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2022-8/14>
 15. Концевич В. А. Новітні права людини: бінарні підходи до їхнього визначення. Науковий вісник Ужгородського Національного Університету. Серія ПРАВО. 2024. Вип. 82. Ч. 1. С. 177–183.
 16. Четверте покоління прав людини : особливості правового регулювання, проблеми та перспективи розвитку в сфері охорони здоров'я: монографія / за заг. ред.: д.ю.н., проф. С. Б. Булеци; д.ю.н., доц. М. В. Менджул. Ужгород : Вид-во УжНУ «Говерла», 2020. 444 с.
 17. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. і допов.) / Уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. Київ ; Ірпінь. ВТФ : Перун, 2005. 1728 с.
 18. Кенева О. Конституційне право на сексуальну орієнтацію. Молодий вчений. 2019. № 11 (75). С. 29–32.
 19. Зоріна Є. Урятувати гея. Закон і бізнес. 2020. № 48 (1502). URL: <https://zib.com.ua/ua/145764.html>
 20. Case of B AND C V. SWITZERLAND (Applications nos. 889/19 and 43987/16). URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-206153>
 21. ЄСПЛ визнав дискримінацією позбавлення матері опіки над дитиною через сексуальну орієнтацію. Європейська правда від 16.09.2021. URL: <https://www.eurointegration.com.ua/news/2021/09/16/7127881/>

22. Охорона здоров'я і права людини: ресурсний посібник / за науковою редакцією І. Я. Сенюти (версія на укр. мові). 5-е вид., доп. Львів: Видавництво ЛОБФ «Медицина і право», 2015. 989 с.
23. Права людини, сексуальна орієнтація та гендерна рівність : навчальний посібник. А. А. Герц. Київ, 2018. 326 с.
24. Львова О.Л. Межі толерантності українських законів : аналітико-правовий зріз. Держава і право. 2018. Вип. 81. С. 29–30.
25. Право на сексуальну орієнтацію та гендерну ідентичність: сутнісний зміст та гарантії захисту: Монографія / В. С. Гербут. Ужгород, 2019. 264 с.
26. Струс Л. Гендерна ідентичність особи. European political and law discourse. 2019. Vol. 6 Iss. 5. P. 51–55.
27. Popovych T. The right to gender identity: the basic principles for understanding and legal enforcement. Constitutional and legal academic studies. 2020. Issue 3. P. 59–66.
28. Шалиганова А. С. Щодо правової природи та змісту права на гендерну ідентичність. Право і безпека. 2011. № 3 (40). С. 274–279.
29. Словник толерантності. Небінарні люди та як до них звертатися. Get Test. URL: <https://gettest.com.ua/slovnyk-tolerantnosti-nebinarni-lyudy-ta-yak-do-nyh-zvertatysya/>
30. Сох Дебра. Проблема з «небінарною» тенденцією. URL: <https://vartalife.com.ua/problema-z-nebinarnoiu-tendentsiieiu/>
31. Поліщук А. А., Гуденко Д. О. Четверте покоління прав людини: реалії та перспективи для України. Юридичний науковий електронний журнал. 2019. № 3. С. 39–43. URL: http://www.lsej.org.ua/3_2019/11.pdf
32. Маложон О. І. Четверте покоління прав людини в контексті української сучасності. Юридичний науковий електронний журнал. 2021. № 12. С. 41–44. URL: http://lsej.org.ua/12_2021/7.pdf
33. Уварова Н. В. До проблеми реалізації права на зміну (корекцію) статевої належності в Україні. Забезпечення прав людини четвертого покоління у системі охорони здоров'я: матеріали Міжнародної науково-практичної

- конференції (м. Ужгород, 12 квітня 2019 р.). Ужгород : Видавництво Олександри Гаркуші, 2019. 202 с.
- 34.Паніна Ю. С. Міжнародно-правові засади регулювання прав людини четвертого покоління у сфері охорони здоров'я. Міжнародний науковий журнал «Інтернаука». Серія : «Юридичні науки». 2019. № 8 (22). С. 119–127.
 - 35.Турянський Ю. І. Соматичні права людини в сучасній доктрині конституціоналізму : теоретико-правове дослідження. дис. д.ю.н. 12.00.01. Львів, 2020. 486 с.
 - 36.Андрусів Л. Теоретико-правові засади системи нормативно-правових актів. Підприємництво, господарство і право. 2017. № 4. С. 128–131.
 - 37.Про правотворчу діяльність: Закон України від 24.08.2023 № 3354-IX
URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3354-20#Text>
 - 38.Матієнко Т. В. Нормативно-правова основа прийняття та реалізації рішень в професійній діяльності оперуповноважених. Наука і освіта. 2011. С. 60–63.
 - 39.Конституція України : Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР.
URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#n2301>
 - 40.Товпеко Я. К. Реалізація конституційно-правових норм про права людини щодо сексуальних меншин: порівняльно-правове дослідження : автореферат дис. к.ю.н. 12.00.02. Київ, 2017. 22 с.
 - 41.Кодекс адміністративного судочинства України : Закон України від 06.07.2005 № 2747-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2747-15#Text>
 - 42.Кримінальний кодекс України : Закон України від 05.04.2001 № 2341-III.
URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>
 - 43.Кодекс України про адміністративні правопорушення (статті 1 – 212-24) : Закон України від 07.12.1984 № 8073-X
URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10#Text>

- 44.Сімейний кодекс України : Закон України від 10.01.2002 № 2947-III.
URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2947-14#Text>
- 45.Кодекс законів про працю України : Закон України від 10.12.1971 № 322-VIII URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/322-08#Text>
- 46.Про засади запобігання та протидії дискримінації в Україні : Закон України від 06.09.2012 № 5207-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5207-17#Text>
- 47.Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків : Закон України від 08.09.2005 № 2866-IV.
URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2866-15#Text>
- 48.Про запобігання та протидію домашньому насильству : Закон України від 07.12.2017 № 2229-VIII URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2229-19#Text>
- 49.Про основні засади державної політики у сфері утвердження української національної та громадянської ідентичності : Закон України від 13.12.2022 № 2834-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2834-20#Text>
- 50.Про медіа : Закон України від 13.12.2022 № 2849-IX.
URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2849-20#Text>
- 51.Про всеукраїнський референдум : Закон України від 26.01.2021 № 1135-IX.
URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1135-20#Text>
- 52.Логвиненко Б. О. Дискусійні питання ратифікації Україною Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу із цими явищами (Стамбульської конвенції). Дніпровський науковий часопис публічного управління, психології, права. 2021. № 1. С. 135–139.
- 53.Основи законодавства України про охорону здоров'я : Закон України від 19.11.1992 № 2801-XII URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2801-12#n394>

54. Науково-практичний коментар до Закону України «Основи законодавства України про охорону здоров'я» / Борис Логвиненко. Київ : ВД «Дакор», 2021. 272 с.
55. Уварова Н.В. Проблема соблюдения прав представителей ЛГБТ сообщества в производстве по делам об административных правонарушениях. Забезпечення правопорядку та протидії злочинності в Україні та у світі: проблеми та шляхи їх вирішення: матер. І Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Дніпро, 17 червня 2021 р.). Дніпро : ВНПЗ «Дніпровський гуманітарний університет», 2021. С. 256–258.
56. Про Засади державної політики України в галузі прав людини : Постанова Верховної Ради України від 17.06.1999 № 757-XIV.
URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/757-14#Text>
57. Про Цілі сталого розвитку України на період до 2030 року : Указ Президента України від 30.09.2019 № 722/2019
URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/722/2019#Text>
58. Про затвердження плану дій з реалізації Національної стратегії у сфері прав людини на період до 2020 року: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 23.11.2015 № 1393-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1393-2015-%D1%80#n13>
59. Расулова О. Право на повноцінне життя : як трансгендерам в Україні отримати документи про зміну статі. Центр прав людини ZMINA від 12.03.2019. URL: <http://surl.li/wsinin>
60. Про затвердження Правил етичної поведінки поліцейських : наказ МВС України від 09.11.2016 № 1179
URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1576-16#Text>
61. Про встановлення медико-біологічних та соціально-психологічних показань для зміни (корекції) статевої належності та затвердження форми первинної облікової документації й інструкції щодо її заповнення: наказ МОЗ України від 05.10.2016 № 1041.
URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1589-16#Text>

- 62.Ценклер Н. І. Нормативно-правове поле України як основа розвитку економіки регіону при врахуванні євроінтеграційних процесів. Науковий вісник Ужгородського національного університету. 2015. Вип. 5. С. 192–195.
- 63.Плиска В. В. Адміністративно-правовий механізм забезпечення прав і свобод громадян у сфері запобігання та протидії корупції. дис. к.ю.н. 12.00.07. Ужгород, 2015. 210 с.
- 64.Європейська соціальна хартія (переглянута) : Міжнародний документ від 03.05.1996. Рада Європи.
URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_062#Text
- 65.Юридичне визнання гендеру в Європі. Переклад та адаптація І. Ірискіної. 52 с.
URL: https://www.insight-ukraine.org/wp-content/uploads/2021/11/law_gender_preview.pdf
- 66.Дахова І. І. Нормативна регламентація права на гендерну ідентичність в Україні. Правові засади гарантування та захисту прав і свобод людини і громадянина : зб. тез наук. доп. і повідомл. IV Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Полтава, 26 травня 2016 р.). Харків, 2016. С. 279–282.
- 67.Справа «Маймулахін і Марків проти України» (Case of Maumulakhin and Markiv v. Ukraine): Заява № 75135/14. ЄСПЛ.
URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-230201>
- 68.Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод (з протоколами) (Європейська конвенція з прав людини): Міжнародний документ від 04.11.1950. Рада Європи.
URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text
- 69.ЄСПЛ зобов'язав Україну визнати стосунки ЛГБТ пар – авторка законопроекту про реєстровані партнерства. Радіо Свобода від 02.06.2023.
URL: <https://surl.li/esmqyc>
- 70.Гербут В. С., Лазур Я. В., Шелевер Н. В. Забезпечення та захист права на сексуальну орієнтацію та гендерну ідентичність крізь призму виконання

- рішень ЄСПЛ. Юридичний науковий електронний журнал. 2023. № 1. С. 674–678 URL: <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2023-1/160>
71. Гербут В. С. Право на сексуальну орієнтацію та гендерну ідентичність: сутнісний зміст та гарантії захисту. дис. к.ю.н. 12.00.02. Ужгород, 2018. 269 с.
72. Барчук А. Б. Сучасний стан нормативно-правового забезпечення прав представників і представниць ЛГБТ+ спільноти в Україні. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право. 2023. № 78 Т. 1. С. 78–82.
73. Пукало Я. Журналістика толерантності: як медіа зловживають мовними стереотипами. Медіакритика від 05.01.2022. URL: <https://surl.li/vztajt>
74. Як писати про ЛГБТ : курс для журналістів. Т. Герасимова, І. Ірискіна, М. Скорик. Київ : ГО «Інсайт». 2017. 58 с.
75. Правовий захист ЛГБТ-спільноти : навч. посіб. /А. Л. Свящук. Київ: ФОП Голембовська О. О., 2018. 212 с.
76. Лях Н. В. Адміністративно-правові засади реалізації гендерної рівності Національною поліцією України. дис. д.ф. 081 «Право». Київ, 2022. 289 с.
77. Янковець І. В. Дискримінація та інституційний механізм її подолання в Україні. дис. д.ф. «081» Право. Одеса, 2020. 300 с.
78. Башук О. Р. Адміністративно-правові засади протидії проявів дискримінації дільничними офіцерами поліції в Україні. дис. д.ф. 081 «Право». Київ, 2022. 220 с.
79. Медведська В. В. Правові засади захисту жінок від домашнього насильства. дис. д.ф. 081 «Право». Київ, 2022. 276 с.
80. Конвенція Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу із цими явищами (Стамбульська конвенція): Міжнародний документ від 11.05.2011. Рада Європи. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_001-11#Text
81. Равлінко З. П. Заборона дискримінації: загальнотеоретичне дослідження : автореферат дис. к.ю.н. 12.00.01. Львів, 2016. 23 с.

- 82.Захист від гендерної дискримінації в судових рішеннях українських судів: звіт за результатами моніторингу / Підготовлено: О. Уварова, М. Ясеновська. Харків : ФОП Бровін О. В., 2016. 182 с.
- 83.Сербин Н. В. Правове регулювання недопущення дискримінації у сфері праці за трудовим законодавством України: автореферат дис. к.ю.н. 12.00.05. Харків, 2018. 23 с.
- 84.Уварова Н. В. Юридична відповідальність роботодавця за прояви дискримінації щодо працівника. Дніпровський науковий часопис публічного управління, психології, права. 2021. № 4. С. 26–30.
- 85.Журавльова Г. С. Принцип рівності та заборони дискримінації у конституційному праві : автореферат дис. д.ю.н. 12.00.02. Ужгород, 2018. 36 с.
- 86.Бачинська О.-М. І. Принцип недискримінації і механізми його реалізації (теоретико-правові аспекти). автореферат дис. к.ю.н. 12.00.01. Київ, 2019. 22 с.
- 87.Тарасевич Т. Ю. Реалізація соматичних прав людини в Україні та зарубіжних країнах : конституційно-правові засади. дис. д.ю.н. 12.00.02. Київ, 2024. 479 с.
- 88.Шелевер Н. В. Захист прав ЛГБТ-спільноти під час війни в Україні. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія Право. 2024. Вип. 83. Ч. 1. С. 151–155.
- 89.Щерба Д. Український ЛГБТІК-рух у російській пропаганді зображують як «західних агентів». Як війна вплинула на виклики спільноти. #ШоТам? від 15.08.2023. URL: <https://shotam.info/ukrainskyy-lhbtik-ruk-h-u-rosiyskiy-propahandi-zobrazhuiut-iak-zakhidnykh-ahentiv-yak-viyna-vplynula-na-lgbt/>
- 90.Шевченко О. Захист та реалізація прав ЛГБТ+ людей: західний досвід, який необхідно перейняти Україні. #ШоТам? від 21.06.2023. URL: <https://shotam.info/zakhyst-ta-realizatsiia-prav-lhbt-liudey-zakhidnyy-dosvid-iakyy-neobkhidno-pereyniaty-ukraini/>

- 91.Павлій І. Україну боронять не тільки гетеро»: як (не) захищають права ЛГБТ-військових. Рубрика від 08.12.2022.
URL: <https://rubryka.com/article/prava-lgbt-vijskovyh/>
- 92.Барчук А. Б. Дискримінація за ознакою СОГІ в період воєнного стану: проблемні моменти. Міжнародна та національна безпека: теоретичні і прикладні аспекти : матеріали VIII Міжнар. наук.- практ. конф. (м. Дніпро, 15 березня 2024 р.); у 2-х ч. Ч. І. Дніпро: ДДУВС, 2024. 740 с. С. 193–195.
- 93.Логвиненко Б. О. Адміністративно-правові засади медичного забезпечення органів внутрішніх справ України. дис. к.ю.н. 12.00.07. Дніпропетровськ, 2008. 211 с.
- 94.Струневич О. П. Адміністративно-правове забезпечення надання рекламних послуг в Україні. дис. к.ю.н. 12.00.07. Запоріжжя, 2016. 205 с.
- 95.Голубов А. Є. Утвердження і забезпечення прав і свобод людини як основа для визначення змісту і спрямованості діяльності органів системи кримінальної юстиції України. Права людини в Україні : минуле, сьогодення, майбутнє : тези доп. учасників Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Харків, 10 грудня 2020 р.). Харків: НДІ ППСН, 2020. С. 139–141.
- 96.Каталог юридичних позицій Конституційного Суду України (за рішеннями, висновками). 4. Права, свободи і обов'язки людини і громадянина.
URL: <https://ccu.gov.ua/storinka-knygy/4-prava-svobody-i-obovyazky-lyudyny-i-gromadyanyyna>
- 97.Косілова О. І. Правове забезпечення конституційних прав і свобод : адміністративно-правовий аспект. Інформація і право. 2021. № 1 (36). С. 151–158.
- 98.Прієшкіна О. В. Забезпечення прав людини в Україні: стан та перспективи. Наукові записки НаУКМА. 2017. Том 200. Юридичні науки. С. 109–114.
- 99.Ковінько Д. В. Поняття та зміст конституційного забезпечення прав людини і громадянина в Україні. Юридичний вісник. 2011. № 2 (19). С. 47–51.

100. Троян. Я. Інститут забезпечення конституційних прав і свобод: поняття, основні ознаки. Підприємництво, господарство і право. 2018. № 6. С. 210–215.
101. Ієрусалімова І. О. Механізм адміністративно-правового забезпечення прав і свобод людини та громадянина. дис. к.ю.н. 12.00.07. Київ, 2006. 205 с.
102. Мулявка Д. Г. Адміністративно-правове забезпечення приватної детективної (розшукової) та недержавної охоронної діяльності. дис. д.ю.н. 12.00.07. Ірпінь, 2020. 510 с.
103. Пашинський О. С. Поняття та зміст адміністративно-правового забезпечення громадського контролю. Науковий вісник Ужгородського Національного Університету. Серія ПРАВО. 2021. Вип. 68. С. 186–189.
104. Кушнір І. М., Новак А. В. Поняття та законодавче забезпечення права на честь і гідність. Часопис Київського університету права. 2021. № 1. С. 101–105.
105. Негодченко О. В. Забезпечення прав та свобод людини органами внутрішніх справ : організаційно-правові засади. дис. д.ю.н. 12.00.07. Харків, 2003. 477 с.
106. Горєлов Д. М. «Стан та проблеми ЛГБТ-руху в Україні». Аналітична записка. Національний інститут стратегічних досліджень від 19.06.2013. URL: <https://salo.li/A37c78E>
107. Місяць прайду : які українські компанії підтримали ЛГБТ+ спільноту. Visit Ukraine Today від 24.06.2023. URL: <https://visitukraine.today/>
108. Про забезпечення організації направлення осіб із складових сил оборони та сил безпеки, постраждалих у зв'язку з військовою агресією Російської Федерації проти України, на лікування за кордон : Постанова Кабінету Міністрів України від 05.04.2022 № 411. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/411-2022-%D0%BF#Text>
109. Війна та цивільні партнерства. Становище ЛГБТК в Україні у 2023 році / Центр «Наш світ». Київ : Центр «Наш світ», 2024. 47 с.

110. Становище ЛГБТК в Україні у січні – червні 2024 року. Правозахисний ЛГБТ Центр «НАШ СВИТ» від 21.07.2024. URL: <https://gay.org.ua/>
111. (Не)дискримінація ЛГБТКІ+ людей на робочому місці та інклюзивний ринок праці результати національного опитування ЛГБТКІ+ спільноти. URL: <https://surl.li/yuwnmx>
112. Військові ЛГБТ URL: <https://lgbtmilitary.org.ua/#prodpopup>
113. Про схвалення Стратегії сприяння реалізації прав і можливостей осіб, які належать до ромської національної меншини, в українському суспільстві на період до 2030 року : Розпорядження Кабінету Міністрів України від 28.07.2021 № 866-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/866-2021-%D1%80#Text>
114. Про створення Експертної ради з питань додержання рівних прав, запобігання дискримінації, домашньому насильству і торгівлі людьми при представнику Уповноваженого з рівних прав і свобод, прав національних меншин, політичних та релігійних поглядів: наказ Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини від 30.04.2024 № 6415/24 URL: <https://ombudsman.gov.ua/storage/app/media/uploaded-files/64.1524.pdf>
115. Стартувало формування Експертної ради при Представнику Уповноваженого з рівних прав і свобод, прав національних меншин, політичних та релігійних поглядів. Секретаріат Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини від 01.05.2024. URL: <https://surl.gd/ybakpl>
116. ГО Gender Stream увійшла до складу Експертної ради з рівних прав. URL: <https://genderstream.org/novyny/gender-stream-joins-the-expert-council/>
117. Місяць прайду : які українські компанії підтримали ЛГБТ+ спільноту. Visit Ukraine Today від 24.06.2023. URL: <https://visitukraine.today/>
118. Науково-практичний коментар до Закону України «Про засади запобігання та протидії дискримінації в Україні». Б. Логвиненко, Н. Уварова. Київ : Видавничий дім «Кондор», 2024. 108 с.
119. Державні органи. Путівник з прав людини: Права людини і громадянська освіта. URL: <https://surl.li/wdtpvb>

120. Адміністративне право України (загальна частина): навч. посіб. / Остапенко О. І. Ковалів М. В., Єсімов С. С. та ін. Вид. 2-е, доп. Львів : СПОЛОМ, 2021. 616 с.
121. Адміністративне право України. Повний курс : підручник / за ред. В. Галунька, О. Правоторової. Видання третє. Київ : Академія адміністративно-правових наук, 2020. 466 с.
122. Козаченко Ю. А. Адміністративно-правове регулювання забезпечення прав пацієнта в Україні. автореферат дис. к.ю.н. 12.00.07. Харків, 2016. 24 с.
123. Радчук А. А. Суб'єкти адміністративно-правового забезпечення прав військовослужбовців. Юридичний науковий електронний журнал. 2024. № 6. С. 428–431.
124. Адміністративне право України. Повний курс : підручник / Галунько В., Діхтієвський П., Кузьменко О., Стеценко С. та ін. Херсон : ОЛДІ-ПЛЮС, 2018. 446 с.
125. Ткаченко А. О. Поняття компетенції державного органу. Часопис Київського університету права. 2009. № 4. С. 192–197.
126. Крупчан О.Д. Компетенція центральних органів виконавчої влади. Вісник Академії правових наук України. 2002. № 2 (29). С. 47-59.
127. Основні функції Верховної Ради України: URL: <https://e-learning.rada.gov.ua/lessons/osnovni-funkciji-verhovnoji-radi-ukrajini>
128. Про перелік, кількісний склад і предмети відання комітетів Верховної Ради України дев'ятого скликання : Постанова Верховної Ради України від 29.08.2019 № 19-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/19-IX#Text>
129. Предмети відання Комітету. Верховна Рада України. URL: <https://surl.li/msxbmz>
130. Косінов С. А. Особливості здійснення парламентського контролю в Україні. Юрист України. 2013. Т. 3. С. 8–16.
131. Залюбовська І. К. Парламентський контроль за діяльністю органів виконавчої влади як засіб забезпечення законності у сфері державного управління: автореферат дис. к.ю.н. 12.00.07. Одеса, 2002. 20 с.

132. Проект Закону про внесення змін до деяких законодавчих актів України (щодо гармонізації законодавства у сфері запобігання та протидії дискримінації із правом Європейського Союзу) № 0931 від 29.08.2019 URL: https://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=66561
133. Проект Закону про інститут реєстрованих партнерств № 9103 від 13.03.2023 URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/41497>
134. Парламентські слухання: Гендер без ЛГБТ. Повага. Сайт кампанії проти сексизму в медіа і політиці. URL: <https://povaha.org.ua/parlamentski-sluhannya-hender-bez-lhbt/>
135. Назаренко Я. М. Види функцій Верховної ради України. Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: ПРАВО. 2010. Вип. 14. С. 158–163.
136. Про Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини : Закон України від 23.12.1997 № 776/97-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/776/97-%D0%B2%D1%80#Text>
137. Стахура Б. І. Роль органів державної влади у забезпеченні прав людини і громадянина в демократичному суспільстві : теоретико-правовий вимір. дис. к.ю.н. 12.00.01. Львів, 2016. 180 с.
138. Міжнародний день протидії гомофобії, трансфобії та біфобії. Омбудсман України. URL: <https://surl.lu/wfoiwc>
139. В Україні працюють шелтери для ЛГБТІК-людей. Омбудсман України. URL: <https://surl.li/jursar>
140. Про стан справ щодо недопущення в Україні катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження та покарання у 2023 році : спеціальна доповідь Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини. URL: <https://ombudsman.gov.ua/storage/app/media/uploaded-files/додаток.pdf>
141. Щорічна доповідь про стан додержання та захисту прав і свобод людини і громадянина в Україні у 2023 році. URL: <https://ombudsman.gov.ua/report-2023/images/documents/annual-report-2023.pdf>

142. Представник Уповноваженого взяв участь в обговоренні запобігання проявам мови ворожнечі й дискримінації за ознаками сексуальної орієнтації та гендерної ідентичності в медіа. Омбудсман України. URL: <https://surl.li/xipacb>
143. Барчук В., Іванов О. Інститут спеціалізованих омбудсманів : перспективи створення в Україні. Харківська правозахисна група від 02.01.2020. URL: <https://khpg.org/1577956791>
144. Назарук Н. Омбудсман із захисту прав сексуальних меншин. Практика зарубіжних країн. Вісник Львівського університету. Серія філос.-політолог. студії. 2017. Вип. 10. С. 161–167.
145. Муляр Г. В. Уповноважений Верховної Ради України з прав людини як суб'єкт забезпечення прав у сфері охорони здоров'я. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Право». 2020. Вип. 61. Т. 2. С. 16–19.
146. Про тимчасові слідчі комісії і тимчасові спеціальні комісії Верховної Ради України : Закон України від 19.12.2019 № 400-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/400-20#Text>
147. Zozulia O. Principles and procedure for forming temporary investigation commissions of the Verkhovna Rada of Ukraine. Конституційно-правові академічні студії. 2021. Вип. 1. С. 87–98.
148. Про утворення Тимчасової слідчої комісії Верховної Ради України з питань розслідування фактів сексуального насильства, вчинених внаслідок збройної агресії Російської Федерації проти України : Постанова Верховної Ради України від 20.09.2022 № 2602-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2602-IX#Text>
149. Забезпечення прав ЛГБТ+ спільноти в умовах збройного конфлікту. helsinki.org.ua. URL: <https://www.helsinki.org.ua/articles/zabezpechennia-prav-lhbt-spilnoty-v-umovakh-zbroynoho-konfliktu/>
150. Барчук А. Б. До проблеми забезпечення прав представників і представниць ЛГБТ+ спільноти в Україні під час дії воєнного стану. Стан,

- проблеми та перспективи розвитку науки, освіти і технологій: збірник тез доповідей міжнародної науково-практичної конференції (м. Кременчук, 29 серпня 2023 р.). Кременчук : ЦФЕНД, 2023. 71 с. С. 36–38.
151. Порошенко підписав закон про заборону дискримінації ЛГБТ. LB.ua від 23.11.2015. URL: <https://surl.li/zvHzpa>
 152. Спільна заява щодо стратегічного партнерства України та Сполучених Штатів Америки. Президент України. Офіційне Інтернет-представництво. URL: <https://www.president.gov.ua/news/spilna-zayava-shodo-strategichnogo-partnerstva-ukrayini-ta-s-70485>
 153. За реєстровані партнерства для одностатевих і різностатевих пар, на підтримку законопроекту № 9103 «Про інститут реєстрованих партнерств» : відповідь на петицію. Офіційне інтернет-представництво Президента України. URL: <https://petition.president.gov.ua/petition/185864>
 154. Про Кабінет Міністрів України : Закон України від 27.02.2014 № 794-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/794-18#Text>
 155. Україна та ЄС провели щорічний Діалог з прав людини: підсумки. Урядовий портал від 26.04.2024. URL: <https://surl.li/dcjhnr>
 156. Про затвердження Положення про Міністерство охорони здоров'я України : Постанова Кабінету Міністрів України від 25.03.2015 № 267. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/267-2015-%D0%BF#n>
 157. Уніфікований клінічний протокол медичної допомоги «Гендерна дисфорія» URL: https://www.insight-ukraine.org/wp-content/uploads/2021/11/clinic_protokol.pdf.
 158. ВООЗ вилучила трансгендерність з переліку психічних розладів. BBC від 30.05.2019. URL: <https://www.bbc.com/ukrainian/news-48453325>
 159. Трансгендерні особи в Україні не можуть бути призвані на службу в ЗСУ та повинні бути зняті з військового обліку – правозахисники. Центр прав людини ZMINA від 12.02.2023. URL: <https://zmina.info/>
 160. Справа № 320/5975/18. Адміністративні справи (з 01.01.2019). Єдиний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/83038638>

161. Справа № 752/8790/15-ц. Цивільні справи (до 01.01.2019). Єдиний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/52401688>
162. Проблеми в правозастосуванні щодо ЛГБТІК+ та тематична практика ЄСПЛ : адвокат Сергій Телешев. URL: <https://surl.li/voynsz>
163. Про місцеве самоврядування в Україні : Закон України від 21.05.1997 № 280/97-ВР URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/280/97-вр#Text>
164. На місцевих виборах вперше балотуються відкриті ЛГБТ-люди : чому це важливо : Центр прав людини ZMINA від 23.10.2020. URL: <https://zmina.info/articles/na-misczevyh-vyborah-vpershe-balotuyutsya-vidkryti-lgbt-lyudy-chomu-cze-vazhlyvo/>
165. Литвинова Г. Пам'ятка з безпеки публічних заходів для ЛГБТ+ активістів та союзників. URL: <https://zmina.ua/wp-content/uploads/sites/2/2021/03/pamyatka.pdf>
166. Храпська А. О. Конституційне право на мирні зібрання: проблеми реалізації. Юридичний науковий електронний журнал. 2021. № 4. С. 160–163. URL: <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2021-4/37>
167. Безпека мирних зібрань на тему ЛГБТІК+ : проблеми комунікації між організаторами, поліцією та органами місцевого самоврядування / Пілотне дослідження. Київ. 36 с.
168. Загальна декларація прав людини : Міжнародний документ від 10.12.1948. ООН. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015#Text
169. Левківська В. М. Адміністративно-правове забезпечення національної безпеки. Київський часопис права. 2022. № 4. С. 83–88.
170. Соболев Є. Ю., Звенигородська О. В. Основні складові елементи адміністративно-правового забезпечення прав і свобод людини. Наукові записки. Серія: Право. 2022. № 13. С. 70–74.
171. Чистоклетов Л., Хитра О. Поняття адміністративно-правового забезпечення та його механізму. Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Серія: «Юридичні науки». 2020. № 3 (27). С. 173–180.

172. Гресько В. І. Поняття та елементи адміністративно-правового забезпечення охорони здоров'я в Україні. Юридичний науковий електронний журнал. 2021. № 6. С. 123–127.
173. Шопіна І. М. Адміністративно-правове забезпечення та адміністративно-правове регулювання : співвідношення понять. Аналітично-порівняльне правознавство. 2023. № 6. С. 550–554.
174. Авдюгін Р. Г. Конституційно-правові засоби забезпечення прав людини в Україні. Держава і право. 2010. № 47. С. 148–152.
175. Вакарюк Л. В. Правові засоби як складова правового режиму з позицій інструментальної теорії права. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Право». 2018. № 48. С. 15–18.
176. Павлюков І. І. Правові засоби: поняття, види, функції та взаємодія в процесі регулювання суспільних відносин. Науковий вісник Ужгородського національного університету. 2023. № 1 (75). С. 41–46.
177. Толочко В. В. Поняття та види адміністративно-правових засобів забезпечення економічної безпеки органами Національної поліції України. Сучасна європейська поліцейстика та можливості її використання в діяльності Національної поліції України: зб. тез доп. учасників міжнар. наук.-практ. конф. (м. Харків, 11 квітня 2019 р.) / МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків: ХНУВС, 2019. С. 235–237.
178. Канцер Г. О. Засоби адміністративно-правового забезпечення впровадження електронного урядування в Україні. Держава та регіони. Серія : Право. 2020. № 4 (70). С. 211–215.
179. Кондратенко В. М. Адміністративно-правові засоби забезпечення прав і свобод осіб з інвалідністю: автореферат дис. д.ю.н. 12.00.07. Харків, 2019. 43 с.
180. Швайка М. М. Напрями та засоби здійснення адміністративно-правового забезпечення прав і свобод людини та громадянина Службою безпеки України. Науковий вісник Ужгородського національного університету. 2024. Серія ПРАВО. Вип. 81. Ч. 2. С. 234–239.

181. Мазурик Р. В. Адміністративно-правові засоби як універсальні інструменти регулювання публічно-правових відносин у сфері організації прокурорської діяльності. Держава та регіони. Серія: Право. 2020. № 4 (79). Т. 2. С. 75–82.
182. Куций О.А. Адміністративно-правові засоби забезпечення прав фізичних осіб у податкових правовідносинах: автореферат дис. к.ю.н. 12.00.07. Одеса, 2004. 20 с.
183. Гурін Д. Засоби адміністративно-правового забезпечення статусу біженця в Україні. Підприємництво, господарство і право. 2020. № 6. С. 129–137.
184. Переверзєв Д. М. Адміністративно-правові засади охорони прав дітей з інвалідністю : автореферат дис. к.ю.н. 12.00.07. Тернопіль, 2021. 23 с.
185. Приймак В. А. Адміністративно-правові засоби правового регулювання запобігання корупції в Україні. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія Право. 2021. Вип. 64. С. 265–269.
186. Барчук А. Б. Засоби адміністративно-правового забезпечення прав ЛГБТ+ осіб в Україні. Дніпровський науковий часопис публічного управління, психології, права. 2023. Вип. 6. С. 291–295.
187. Стасюк О. Л. Стан наукової розробки адміністративно-правового регулювання реалізації правозахисної функції в Україні: основні положення, невирішені питання та перспективи. Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія Юриспруденція. 2017. № 27. С. 45–48.
188. Владовська К., Тисовська В. Міжнародні та європейські стандарти захисту прав людини: до проблеми визначення поняття та класифікації. Вісник Національної академії Державної прикордонної служби України. Серія: юридичні науки. 2019. № 4.
URL: <https://periodica.nadpsu.edu.ua/index.php/legal/article/view/302/303>

189. Рабінович П. М. Міжнародні стандарти прав людини: властивості, загальне поняття, класифікація Вісник Національної академії правових наук України. 2016. № 1 (84). С. 19–29.
190. Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини: Закон України від 23.02.2006 № 3477-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3477-15#Text>
191. Слінько Т. М. Міжнародно-правові стандарти в галузі прав людини та їх відображення в Конституції України. Права людини і демократія : зб. наук. ст. за матеріалами наук. конф. (м. Харків, 15 травня 2018 р.) Харків, 2018. С. 30–34.
192. Наливайко Л. Р., Степаненко К. В. Міжнародно-правові стандарти прав людини: навч. посібник / Л. Р. Наливайко, К. В. Степаненко. Дніпро : ДДУВС, 2019. 184 с.
193. Охорона здоров'я і права людини: ресурсний посібник / переклад з англійської; за науковою редакцією І. Сенюти / Центр здоров'я та прав людини імені Франсуа-Ксав'є Баню та Фонд відкритого суспільства. Львів, 2015. 552 с.
194. Барчук А. Б. Забезпечення прав представників ЛГБТ спільноти у вимірі регіоналізації. Регіональна політика ЄС : концепції, напрямки, значення для України : тези доповідей Міжнародної науково-практичної конференції (м. Харків, 23 квітня 2021 року). Харків: ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2021. С. 118–120.
195. Боротьба з мовою ворожнечі. Рекомендації CM/REC(2022)16. Рада Європи. 2022. URL: <https://rm.coe.int/recommendation-cm-rec-2022-16-on-combating-hate-speech-ukrainian-versi/1680a9b672>
196. Райдужна книга. Центр «Наш світ». Київ: Центр «Наш світ», 2018. 252 с.
197. Батанов О. В. Муніципально-правові проблеми реалізації та захисту прав людини, що належать до ЛГБТ-спільноти. Аспекти публічного правління 2018. № 3. Т. 6. С. 18–24.

198. Проблеми дискримінації та насильства з боку правоохоронних органів стосовно ЛГБТ. Результати якісного дослідження / Д. О. Кобзін, С. В. Щербань; Харківський інститут соціальних досліджень; Харківська правозахисна група. Харків: ТОВ «Видавництво «Права людини», 2021. 60 с.
199. Пономарьов С. Ю., Федорович І. Ю. Запобігання та протидія дискримінації в Україні : Посібник для працівників органів державної влади та місцевого самоврядування. Київ : Міжнародна організація з міграції, Представництво в Україні, 2014. 74 с.
200. The Yogyakarta Principles. Additional Principles and State Obligations on the Application of International Human Rights Law in Relation to Sexual Orientation, Gender Identity, Gender Expression and Sex Characteristics to Complement the Yogyakarta Principles
URL: <https://yogyakartaprinciples.org/principles-en/yp10/>
201. English Translation of Argentina's Gender Identity Law as approved by the Senate of Argentina on May 8, 2012. URL: <https://surl.li/oblryd>
202. Mariana Carbajal. What the world has to learn from Argentina about trans rights. Open Democracy 19.07.2023. URL: <https://surl.gd/cvtxhc>
203. Cristian González Cabrera. Argentina Recognizes Non-Binary Identities. Human Rights Watch. URL: <https://www.hrw.org/news/2021/07/22/argentina-recognizes-non-binary-identities>
204. Gender Identity, Gender Expression and Sex Characteristics Act, 2015 (XI of 2015) (Cap. 540). Malta.
URL: <https://natlex.ilo.org/dyn/natlex2/natlex2/files/download/101028/MLT101028%202016.pdf>
205. Constitution of Malta. 21.09.1964. URL: <https://legislation.mt/eli/const/eng>
206. Constitution of the Republic of South Africa. from 04.12.1996. Government of South Africa. URL: <https://www.gov.za/documents/constitution/constitution-republic-south-africa-04-feb-1997>
207. Lorinda Venter. LGBTQIA+ rights in South Africa. URL: <https://surl.li/lznftp>

208. Rivona Pillay. South Africa still hasn't won LGBTQ+ equality. Here are 5 reasons why. URL: <https://www.weforum.org/stories/2018/11/south-africa-road-to-lgbtq-equality/>
209. European Directory of Equality Bodies.
URL: <https://equineteurope.org/european-directory-of-equality-bodies/>
210. Ombudsperson for Gender Equality. Equinet.
URL: https://equineteurope.org/author/croatia_oge/
211. Long-Term Care Ombudsman Program Examples. National Consumer Voice for Quality Long-Term Care.
URL: https://ltcombudsman.org/omb_support/program-examples#lgbt
212. Residents' Rights and the LGBTQ+ Community: Know YOUR Rights as a Nursing Home Resident. Fact Sheet.
URL: <https://ltcombudsman.org/uploads/files/support/lgbt-residents-rights-fact-sheet.pdf>
213. The National Resource Center on LGBTQ+ Aging. About Us.
URL: <https://lgbtagingcenter.org/about-us/>
214. FALGBT and the National Ombudsman signed agreement to create LGBT ombudsmanship at a national level. Federación Argentina LGBT.
URL: <https://falgbt.org/english/falgbt-and-the-national-ombudsman-signed-agreement-to-create-lgbt-ombudsmanship-at-a-national-level/>
215. Ombudsman of the Republic of Latvia issues historic opinion regarding recognition of same sex partnership. ILGA-Europe 13.11.2018.
URL: <https://www.ilga-europe.org/news/ombudsman-of-the-republic-of-latvia-issues-historic-opinion-regarding-recognition-of-same-sex-partnership/>
216. Gay rights in Sweden. Swedish Institute.
URL: <https://sweden.se/life/equality/gay-rights-in-sweden>
217. Miller Cecilia. LGBT Rights In Austria: Everything You Should Know Before You Visit! URL: <https://queerintheworld.com/lgbt-rights-in-austria/>

218. Gennarini Stefano. UN Appoints Global LGBT Ombudsman, Nations Push Back. URL: https://c-fam.org/friday_fax/un-appoints-global-lgbt-ombudsman-nations-push-back/
219. Independent Expert on sexual orientation and gender identity. The Office of the High Commissioner for Human Rights. United Nations. URL: <https://www.ohchr.org/en/special-procedures/ie-sexual-orientation-and-gender-identity>
220. Effective inclusion of LGBT persons. Independent Expert on sexual orientation and gender identity. URL: <https://surl.gd/sycrku>
221. Alison Delpercio. 5 Things You Can Do Today To Support LGBTQ Youth <https://www.hrc.org/news/5-things-you-can-do-today-to-support-lgbtq-youth>
222. Bastian Herre and Pablo Arriagada. LGBT+ rights have become more protected in dozens of countries, but are not recognized across most of the world. Our World In Data. URL: <https://ourworldindata.org/progress-lgbt-rights>
223. Джоанна Перрі, Пол Фрейні. Розслідування злочинів на ґрунті ненависті щодо ЛГБТІ: тренінг для покращення навичок поліцейських. Посібник адаптований для України. Рада Європи. Редактор української версії ГО «Точка опори ЮА». URL: <https://rm.coe.int/lgbt-hate-crimes-ukr-2/1680a28bb4>
224. Прокуратура кваліфікувала злочин як трансфобний. Правозахисний ЛГБТ Центр «Наш світ» URL: <https://www.instagram.com/nashsvitcenter/p/CxqDKoptQKZ/>
225. Prosecutor Guide to Best Practices in Cases with LGBTQ+ Victims of Domestic Violence, Sexual Violence, and Stalking. American Bar Association URL: <https://surl.li/mbwuda>
226. Викриття мотивів упередженості в злочинах: підбірка справ Європейського суду з прав людини. Українське видання: Council of Europe/European Court of Human Rights, 2020. URL: https://www.echr.coe.int/documents/d/echr/Handbook_Unmasking_bias_motives_crimes_UKR

227. Про засади внутрішньої і зовнішньої політики : Закон України від 01.07.2010 № 2411-VI URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2411-17#Text>
228. Андріяш В. І. Державна політика: концептуальні аспекти визначення. Державне управління: удосконалення та розвиток. Електронний журнал. 2013. № 9. URL: <http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=626>
229. Лаврук О. В. Сутність поняття державної політики. Університетські наукові записки. 2018. № 67-68. С. 254-263.
230. Про Національну стратегію у сфері прав людини : Указ Президента України від 24.03.2021 № 119/2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/119/2021#Text>
231. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 14 травня 2021 року "Про Стратегію людського розвитку" : Указ Президента України від 02.06.2021 № 225/2021 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/225/2021#Text>
232. ECRI Report on Ukraine CRI(2017)38 (fifth monitoring cycle) (2017) Retrieved from URL: <https://rm.coe.int/fifth-report-on-ukraine/16808b5ca8>
233. Recommendation CM/Rec(2010)5 of the Committee of Ministers to member states on measures to combat discrimination on grounds of sexual orientation or gender identity (2010). URL: <https://surl.li/lwrxkq>
234. Про внесення змін до Закону України "Про рекламу" та інших законів України щодо імплементації норм європейського законодавства у національне законодавство України шляхом імплементації окремих положень законодавства Європейського Союзу у сфері аудіовізуальної реклами (Європейської конвенції про транскордонне телебачення, Директиви Європейського парламенту та Ради 2010/13/ЄС про аудіовізуальні медіапослуги від 10 березня 2010 року із змінами, внесеними Директивою (ЄС) 2018/1808 від 14 листопада 2018 року) : Закон України від 30.05.2023 № 3136-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3136-20#n516>

235. Про рекламу : Закон України від 03.07.1996 № 270/96-ВР.
URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/270/96-%D0%B2%D1%80#Text>
236. Про громадські об'єднання : Закон України від 22.03.2012 № 4572-VI.
URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4572-17#Text>
237. Справа № 826/7519/15. Постанова Окружного адміністративного суду м. Києва від 31.08.2015. Адміністративні справи (до 01.01.2019). Єдиний державний реєстр судових рішень.
URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/49419238#>
238. Суд визнав протиправною заборону реєструвати ЛГБТ-портал. Центр прав людини ZMINA від 24.09.2015
URL: https://zmina.info/news/sud_viznav_protipravnoju_zaboronu_rejestrivati_lgbtportal-2/
239. Справа № 460/307/20. Рішення Рівненського окружного адміністративного суду від 05.06.2020. Адміністративні справи (з 01.01.2019). Єдиний державний реєстр судових рішень.
URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/89671592>
240. Підсумковий звіт з виконання Україною Рекомендації СМ/Рес(2010)5 Комітету Міністрів Ради Європи державам-членам «Про заходи з боротьби проти дискримінації за ознаками сексуальної орієнтації або гендерної ідентичності» / Центр «Наш світ». Київ: Центр «Наш світ», 2012. 74 с.
241. Європейський суд з прав людини визнав, що Україна порушує права одностатевих сімейних партнерів. Правозахисний ЛГБТ Центр «Наш світ» від 01.06.2023. URL: <https://surl.li/kyrsbw>
242. Лень В. В. Одностатеві відносини, шлюби: вплив на неповнолітніх і вчинення злочинів проти статевої недоторканності. Право і суспільство. 2020. № 4. С. 236–243.
243. Опацький Р. М. Забезпечення права на працю представників спільноти ЛГБТ+. № 5(47) (2024): Наукові перспективи (спецвипуск). Серія ПРАВО. С. 1329-1337. URL: <https://surl.li/puarmr>.

244. Про освіту : Закон України від 05.09.2017 № 2145-VIII.
URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text>
245. Радченко Я. Учні, які зазнають цькування, прагнуть припинити навчання чи взагалі не отримувати освіти. Центр прав людини ZMINA від 31.08.2024.
URL: <https://surl.li/ngepva>
246. Про затвердження та впровадження медико-технологічних документів зі стандартизації медичної допомоги при гендерній дисфорії : наказ МОЗ України від 15.09.2016 № 972. URL: <https://www.dec.gov.ua/mtd/gendernadysforiya/>
247. Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб : Закон України від 20.10.2014 № 1706-VII
URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1706-18#Text>
248. Комісарова Олександра. У Києві відкрилася фотовиставка, присвячена ЛГБТ-спортсменам. Суспільне Новини. URL: <https://surl.li/hxraue>
249. У цьогорічній Олімпіаді бере участь рекордна кількість відкритих ЛГБТ-людей. Associated Press. Центр прав людини ZMINA від 30.07.2024.
URL: <https://zmina.info/news/u-czogorichnij-olimpiadi-bere-uchast-rekordna-kilkist-vidkrytyh-lgbt-lyudej/>
250. Понад 70 % українців підтримують рівні права для ЛГБТ. Укрінформ від 18.06.2024. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/3875924-ponad-70-ukrainciv-pidtrimuut-rivni-prava-dla-lgbt.html>
251. Дотримання прав людини під час застосування адміністративного затримання підрозділами Національної поліції: навч.-практ. посіб. / О. В. Бочковий, І. С. Дрок, Б. О. Логвиненко та ін. Дніпро : ДДУВС, 2024. 176 с.
252. Рівні права та свободи: юридична підтримка незахищених верств населення в Україні. EU NEIGHBOURS east від 19.07.2024.
URL: <https://surli.cc/ybzjyb>

253. About the mandate. Independent Expert on sexual orientation and gender identity. United Nations. URL: <https://www.ohchr.org/en/special-procedures/ie-sexual-orientation-and-gender-identity/about-mandate>
254. Завгородня Д. Системна дискримінація ЛГБТ+ людей в Україні: зріз 2023 року. Гендер в деталях. URL: <https://surl.li/inqonh>

ДОДАТКИ

Додаток А

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ ТА ВІДОМОСТІ ПРО АПРОБАЦІЮ РЕЗУЛЬТАТІВ ДИСЕРТАЦІЇ

Наукові праці, в яких опубліковані основні наукові результати дисертації:

1. Барчук А. Б. Сучасний стан нормативно-правового забезпечення прав представників і представниць ЛГБТ+ спільноти в Україні. Науковий вісник Ужгородського Національного Університету. Серія Право. 2023. Вип. 78. Ч. 1. С. 78–82. DOI <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2023.78.1.11>

2. Барчук А. Б. До проблеми визначення суб'єктів забезпечення прав і свобод представників і представниць ЛГБТ+ спільноти в Україні. Право і суспільство. 2023. № 4. С. 200–204. DOI <https://doi.org/10.32842/2078-3736/2023.4.29>

3. Барчук А. Б. Засоби адміністративно-правового забезпечення прав ЛГБТ+ осіб в Україні. Дніпровський науковий часопис публічного управління, психології, права. 2023. Вип. 6. С. 291–295. DOI <https://doi.org/10.51547/ppp.dp.ua/2023.6.49>

4. Барчук А. Б. Перспективи удосконалення адміністративно-правового забезпечення прав ЛГБТ+ осіб в Україні. Проблеми сучасних трансформацій. Серія: право, публічне управління та адміністрування. 2024. Вип. 11. DOI <https://doi.org/10.54929/2786-5746-2024-11-01-06>

Наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

1. Барчук А. Б. Забезпечення прав представників ЛГБТ спільноти у вимірі регіоналізації. Регіональна політика ЄС: концепції, напрямки, значення для України: тези доповідей Міжнародної науково-практичної конференції

(м. Харків, 23 квітня 2021 р.). Харків: ХНУ імені В.Н. Каразіна, 2021. 293 с. С. 118–120.

2. Барчук А. Б. До проблеми забезпечення прав представників і представниць ЛГБТ+ спільноти в Україні під час дії воєнного стану. Стан, проблеми та перспективи розвитку науки, освіти і технологій: збірник тез доповідей міжнародної науково-практичної конференції (м. Кременчук, 29 серпня 2023 р.). Кременчук: ЦФЕНД, 2023. 71 с. С. 36–37.

3. Барчук А. Б. Принцип недискримінації в реалізації права на здобуття освітньо-наукового ступеня доктора філософії. Актуальні питання підготовки дисертацій в умовах воєнного стану : матеріали міжнародної науково-практичної конференції. Науково-дослідний інститут публічного права. (м. Львів – Торунь, 30 вересня 2023 р.). Львів: Liha-Pres, 2023. 256 с. С. 13–16.

4. Барчук А. Б. Правові аспекти подолання дискримінації та стигматизації ЛГБТ+ осіб у молодіжному середовищі. Безпека дитини: правовий, організаційний, психологічний, освітній та інформаційний виміри: матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Дніпро, 19 жовтня 2023 р.). Дніпро: Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2023. 254 с. С. 10–14.

5. Барчук А. Б. Забезпечення рівності прав представників і представниць ЛГБТ+ спільноти у призмі цілей сталого розвитку в Україні. Цілі сталого розвитку в аспекті зміцнення національного та міжнародного правопорядку: тези доповідей Міжнародної науково-практичної конференції (м. Запоріжжя-Львів-Одеса-Ужгород-Харків-Чернівці, 27 жовтня 2023 р.). Харків: ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2023. 492 с. С. 132–135.

6. Барчук А. Б. Дискримінація за ознакою СОГІ в період воєнного стану: проблемні моменти. Міжнародна та національна безпека: теоретичні і прикладні аспекти: матеріали VIII Міжнар. наук.- практ. конф. (м. Дніпро, 15 березня 2024 р.); у 2-х ч. Ч. І. Дніпро: ДДУВС, 2024. 740 с. С. 193–195.

Додаток Б

ЗАТВЕРДЖУЮ

Проректор

Дніпровського державного
університету внутрішніх справдоктор юридичних наук, професор
заслужений діяч науки і техніки України,
полковник поліції

Олександр ЮНІН

20 25 року

АКТ № 3 105 - 2025

впровадження в освітній процес

Дніпровського державного університету внутрішніх справ
результатів дисертаційного дослідження

19.05.2025 року

м. Дніпро

Про впровадження в освітній процес
Дніпровського державного університету
внутрішніх справ основних результатів
дисертації Анжеліки БАРЧУК на тему
«Адміністративно-правове забезпечення прав і
свобод ЛГБТ+ спільноти в Україні» на
здобуття наукового ступеня доктора філософії
за спеціальністю 081 Право

Комісія у складі:

голови: начальника відділу організації освітнього процесу
Дніпровського державного університету внутрішніх справ,
кандидата біологічних наук, доцента Світлани КИРИЧЕНКО.

членів комісії: т.в.о. директора Навчально-наукового інституту підготовки
фахівців для підрозділів превентивної діяльності
Національної поліції України Дніпровського державного
університету внутрішніх справ, кандидата педагогічних наук,
доцента Олександра ЦАРЬОВА.
заступника начальника відділу забезпечення якості освіти
Дніпровського державного університету внутрішніх справ,
доктора філософії в галузі права Лілії БОБРИШОВОЇ.

відповідно до Положення про організацію проведення науково-дослідних та
дослідно-конструкторських робіт у системі МВС України, затвердженого
наказом МВС України «Про організацію наукової діяльності в системі МВС

України» від 15.05.2007 № 154 склала цей акт з приводу того, що комісією розглянуто результати дисертаційного дослідження аспірантки Дніпровського державного університету внутрішніх справ Анжеліки БАРЧУК на тему «Адміністративно-правове забезпечення прав і свобод ЛГБТ+ спільноти в Україні» на здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 Право у вигляді наукових статей, тез доповідей на міжнародних, всеукраїнських і міжвідомчих науково-практичних конференціях та регіональних столах, зокрема:

Барчук А. Б. Сучасний стан нормативно-правового забезпечення прав представників і представниць ЛГБТ+ спільноти в Україні. Науковий вісник Ужгородського Національного Університету. Серія Право. 2023. Вип. 78. Ч. 1. С. 78–82.

Барчук А. Б. До проблеми визначення суб'єктів забезпечення прав і свобод представників і представниць ЛГБТ+ спільноти в Україні. Право і суспільство. 2023. № 4. С. 200–204.

Барчук А. Б. Засоби адміністративно-правового забезпечення прав ЛГБТ+ осіб в Україні. Дніпровський науковий часопис публічного управління, психології, права. 2023. Вип. 6. С. 291–295.

Барчук А. Б. Перспективи удосконалення адміністративно-правового забезпечення прав ЛГБТ+ осіб в Україні. Проблеми сучасних трансформацій. Серія: право, публічне управління та адміністрування. 2024. Вип. 11. DOI <https://doi.org/10.54929/2786-5746-2024-11-01-06>.

Барчук А. Б. Забезпечення прав представників ЛГБТ спільноти у вимірі регіоналізації. Регіональна політика ЄС: концепції, напрямки, значення для України: тези доповідей Міжнародної науково-практичної конференції (м. Харків, 23 квітня 2021 р.). Харків: ХНУ імені В.Н. Каразіна, 2021. 293 с. С. 118–120.

Барчук А. Б. До проблеми забезпечення прав представників і представниць ЛГБТ+ спільноти в Україні під час дії воєнного стану. Стан, проблеми та перспективи розвитку науки, освіти і технологій: збірник тез доповідей міжнародної науково-практичної конференції (м. Кременчук, 29 серпня 2023 р.). Кременчук: ЦФЕНД, 2023. 71 с. С. 36–37.

Барчук А. Б. Принцип недискримінації в реалізації права на здобуття освітньо-наукового ступеня доктора філософії. Актуальні питання підготовки дисертацій в умовах воєнного стану : матеріали міжнародної науково-практичної конференції. Науково-дослідний інститут публічного права. (м. Львів-Горунь, 30 вересня 2023 р.). Львів: Liha-Pres, 2023. 256 с. С. 13–16.

Барчук А. Б. Правові аспекти подолання дискримінації та стигматизації ЛГБТ+ осіб у молодіжному середовищі. Безпека дитини: правовий, організаційний, психологічний, освітній та інформаційний виміри: матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Дніпро, 19 жовтня 2023 р.). Дніпро: ДДУВС, 2023. 254 с. С. 10–14.

Барчук А. Б. Забезпечення рівності прав представників і представниць ЛГБТ+ спільноти у призмі цілей сталого розвитку в Україні. Цілі сталого розвитку в аспекті зміцнення національного та міжнародного правопорядку: тези доповідей Міжнародної науково-практичної конференції (м. Запоріжжя-Львів-Одеса-Ужгород-Харків-Чернівці, 27 жовтня 2023 р.). Харків: ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2023. 492 с. С. 132–135.

Барчук А. Б. Дискримінація за ознакою СОГІ в період воєнного стану: проблемні моменти. Міжнародна та національна безпека: теоретичні і прикладні аспекти: матеріали VIII Міжнар. наук.- практ. конф. (м. Дніпро, 15 березня 2024 р.); у 2-х ч. Ч. I. Дніпро: ДДУВС, 2024. 740 с. С. 193–195.

Комісія вважає, що представлені наукові статті, тези доповідей отримані на основі проведеного наукового дослідження, мають необхідний теоретичний та методологічний рівень та можуть використовуватися в освітньому процесі Дніпровського державного університету внутрішніх справ при підготовці фахівців для підрозділів превентивної діяльності Національної поліції України з навчальних дисциплін «Адміністративне право», «Міжнародний захист прав людини», «Практика Європейського суду з прав людини», «Застосування стандартів Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод».

Голова комісії:

Світлана КИРИЧЕНКО

Члени комісії:

Олександр ЦАРЬОВ

Лілія БОБРІШОВА

**НАУКОВО-ДОСЛІДНИЙ
ІНСТИТУТ
ПУБЛІЧНОГО ПРАВА**

вул. Г. Кірпи, 2 А, м. Київ, 03035
Тел.: (093) 738-7995,
(044) 465-7995
E-mail: sipl1@ukr.net
www.sipl.com.ua

**SCIENTIFIC INSTITUTE
OF PUBLIC LAW**

2 a, Kirpy str., Kyiv, 03035
Tel.: +38 093 738-7995,
+38 044 465-7995
E-mail: sipl1@ukr.net
www.sipl.com.ua

02.05.2025 № 2025/05-02

Спеціалізований вченій раді

ДОВІДКА

про впровадження у науково-дослідну діяльність НДІПП результатів дисертаційного дослідження на тему «Адміністративно-правове забезпечення прав і свобод ЛГБТ+ спільноти в Україні» аспіранта Дніпровського державного університету внутрішніх справ Барчук Анжеліки Борисівни

Повідомляємо спеціалізованій вченій раді, що результати дисертації Барчук Анжеліки Борисівни, поданої на здобуття ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 «Право» на тему: «Адміністративно-правове забезпечення прав і свобод ЛГБТ+ спільноти в Україні» становлять вагомий внесок у розвиток юридичної науки і правозастосовної практики та використовуються Науково-дослідним інститутом публічного права під час проведення наукових досліджень в межах реалізації теми «Правове забезпечення прав, свобод та законних інтересів суб'єктів публічно-правових відносин» (номер державної реєстрації № 0115U005495), розробки пропозицій і рекомендацій, спрямованих на вдосконалення національного законодавства з питань недискримінації за будь-якою ознакою та адміністративно-правового забезпечення прав і свобод людини в Україні.

Виконуючий обов'язки
президента Інституту

Короєд С.О.

**Пропоновані повноваження Уповноваженого з прав і свобод
ЛГБТ+ спільноти та недискримінації (Представника Уповноваженого
Верховної Ради України з прав людини):**

- 1) розгляд скарг щодо будь-яких проявів дискримінації та перевірка викладених у них фактів;
- 2) отримання від будь-яких осіб, медіа та правоохоронних органів інформації про прояви дискримінації, зокрема з обмеженим доступом;
- 3) проведення збору та аналізу статистичних даних про випадки дискримінації;
- 4) безперешкодне відвідування органів публічної влади всіх рівнів незалежно від форми власності;
- 5) представлення інтересів особи у суді тощо;
- 6) проведення за згодою залучених сторін процесу медіації з можливістю врегулювання конфлікту у позасудовому порядку.